

УКРАЈИНСКА КРИЗА 2013-2019.

Драган Петровић
Рајко Буквић

др Драган Петровић
др Рајко Буквић

УКРАЈИНСКА КРИЗА 2013-2019.

Београд, 2019.

Украјинска криза 2013-2019.
др Драган Петровић, др Рајко Буквић

Издавач:

Институт за међународну политику и привреду,
Београд, Македонска 25

За издавача:

проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор

Рецензенти:

др Душко Димитријевић научни саветник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
проф. др Игор Јанев, научни саветник,
Институт за политичке студије, Београд
проф. др Бојан Димитријевић, редовни професор,
Београдска пословна школа, Београд
проф. др Зоран Јеротијевић, редовни професор,
Универзитет Унион Никола Тесла, Београд

Компјутерска обрада:

Сања Баловић

Лектура

Јасна Филиповић

Штампа:

Донат граф доо, Мике Аласа 52, Београд

ISBN 978-86-7067-272-7

Монографија је резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја: „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти, из програма основних истраживања код Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије” (евиденциони број 179029)

Садржај

СПИСАК СЛИКА	9
РЕЧ АУТОРА	11
ПРЕДГОВОР	15
I УВОД	19
1. Географски положај и основне физичко-географске карактеристике	19
2. Становништво и привреда	26
3. Привредна сарадња Србије и Украјине	36
II КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	41
1. Кијевска Русија	41
2. Малорусија између Пољске и Русије	49
3. Појава Украјине и украјинског етноса	51
4. Социјалистичка Украјина	56
4.1. „Украјинска револуција 1917–1921”	57
4.2. Марионетски режим Павла Скоропадског и Грађански рат	61
4.3. Украјинска Совјетска Социјалистичка Република	63
III НЕЗАВИСНА УКРАЈИНА	67
1. Период по стицању независности од почетка 1992. до 2005. године	71

2. Украјина у периоду председничког мандата Виктора Јушченка 2005-2010.	75
3. Период председничког мандата Виктора Јануковича 2010-2013.	78
3.1. Унутарполитичка ситуација у земљи	79
3.2. Парламентарни избори 28. октобра 2012. године	85
3.3. Спољнополитички односи	87
3.4. Привредна ситуација	89
IV СПЕЦИФИЧНИ КОРЕНИ КРИЗЕ	91
1. Крим	91
2. Проблем језика	97
3. Међународни и унутарполитички амбијент настанка украјинске кризе	102
V УКРАЈИНСКА КРИЗА 2013–2015.	109
1. Увод	109
2. Избијање украјинске кризе 2013.	112
3. Евромајдан 2013–2014: демонстрације опозиције у јесен 2013. године – актери и противници	114
3.1. Опозиција	115
3.2. Позиција	118
3.3. Главни актери	119
4. Демонстрације у зиму 2013.	126
5. Украјинска криза 2014-2015	131
6. Фазе Украјинске кризе	134
7. Геополитички аспект украјинске кризе	138
8. Руска политика и председнички избори 2014. у Украјини	158

VI СИТУАЦИЈА У ВЕЗИ С УКРАЈИНСКОМ КРИЗОМ ОД ПРОЛЕЋА 2015. ДО ПОЧЕТКА ЈЕСЕНИ 2019. И ПЕРСПЕКТИВЕ	169
1. Противречности Минског споразума	169
2. Обновљање борби: јануар–фебруар 2015.	173
3. Актуелна ситуација и перспективе	176
VI ЗАКЉУЧАК	185
РЕЗИМЕ	191
SUMMARY	195
РЕЗЮМЕ	199
	205
ЛИТЕРАТУРА	209
ИНДЕКС ИМЕНА	219
Научне биографије аутора	225

СПИСАК СЛИКА

- Слика 1. Украјина на карти Европе
- Слика 2. Климатска карта Украјине
- Слика 3. Природни ресурси Украјине
- Слика 4. Земљишни ресурси Украјине
- Слика 5. Кретање броја становника Украјине 1989–2014.
- Слика 6. Природни раст становништва Украјине
- Слика 7. Раст економије Украјине 1990–2016.
- Слика 8. Трговински биланс Украјине 1990–2016.
- Слика 9. Задуженост земаља Европе 2017–2018.
- Слика 10. Кијевска Русија
- Слика 11. Три поделе Речи Посполите: 1772, 1793, 1795.
- Слика 12. Територијалне промене Украјинске републике у совјетском периоду
- Слика 13. Резултати референдума о потврђивању Акта о независности Украјине 8. децембра 1991.
- Слика 14. Коришћење суржика, 2003, подаци по макрорегионима
- Слика 15. Политичка карта Украјине уочи кризе и преврата 2013–2014.
- Слика 16. Дебаљцевска битка од 22. јануара до 18. фебруара 2015.
- Слика 17. Украјина, Крим и отцепљене републике на Југоистоку Украјине, 2019.

РЕЧ АУТОРА

Рад Украјинска криза 2013–2019. представља научну монографију рађену у складу с макронаучно-истраживачким пројектом Института за међународну политику и привреду у Београду, „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним економским интегративним процесима – спољнополитички, међународни, економски, правни и безбедносни аспекти“, финансираним на основу плана основних истраживања Министарства просвете и науке Републике Србије.

Украјина је једна од најважнијих земаља у источној Европи и постсовјетском простору. Током историје била је у највећем у саставу Русије (источне и централне области дуже од западних) и посматрана као део сверуског идентитета, док је у оквиру СССР-а постала засебна савезна република. Од децембра 1991, након нестанка СССР-а постаје независна држава и чланица Заједнице независних држава (ЗНД).

У регијама Украјине постоје разлике у историјском наслеђу, културно-цивилизацијској одредници и доживљавању идентитета, тако да и данас они на истоку имају снажну проруску идентификацију, док идући све више на запад од Дњепра и северније од Црног мора, украјински идентитет постаје јачи. Од када је добила независност Украјина између осталог има доминантан геополитички расед управо на правцу северозапад – југоисток.

Оба коаутора ове књиге др Драган Петровић и др Рајко Буквић у досадашњим радовима бавили су се и постсовјетским простором, укључујући Украјину. Драган Петровић је написао и две научне монографије на тему савремене Украјине, *Геополитика савремене Украјине* и *Председнички избори у Украјини 2010*. У књизи *Геополитика савремене Украјине* у Уводној речи дао је следеће виђење ових разлика по украјинским регијама: „Наведене поделе по украјинским регијама условљавају раседе који у случају јачих турбуленција могу да изазову

додатне расколе, унутрашње поделе, па у крајњој линији и распад земље. Све ово додатно усложњава и утицај неких других сила на збивања у Украјини, пре свега САД, који се конфронтирају са оним доминантним проруским... Стога сматрамо даљу будућност и перспективе развоја савремене Украјине веома неизвесним, са мноштвом проблема и противречности.”

Нажалост, ово виђење ситуације у Украјини, као генерални утисак, показало се тачним, као што се показало тачним и предвиђање да тадашњи председник Јушченко не ужива поверење највећег дела грађана у земљи. Он је, неколико месеци након изласка наведене књиге, већ у првом кругу председничких избора добио свега око 5% гласова изашлих бирача, а Јанукович, лидер водеће странке у земљи која репрезентује вољу већине становништва Југоистока, тријумфовао је у другом кругу са чак 55% освојених гласова изашлих на изборе.

Научна монографија која је пред читаоцима делом описује процесе још од почетка председничког мандата Јануковича и владе Азарова, а то је од пролећа 2010, па све до зачетка украјинске кризе, тј. до јесени 2013. године. У ове три и по године, у којима је фактички на власти била, условно говорећи, опција која има упориште пре свега на Југоистоку, Украјина је нешто померила своју осу ка центру, или чак нешто ближе Русији у односу на западни и посебно атлантистички утицај. С друге стране, у односу на Царински савез и Европску унију (ЕУ) тадашње власти у Кијеву нису се опредељивале кључно ни у једном правцу. Када су одбиле да потпишу Споразум о сарадњи и придруживању ЕУ (ССП), долази до масовних протеста опозиције и демонстрација у Кијеву, а потом и у западним деловима Украјине. Уз посредовање министара спољних послова земаља ЕУ у фебруару постиже се споразум између власти, с једне стране, и опозиције и демонстраната с друге, да се прекину протести и улични сукоби, уз одржавање превремених парламентарних, а потом и председничких избора. Међутим, супротно постигнутом договору уз посредство ЕУ, демонстранти и опозиција заузимају насилним методама у центру Кијева државне институције и обрачунавају се с представницима органа власти. Председник Јанукович је побегао из града пошто је на њега пуцано, а на скупу наредног дана у Харкову представници власти Југоистока одбијају да признају улични преврат. Тада долази до масовних демонстрација на Југоистоку, започиње тзв. „Руско пролеће”. Следио је низ догађаја који су спиралом повећавања насиља завршили у оружаном сукобу на

истоку, отцепљењем Крима и формирањем самопроглашених независних република Доњецка и Луганска, погромом у Одеси, нарастањем нивоа сукоба до фронтовских размера. У ужем смислу, украјинска криза је окончана постизањем споразума о примирју у Мински 2. фебруара 2015. Међутим, и након тога су остали многи важни фактори противречности и сукоба, све до данашњих дана, с неизвесним епилогом. Црквени проблем, који се развио током 2018, додатно продубљује размере и противречности украјинске кризе.

У овој књизи је дата генеза саме кризе, која се никако не може пратити превасходно од јесени 2013, али управо тада она је узела маха и додатно се распламсала у наредним месецима. Њен епилог је неизвестан и могуће је више опција. Чини се да би демократско решење било најделотворније, а то је да по административним областима дође до изјашњавања у каквом облику би Украјина могла бити уређена. Управо смо резултате избора за председника републике од јануара и марта 2010. узели као репер.

Након распламсавања кризе од пролећа 2014. отцепио се Крим, као и значајан део административних области Луганска и Доњецка. С друге стране, укинута су или су под притиском слободе деловања најјаче странке Југоистока, у исто време и најјаче проруске странке у земљи, пре свега Партија региона и Компартија, али и неке друге. Стога се ови избори могу сматрати једним од последњих (уз парламентарне изборе 2012, који су одржани по новом дводомном систему) у Украјини која је у том облику и амбијенту фактички престала да постоји од фебруара 2014.

ПРЕДГОВОР

Монографија која се нуди читаоцима бави се кризним догађајима у Украјини у периоду 2013–2019. Они су једно од жаришта у светским размерима на којима се сучељавају не само локални интереси, конкретно унутарукрајински и на релацији Украјина – Русија, већ и шири геополитички интереси у које су укључене и друге велике силе, пре свега САД и ЕУ.

Временски хоризонт рада чини период од 2013. до данашњих дана 2019. год. Када је у питању просторни хоризонт, он је одређен територијом Украјине. Та територија је до марта 2014. обухватала и Крим. Области Новорусије на истоку такође су обухваћене овим радом, иако су се фактички отцепиле, као део кризе оне су предмет истраживања, а по међународном праву и даље су део Украјине.

Научни циљ истраживања могао би се означити различито. У највећем делу рада у питању је научна дескрипција, дакле, изношење факата и опис стања. У појединим деловима рада се појављује научна класификација, тамо где се разврставају и класификују различити елементи. Периодизација кризе је врста класификације на њене периоде. У раду се појављује и научно објашњење, у коме се траже каузалитети и тумачења политичких и друштвених феномена. Најзад, научно предвиђање, као највиши ниво научног сазнања, налази се у завршном делу рада.

Генерална хипотеза рада је „Украјинска криза се развила по питању низа противречности, идентитетског и геополитичког положаја југоисточних проруских и са друге стране северозападних регија земље, где након наранџасте револуције 2004, распуштања Јануковичеве владе 2007, и спроведеним пучем на улици фебруара 2014, долази до кризе парламентаризма и плурализма, побуна и незадовољства на Југоистоку, што се уз мешање страног фактора,

гушења демократских слобода у земљи, и отварање верског проблема, продубило у неразрешени конфликт до данашњих дана.”

Научна монографија о украјинској кризи, има следећу структуру поглавља:

I. Увод

У уводном делу разматрају се географски положај и основне физичко-географске карактеристике, становништво и привреда, као и привредна сарадња Србије и Украјине.

II. Кратак историјски осврт

Дат је историјски преглед од Кијевске Русије и делова Украјине више векова под утицајем различитих завојевача, од монголско-татарског, Пољско-литванског, Отоманске империје, затим бивствовања у царској Русији (као Малорусија) до Украјинске ССР у оквиру СССР-а.

III. Независна Украјина

Приказан је развој независне Украјине од стицања независности, крајем 1991. све до јесени 2013. године. Одвојено се анализирају догађаји у временским интервалима до 2005, затим када су на власти били Виктор Јушченко (до 2010) и Виктор Јанукович (до 2013). У наставку је дат осврт на спољнополитичке односе и привредну ситуацију у земљи.

IV. Специфични корени кризе

Указује се на специфичне проблеме који су се показали као важни моменти, ако не и узроци избијања кризе 2013. године. Ту су издвојени Крим, проблем језика и као једно сводно поглавље – међународни и унутарполитички амбијент настанка украјинске кризе.

V. Украјинска криза 2013–2015.

То је и главни тематски део рада. У овом делу посматрају се догађаји од јесени 2013. до 2015. Посебан акценат дат је на представљање главних личности и партија на власти и опозиције. У центру поглавља је период од јесени 2013. до пролећа 2015, период интензивне кризе у најужем виду. Он укључује протесте опозиције у јесен 2013, чија је кулминација фебруарски преврат, потом „Руско пролеће“, мајске сукобе, почевши од тешког погрома у Одеси, преко оружаних сукоба на Југоистоку, који су се распламсали у прави

локални рат, окончан почетком септембра споразумом Минск I; наставак оружаног сукоба у јануару 2015, његово окончање и постизање споразума Минск II.

VI. УКУПНА СИТУАЦИЈА У ВЕЗИ С УКРАЈИНСКОМ КРИЗОМ ОД ПРОЛЕЋА 2015. ДО ПОЧЕТКА ЈЕСЕНИ 2019. И ПЕРСПЕКТИВЕ

У овом поглављу разматра се наставак кризе након затишја у другој половини 2014, па до данашњих дана. Најпре се анализирају противречности Минског процеса и споразума. Следи разматрање обнављања оружаных борби почетком 2015. Поглавље закључује анализа актуелне ситуације и перспектива. Указује се да након споразума Минск II, у пролеће 2015, сукоб није прекинут до данас, али примирје је на снази упркос повременим чаркама. Поред тога, криза се наставља и заоштрава на релацији Кијев – Москва, увођењем санкција дела западних земаља Русији због анексије Крима, те проблема унутар саме Украјине, почевши од напетости према Новорусији, па до опште кризе и у остатку земље, где је озбиљно доведено у питање нормално функционисање плурализма и демократских принципа, паралелно с економско-социјалном кризом (неуспела транзиција). Поред тога, током 2018. се распламсава црквени сукоб поводом спремности Васељенског патријарха да да аутокефалност украјинској православној цркви.

VI. ЗАКЉУЧАК

Књигу завршава закључни део.

У изради монографије коришћена је доступна литература на више језика (руском, српском, украјинском, енглеском и др.), те посебно периодика. Аутори су се и раније бавили овом тематиком, посебно Драган Петровић, који је аутор и две научне монографије о савременој Украјини (*Геополитика савремене Украјине*, ИМПП, 2009. и *Председнички избори у Украјини 2010*, ИМПП 2010).

I – УВОД

1. Географски положај и основне физичко-географске карактеристике

Украјина је, изузимајући Русију, највећа земља Источне Европе и једна од највећих земаља на свету (видети сл. 1). На европском континенту са 603.700 км² надмашује по површини све земље, изузимајући Русију, Казахстан и Турску, све три трансконтиненталне земље. И без Крима, којег Русија сматра својом а Украјина окупираном територијом, Украјина је друга по величини земља у Европи (иза европског дела Русије). Чак и без територија над којима нема контролу, а то су делови Луганске и Доњецке области, она је приближно као Француска. Укупна дужина граница Украјине (рачунајући и Крим) износи 6.993.630 км, а дистанце између крајњих тачака су у правцу запад–исток 1.316 км и у правцу север–југ 893 км. Иако се формално налази у источној Европи, на територији Украјине, у Закарпатској области, фактички се налази центар Европе.¹

Украјина се налази између 44° и 52° северне географске ширине и 22° и 40° источне географске дужине. Граничи се са седам земаља: Пољском, Словачком, Мађарском, Румунијом, Молдавијом, Руском Федерацијом и Белорусијом. Најдужа је (копнена и укупна) граница с Русијом, а она се у данашње време показује и као најосетљивија, без обзира на дуготрајне спорове који су током историје постојали у односу на Пољску. Украјином преовлађују низије (око 95% укупне територије чини Источноевропска низија, која у потпуности или делимично

¹ У питању је један од резултата добијених посебним методом мерења још 1887. године у оквирима Аустро-Угарске, којој је тада припадао овај део данашње Украјине. Овај резултат се, ипак, не сматра неспорним. (Видети: Федір Дмитрович Заставний, *Україна. Природа, населення, економіка*, Львів: Видавництво «Апріорі», 2011, стр. 23–24.

покрива балтичке земље, Белорусију, Украјину, Молдавију, Румунију и европски део Русије). У оквиру ове велике низије издвајају се Полоска, Придњепровска и Прицрноморска низије. Планина има у западном делу (Карпати), али оне нису високе. Највиша је Ховерла (Говерла) – 2.061 м надморске висине у Западној Украјини, на граници између Закарпатске области и Ивано-Франковске области, око 17 км до границе с Румунијом. Сличне висине су и остали врхови на Карпатима: Бребенескул (2.032), Петрос (2.020), Хутин (или: Гутин) и Томнатик (2.016). Други планински масив у Украјини налазио се на Криму, који је данас спорна територија између Украјине и Русије, с највишим врхом Роман-Кош (1.545 м).

Слика 1. Украјина на карти Европе

Извор: Олег Михайлович Топузов, Олександр Федорович Надтока, Лілія Антонівна Покаш. Географія. Україна у світі: природа, населення, Київ: УОВЦ «Оріон», 2016, стр. 96.

Територија Украјине богата је великим речним токовима, највеће реке су Дњепар (Дніпро, 2.285 км, од тога 1.121 км у Украјини), Дњестар (Дністер, 1.352 км, у Украјини 925), Јужни Буг (Південний Буг, 806), Северски Доњец (Сіверський Донець, 700). Последња поменута река протиче једним делом кроз територије које званична власт у Украјини данас не контролише (Доњецка Народна Република – ДНР и Луганска Народна република – ЛНР). Украјини формално припада и Дунав (тачније, Дунав при ушћу чини границу између Украјине и Румуније). Најзначајнија река је Дњепар, трећа по дужини у Европи (после Волге и Дунава). Плован је у дужини од 1.990 км пре уливања у Црно море. Има огроман енергетски потенцијал – дуж његовог тока изграђен је низ великих хидроелектрана (Кијевска, Каневска, Кременчушка, Средњодњепровска, Дњепрогес, Каховска и Дњепрогес II), које покривају око 10% укупних енергетских потреба земље. Значај Дњепра овиме се, наравно, не исцрпљује. Цела територија Украјине се често дели на тзв. „левобережну и правобережну“, тј. Украјина се дели на леву и десну у односу на обалу ове реке. Ова подела, као што ће се видети, нема само географски значај, она је у великој мери историјски одређена, и имала је изузетан значај током историјског развоја територија које данас припадају Украјини, као и територија у њиховом суседству. Друга река по значају је Дњестар се налази у граничној области између Украјине и Молдавије, прелази из једне у другу земљу, а једним значајним делом је граница међу њима. У периоду независности Украјине и Молдавије, Дњестар је добио посебан значај у сукобима с Молдавијом, где је с леве стране његовог тока, након проглашења придњестровске независности 1990. и кратког војног сукоба 1991–92, образована (непризната) Придњестровска Молдавска Република.

Водно богатство Украјине чине и језера: Јалпук (149 км²), Кагул (90), Кугурлуј (82), као и огромни естуари и лимани великих река, попут Дњепарског (800 км²), Утљуцког (700), Дњестарског (360). Ту свакако треба додати и Дунав с његовом огромном делтом, другом по величини у Европи (после Волге), од чијих се 4.170 км² у Украјини налази 705 или готово 15%. Од 1991. године делта Дунава налази се на УНЕСКО-вој листи Светске баштине. На југу Украјина има излаз на Црно и Азовско море, с укупном дужином обала од 1.355 км (Црно

море 1.056,5 км, Азовско море 249,5 км и Керченски, тј. Керчки мореуз 49 км).²

Климатске одлике у земљи су релативно повољне, посебно ако се упореде с другим двома бившим совјетским републикама, Белорусијом и Русијом. Клима је претежно континентална, а на југу се приближава средоземној, тј. суптропској (полуострво Крим). Годишња доба јасно су изражена, зиме су оштре и хладне, а лета топла. Распони температура између најхладнијег (јануар) и најтоплијег месеца (јун) врло су велики, али су дужина осунчаности и количина падавина погодни за развој биљног и животињског света, посебно за развој пољопривреде. Дужина осунчаности расте са севера ка југу и са запада ка истоку, а количина падавина опада, отприлике у истим смеровима. Основне карактеристике климе, укључујући просечне јануарске и јулске температуре, претежне правце ветрова, као и просечну годишњу количину падавина показује слика 2.

Слика 2. Климатска карта Украјине

Извор: Олег Михайлович Топузов, Олександр Федорович Надтока, Лилија Антонівна Покась. Географія. Україна у світі: природа, населення, УОВЦ «Оріон», Київ, 2016, стр. 96.

² Сви подаци, уколико није другачије наглашено, наведени су према: *Statistical Yearbook of Ukraine for 2017*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2018.

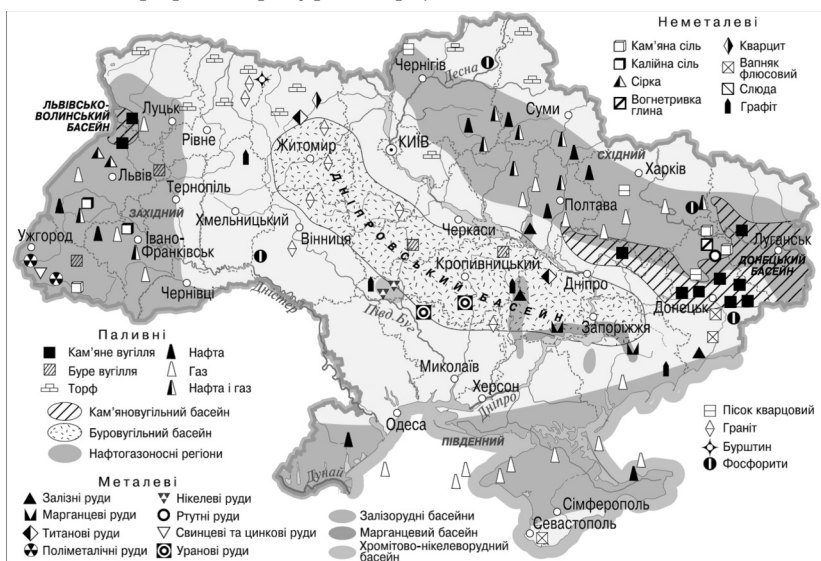
Украјина је богата рудним налазиштима, истина без већих резерви нафте и не претерано великим резервама гаса (видети сл. 3). Угаљ је главно рудно богатство Украјине и могао би се означити и као њен симбол. Данашњи сектор украјинске енергетике чине: 33,7% угаљ, 31,6% природни гас и 21,9% атомска енергија. Од совјетског времена и остала су Украјини у наследство бројна предузећа која се баве угљем – укупно 150, од којих се 89 налази под управом самопроглашених донбаских република. Главна налазишта угља су Лавовско-Волински, Доњецки, тј. Донбаски и Дњепарски басен, који уједно чине, уз Крим и налазиште на крајњем југозападу, нафтно-гасне регионе. Главни басен каменог угља је Доњецки, он се једним делом налази у зони ратних сукоба покренутих 2014, тако да се експлоатација руде одвија умањеним капацитетима. Доњецки угљени басен простире се на три области: Доњецку, Луганску и Дњепропетровску. Укупне резерве угља овде се процењују на шездесет милијарди тона, од којих су двадесет три — потврђене, десет — билансне, дакле, спремне за експлоатацију. До избијања савремене кризе Украјина је заузимала седмо место на свету по укупним резервама угља, треће — по резервама антрацита, а по обиму експлоатације тринаесто место. Актуелна догађања, међутим, довела су до значајног смањења производње, па чак и до тога да Украјина постане увозник угља из Русије.³ Други по значају басен каменог угља је Лавовско-Волински. Дњепровски басен односи се на мрки угаљ и налази се у средишњем делу земље.

Као што се види на слици 3, налазишта руда метала (гвожђе, никл, манган, жива, титан, олово, цинк) углавном су распоређена у истим, наведеним басенима (Донбаски, Дњепарски и Лавовско-Волински), док руда неметала има и у северним деловима земље (калијумове соли у Прикарпатју, сумпор у Предкарпатском сумпорном басену, Лавовска и Ивано-Франковска области, зеолит у Закарпатју, Сокирницко налазиште). Оцењује се да Украјина може да обезбеди до 5% светских минералних сировина и продуката њихове прераде, у оквиру тога 20% мангана, 10% гвоздене руде и 3% угља. На територији Украјине је око 8.000 налазишта 97 врста минералних сировина, од којих се више од

³ Сергей Савчук, Окончателное прощание: Украина перешла на российский уголь, 17. октобар 2018, <https://ria.ru/20181017/1530809942.html>.

половине експлоатише. Међу њима најзначајнија су налазишта гвоздене руде, мангана, урана, затим нафте и гаса, титана, сумпора, каолина, графита и др.⁴

Слика 3. Природни ресурси Украјине

Извор: Олег Михайлович Топузov, Олександр Федорович Надтока, Лілія Антонівна Покась. Географія. Україна у світі: природа, населення, Київ: УOВЦ «Оріон», 2016, стр. 79.

Земљишни ресурси Украјине су огромни и дају изванредне основе за развој модерне, ефикасне пољопривреде (видети сл. 4). Највећи део преовлађујуће територије низије заузима висококвалитетни чернозем, који местимично обухвата чак и западне делове земље. До почетка ратних дејстава 2014. Украјини је припадало око 32 милиона хектара чернозема, што је чинило око једне трећине ораничних површина у Европи. На тој основи развијено је високоприносно ратарство – Украјина је била трећа у свету по извозу кукуруза и пета по извозу пшенице.

⁴ Федір Дмитрович Заставний, *Украјина. Природа, населення, економика*, Львів: Видавництво «Апріорі», 2011, стр. 48.

Док је Украјинска ССР у совјетско време, на основу колхозно-совхозног система, стекла славу свесавезне житнице, после стицања независности развој ратарства и целе пољопривреде усмерава се према захтевима и интересима транснационалних компанија Немачке и САД. У таквим условима запажа се нарушавање склада у развоју ратарства и сточарства, на уштрб последњег. Ипак, треба запазити (видети сл. 7) да је, за разлику од индустрије и привреде у целини, пољопривреда средином текуће деценије успела да се опорави од огромног пада у транзиционом периоду деведесетих година 20.века, и да достигне обим БДП-а с почетка деведесетих година. Тако је у 2014. години Украјина постала шеста у свету по извозу пшенице и трећа по извозу кукуруза, као и прва по производњи шећерне репе и мркве у Европи. Главна грана специјализације у оквиру пољопривреде је ратарство, а у њему индустријске и крмне културе (шећерна репа, сунцокрет и др.).⁵

Слика 4. Земљишни ресурси Украјине

Извор: Олег Михайлович Топузов, Олександр Федорович Надтока, Лілія Антонівна Покась. Географія. Україна у світі: природа, населення, Київ: УОВЦ «Оріон», 2016, стр. 123.

⁵ Видети: Промышленность и сельское хозяйство Украины, <https://сезоны-года.рф/промышленность%20Украины.html>

О опорављању пољопривреде на почетку 21. века сведочи, између осталог, и раст просечних приноса. Тако су приноси пшенице по хектару порасли с 20,0 (за озиму) и 15,4 метарски центи по хектару (за јару пшеницу) у 2000. на 41,2 и 37,9 мц у 2017, а кукуруза с 30,1 на 55,1 мц и сунцокрета с 12,2 на 20,2 мц у истим годинама.⁶ Сличан, или чак и већи пораст остварен је и у приносима других култура.

Насупрот ратарству, сточарство је у великој кризи, што показује број грла свих врста. Он наставља да пада и после 2000, која је била знатно слабија од максималних на почетку осамдесетих година и тренутно се не види заустављање те тенденције.

У епохи руског царства, као и у совјетском периоду, Украјина је представљала једну од најбогатијих и привредно најјачих области тих огромних држава. Од када је добила независност, међутим, земља се налази у сталној економској и друштвеној стагнацији, с честим политичким и економским кризама, па и сукобима, од којих је жариште тзв. украјинске кризе 2013–2015. имало и свој ратни епилог (грађански рат).

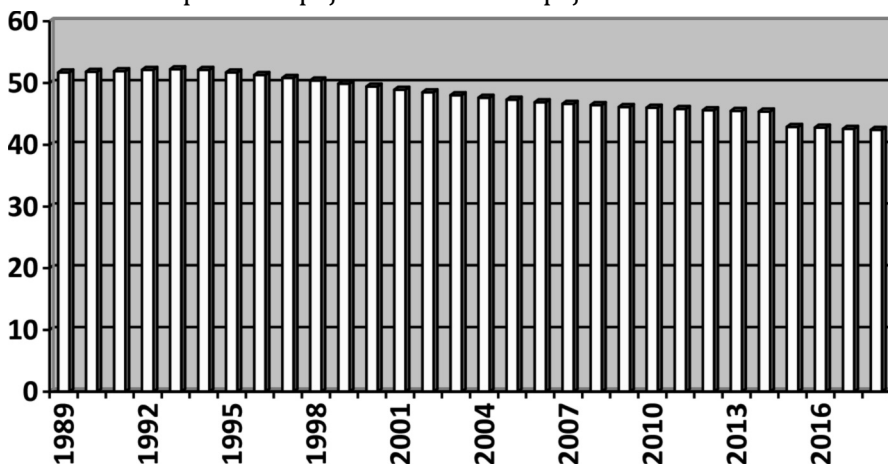
2. Становништво и привреда

Демографска ситуација у Украјини током 20. столећа била је сложена, што се одразило и на број и састав становништва. Највећи проблеми, наравно, проистекли су из ратних година, али њима свакако треба додати и периодичне године масовне глади, којих је у 20. веку било неколико, као и друге, на први поглед мање важне проблеме. Услед свега тога и кретање броја становника није било равномерно, и поред опште тенденције повећања. У период независности Украјина је ушла с нешто више од педесет милиона житеља, да би већ од 1993, када је забележен максималан број становника (52.200.000), отпочело његово опадање. Кретање броја становника од 1989. до 2018. приказано је на сл. 5. Треба имати у виду да су подаци бар једним делом упитни, с

⁶ *Statistical Yearbook of Ukraine for 2017*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2018, стр. 322.

обзиром на догађаје повезане с актуелном кризом која је довела до отцепљења Крима и рата у Донбасу.

Слика 5. Кретање броја становника Украјине 1989–2014.

Извор: Исторична динамика чиселности населення административних одиниць України, <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-division.htm>

Према подацима украјинске државне статистике⁷ укупан број становника Украјине на почетку 2018. године је 42.386.403. У тај број нису урачунати становници Крима. С нешто више од 70 становника по квадратном километру Украјина има у европским оквирима средњи ниво густине насељености, али је у односу на огромне просторе Русије и бившег СССР-а релативно густо насељена земља. Данашња Русија, поређења ради, има свега око 8,5 становника по квадратном километру, док је европски део знатно гушће насељен, око 27 становника по квадратном километру.

⁷ Population (by estimate) as of January 1, 2018. Average annual populations in 2017, http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ds/kn/kn_e/kn1217_e.html.

Украјина је једна од земаља с највећим негативним природним прираштајем становништва на свету (-3,9‰, пето место у свету, после Бугарске, Србије, Летоније и Литваније, за 2016). Према најновијим проценама⁸, број становника Украјине је опао на 42.010.100, а природно опадање се огледа у броју живорођене деце 49 према 100 умрлих. У читавом периоду независности од 1992. године, Украјина је имала негативан природни прираштај становништва, који је до 2001. растао (-369.474, као максимум), да би се после тога смањивао, а од средине 2012. поново растао.⁹ Према званичној статистици¹⁰, последња година у којој је био забележен позитивни природни прираштај била је 1990. (прираштај од 27.600), дакле, у 1991. су се укрстиле линије рађања и смрти (видети сл. 6), појава која је давно добила назив Руски крст.¹¹

⁸ Демографична ситуација у сичні-червні 2019 року, Експрес-випуск, 19.08.2019, Київ: Державна служба статистики України.

⁹ *Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник*, Київ: Державна служба статистики України, 2018, стр. 41.

¹⁰ *Населення України за 2012 рік. Демографічний щорічник*, Київ: Державна служба статистики України, 2013, стр. 59.

¹¹ Видети у: Рајко Буквић, Заложно-кредитне аукције и настанак руских олигарха, *Нова српска политичка мисао* (Београд: ИИЦ Нова српска политичка мисао), година 17, 2009, № 3-4, стр. 144. и даље. Уобичајено се у литератури наводи да је ова појава први пут регистрована у Русији 1992. године, по чему је и добила назив. Међутим, као што можемо видети, Украјина је „претекла” Русију по овом питању за једну годину. Али не само то, потребно је нагласити да упознавање само мало ближе историје европских држава и народа открива неке истине које су олако заборављене, између осталог и демографска кретања у Француској у 20. веку, где је оваква појава забележена 1964. године. (Видети: Alain Peyrefitte, *Tehnokratska bolest*, Zagreb: Globus, 1978, poglavlje 12.)

Слика 6. Природни раст становништва Украјине

Извор: Natural_Population_Growth_of_Ukraine, LokiiT – сопственая работа, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8742496>

Према последњем попису становништва из 2001. године, у Украјини је живело укупно 48.241.000 житеља. Иако је Украјина много-национална, преовлађују Украјинци, чији се удео приближио након значајног пораста по попису из 2001. учешћу од четири петине од укупног броја становника. Други по бројности су Руси, њихов удео у укупном броју опао је од преко једне петине на нешто више од 17%. Удели осталих мањина значајно су мањи и налазе се на нивоу испод 1% појединачно, тј. мање од 5% у збиру. (Видети табелу 1.)

Табела 1. Национални састав становништва Украјине (у садашњим границама), према пописима становништва

	1930.		1959.		1970.		1979.		1989.		2001.	
	у 000	%	у 000	%	у 000	%	у 000	%	у 000	%	у 000	%
Укупно	41.776	100	41.869	100	47.126	100	40.609	100	51.452	100	48.241	100
Украјинци	31.317	75,0	32.158	76,8	35.284	74,9	36.489	73,6	37.419	72,7	37.542	77,8
Руси	3.331	8,0	7.091	16,9	9.126	19,4	10.472	21,1	11.356	22,1	8.334	17,3
Јевреји	2.710	6,5	839	2,0	777	1,7	633	1,3	486	0,9	104	0,2
Белоруси	143	0,3	291	0,7	386	0,8	406	0,8	440	0,9	275	0,6
Молдавци	327	0,8	242	0,6	266	0,6	294	0,6	325	0,6	259	0,5
Бугари	198	0,5	219	0,5	234	0,5	238	0,5	234	0,5	205	0,4
Пољаци	2.295	5,5	363	0,9	293	0,6	259	0,5	219	0,4	144	0,3
Мађари	112	0,2	149	0,4	158	0,3	164	0,3	163	0,3	157	0,3
Румуни	139	0,3	101	0,2	112	0,2	122	0,2	135	0,3	151	0,3
Грци	160	0,4	104	0,2	107	0,2	104	0,2	99	0,2	92	0,2
остали	1644	2,5	312	8,8	381	8,8	429	0,9	576	1,1	995	2,1

Извор: Федір Дмитрович Заставний, *Україна. Природа, населення, економіка*, Львів: Видавництво «Апріорі», 2011, стр. 188.

С обзиром на специфичности Украјине у погледу националног проблема, питање језика се поставља као врло значајно, о чему ће више речи бити у каснијем излагању. Поменимо овде само неколико чињеница. Према последњем попису (из 2001. године), украјински језик је матерњим сматрало 67,5% становништва Украјине¹², што је, како можемо видети у поређењу с табелом 1, значајно мање од процентуалног удела Украјинаца у укупном становништву. Већ то

¹² Видети: Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года. Языковой состав населения Украины, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/#>.

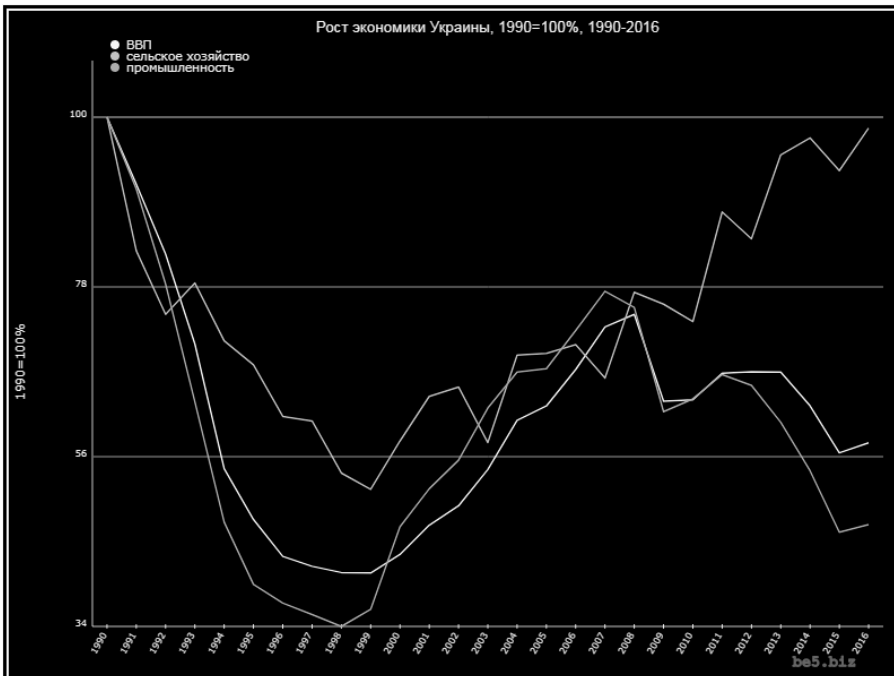
показује да језички проблем, који је дошао до изражаја уочи избијања савремене кризе, крије у себи нешто много крупније од националног питања. Генезом и суштином овог проблема позабавићемо се нешто детаљније у даљем тексту.

Украјина се у прве две деценије независности суочила с низом изазова, пре свега на унутарполитичком домену. Међу њима у најизраженије спадају наведени демографски, али и економски: прави привредни слом у току деведесетих година и након тога релативно спор економски раст који никако није омогућио достизање нивоа БДП-а из 1990. године (видети сл. 7). Уз то, с изузетком пољопривреде, светска криза из 2008. довела је до новог драматичног пада укупног БДП-а, као и индустрије и других делатности. Све је то било праћено и другим економским проблемима као што је драматично погоршање трговинског биланса до ког је дошло средином двехиљадитих година (видети сл. 8).

По стицању независности Украјина се убрајала у индустријско-аграрне земље с уделом индустрије у БДП-у од приближно 30% и пољопривреде од нешто преко 20%. У условима великог пада укупне привредне активности током деведесетих и лаганог опоравка у наредној деценији до 2008. пољопривреда је у основи остваривала нешто боље резултате него индустрија, али је после 2008. дошло до изразито дивергентних кретања ових основних привредних области, тако да се током последњих десетак година и привредна структура мења у корист пољопривреде. Индустрија Украјине још у време СССР-а била је диференцирана, почев од електроенергетике, засноване на наведеним природним изворима, као и нуклеарним електранама, преко металургије (црне и обојене) и других грана тешке индустрије – машиноградња, производња саобраћајних средстава, авионска и ракетна индустрија, пољопривредна машиноградња, прецизна механика и др. Развијена је била и хемијска индустрија (минерална ђубрива, киселине, соде, пластика, хемијска влакна итд.).

У оквиру лаке индустрије биле су развијене прехрамбена, текстилна, дрво-прерађивачка, прерада целулозе и папира.

Слика 7. Раст економије Украјине 1990–2016.

Извор: Иван Кушнир, Экономика Украины, 1990-2016,
<http://be5.biz/makroekonomika/profile/ua.html>

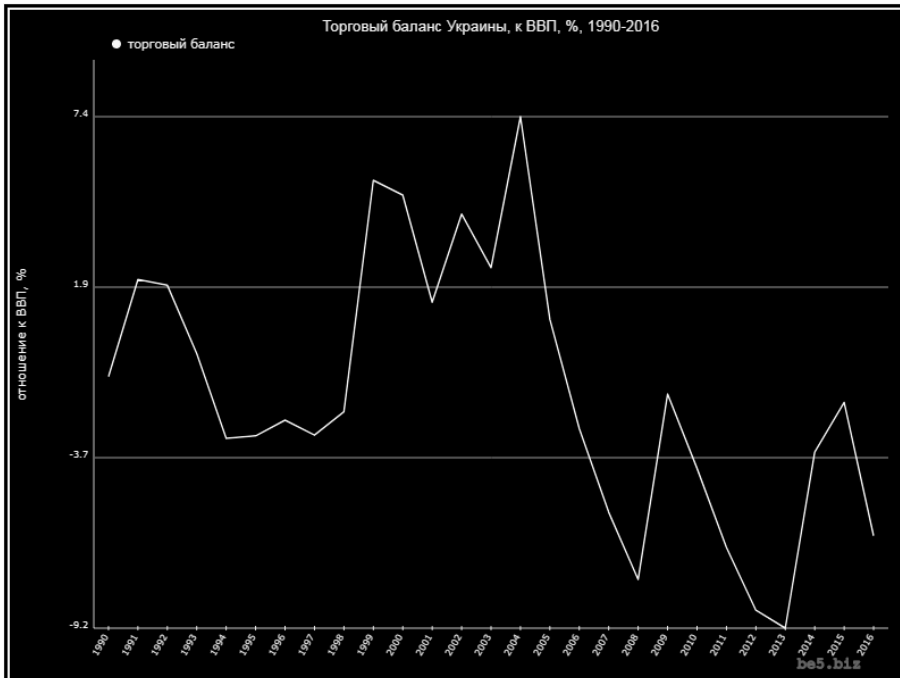
Пољопривреда у Украјини је традиционално развијена делатност, чему доприноси пре свега велико земљишно богатство. Она се специјализовала за производњу житарица, индустријских култура и сточарства, али како је већ наглашено, с нарушавањем односа између ратарства и сточарства у последњем периоду.

Кључна привредна област Украјине, поред индустрије и пољопривреде, јесте и саобраћај, што је разумљиво имајући у виду величину земље, њене природне карактеристике и ниво привредне развијености. Развијени су сви видови саобраћаја, железнички, друмски, ваздушни и водени, како речни, тако и поморски. Најважније поморске луке су Одеса, Херсон, Николајев, Керч. Севастопол је био важна лука, али се после познатих догађаја заједно с Кримом вратио у састав Русије.

Ваздушни саобраћај опслужује двадесетак међународних и већи број аеродрома за унутрашњи саобраћај. Најзначајније ваздушне луке су Кијев (аеродроми Бориспољ и Жуљани), Одеса, Харков, Дњепропетровск, Лавов. Украјина је била један од иноваторских центара у развоју градског саобраћаја још у време царске Русије: 1892. године у Кијеву је пуштен у саобраћај први трамвај у Руској империји. У Кијеву је 1966. године пуштен у саобраћај први тролејбуски воз, према решењу Владимира Веклича (Владимир Филиппович Веклич), а у Кијеву је 1978. отворена и прва линија лаког метроа у СССР-у, изграђена на иницијативу В. Веклича и Василија Ђаконова (Василий Дњаконов). Најзад, у Украјини (Кијеву) налази се чувена компанија Антонов, основана 1946. у Новосибирску и пресељена у Кијев 1952, позната у свету по производњи авиона серије Ан, којој припадају многа у светским размерима истакнута достигнућа. Међу њима, посебно место заузима Ан-225 («Мрія»), највећи авион на свету, који је први лет остварио још у време СССР-а, 1988. године.

Од осталих привредних делатности треба поменути туризам, који је остваривао снажан развој до избијања кризе 2014. године. Земљу је годишње посећивало од двадесет до двадесет пет милиона гостију из иностранства, пре свега из Русије, Белорусије, Молдавије и других земаља Источне Европе. Србија, нажалост, не спада у земље које су с Украјином остваривале значајнији туристички промет. После 2014. број иностраних туриста у Украјини драматично је смањен, као и број украјинских туриста у земљи и иностранству. Јасно је да обнова значаја ове делатности директно зависи од разрешења текуће кризе, какав год био њен епилог.

Слика 8. Трговински биланс Украјине 1990–2016.

Извор: Иван Кушнир, Экономика Украины, 1990-2016,
<http://be5.biz/makroekonomika/profile/ua.html>

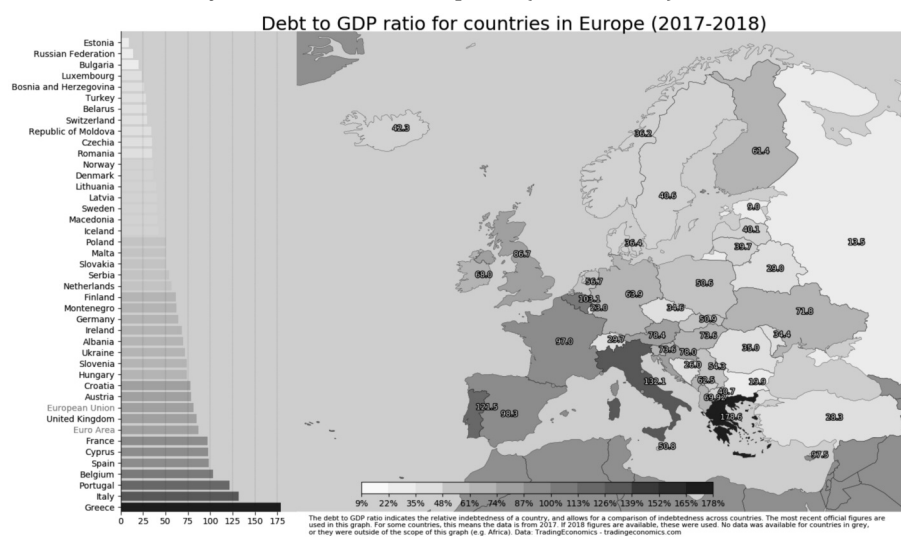
Пад економске активности уз промену привредне структуре, током и после деведесетих довео је и до смањења запослености. Само у последњој деценији, број запослених (узраст 15–70 година) смањен је с 20.266.000 у 2010. на 16.156.400 у 2017. години, дакле, за око 20%.¹³ Укупан број становника опао је у том периоду с 45.800.000 у 2011. на 42.400.000 у 2018, док је на попису 2001. износио 48.500.000 милиона.¹⁴ Један део овог смањења укупног становништва, и посебно запослених, „апсорбовала“ је емиграција, која се током последњих година одвијала у два правца – у Русију, из источних региона, и у Европску унију, прво из

¹³ Ukraine in Figures in 2017, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2018, p. 30.

¹⁴ Ukraine in Figures in 2017, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, 2018, p. 23.

западних, а у последње време и из источних региона земље. Захваљујући томе, Украјина је последњих година названа „Мексиком Европе“, као велики испоручилац јевтине радне снаге.¹⁵ Према пројекцијама Међународне мигрантске организације (ИОМ), до 2050. године становништво Украјине драстично ће се смањити, по стопи од 9,9%, тако да ће у 2050. износити 32.900.000.¹⁶ Овакве процене, наравно, могу бити веома упитне, али постојеће тенденције указују на велике губитке у људском капиталу.

Слика 9. Задуженост земаља Европе (2017-2018)

Извор: Debt to GDP ratio for countries in Europe (2017-2018),
<http://yandex.com/images>

¹⁵ Olga Gulina and Oleksii Pozniak, Migration flows from Ukraine: changing trends, <https://en.zois-berlin.de/publications/zois-spotlight-2018/migration-flows-from-ukraine-changing-trends/>

¹⁶ Olga Gulina and Oleksii Pozniak, Migration flows from Ukraine: changing trends, <https://en.zois-berlin.de/publications/zois-spotlight-2018/migration-flows-from-ukraine-changing-trends/>

Интересантно је и важно истаћи да званична државна статистика даје податке који сугеришу нешто другачије виђење миграција. Према тим подацима, негативан миграторни салдо смењен је 2005. на позитиван и такав је остао у свим потоњим годинама, укључујући и године после 2013.¹⁷ (не рачунајући Крим, који статистика од 2014. не обухвата). При томе, интензитет (спољних) миграција није висок, миграторни салдо се креће на нивоу од неколико десетина хиљада људи (изузетак је представљала 2012. с 61.844 мигранта), а последњих година мање од десет хиљада. Разјашњење ове ситуације треба тражити у структури миграторних група становништва, али то већ излази ван оквира наше књиге.

С друге стране, погоршање спољнотрговинског биланса довело је Украјину у позицију прилично великог дужника (видети сл. 9), без обзира на још увек релативно снажну економију и на постојање и неких других предуслова за њен развој. Мисли се пре свега на финансијски, односно банковни систем, који је још увек већином у домаћим рукама: од око 120 комерцијалних банака, у једној трећини је присутан инострани капитал, а његово учешће у укупном капиталу банковног сектора износи свега 30,4%¹⁸.

3. Привредна сарадња Србије и Украјине

Украјина својим огромним просторима и богатствима и великим бројем становника представља потенцијално велико тржиште и велику шансу за развој привредне сарадње. Такве шансе, међутим, историјски посматрано нису биле увек и најбоље коришћене. Познато је да је, и поред релативно развијених привредних веза СФРЈ и СССР-а, привреда Југославије, а у оквиру ње и Србије, више била усмерена на западна тржишта, тако да су интензивније и чвршће везе у суштини

¹⁷ *Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник*, Київ: Державна служба статистики України, 2018, стр. 119.

¹⁸ Видети: Ukraine – Banking Systems, <https://www.export.gov/article?id=Ukraine-Banking-Systems>.

изостале, што су показали и догађаји који су уследили почетком и током деведесетих година када су се и Србија и Украјина нашле у ситуацији да трагају за изгубљеним тржиштима у оквиру земаља којима су до тада припадале.

У оквиру привредне сарадње СФРЈ са СССР-ом, од укупно око седам милијарди долара последњих година постојања ових земаља (осамдесетих) на саму Украјину је отпадало око милијарду долара. Током деведесетих година, СР Југославија, иако притиснута санкцијама, наставила је привредну сарадњу с Украјином, али је дошло до промене асортимана у дотадашњој размени, као и до великих осцилација у оствареном обиму размене две земље. Током двехиљадитих година долази до лаганог пораста међусобне размене, али се повећавао и дисбаланс у номиналном износу на штету Србије и Црне Горе. Српски извоз у Украјину 2006. год. износио је номинално око сто двадесет милиона долара, а увоз је био више него дупло већи. Следеће две године долази до пораста номиналног износа српског извоза у Украјину, па је 2008. достигао износ од преко двеста милиона долара. У исто време је српски увоз из Украјине вишеструко растао, па је тако 2007. износио око триста осамдесет милиона долара, а следеће 2008. премашио је шестсто милиона долара. Дакле, дебаланс спољнотрговинске размене на српској страни износио је 2006. нешто мање од сто четрдесет милиона долара, следеће 2007. је порастао на преко двеста милиона долара, да би 2008. достигао рекордних преко четиристо милиона долара. Године 2009. долази до драстичног смањења спољнотрговинског салда између две земље, проузрокован посебно великим унутрашњоекономским тешкоћама, које су само делом биле под утицајем таласа светске економске кризе. Заправо, дошло је до екстремног смањења износа украјинског извоза у Србију, на свега једну трећину износа претходне године и 2009. год. износио је нешто преко двеста милиона долара, док се српски извоз смањило на око сто осамдесет милиона долара, чиме је и дебаланс размене две земље изразито умањен на нешто испод педесет милиона долара.

Доласком Јануковича на власт и Азарова на место председника владе у 2010. години долази до пораста укупне спољнотрговинске размене две земље за око 10%, а приближно за толико је растао у номиналном износу увоз и извоз билатералне размене две земље. У

2011. години долази до осетнијег пораста међусобне размене две земље, па је тако српски извоз у Украјину порастао на рекордних двеста десет милиона долара, али је с друге стране увоз из Украјине порастао несразмерно више на близу триста осамдесет милиона долара. Тако је и дебаланс билатералне спољнотрговинске размене две земље порастао на чак око сто седамдесет милиона долара. То би на неки начин могао да буде и индикатор укупне снаге две привреде у овом двогодишњем периоду, где она у Србији има силазне показатеље, а економија Украјине у овом периоду налази се у благом порасту.¹⁹ Покривеност српског увоза из Украјине извозом у периоду 2005–2008. износила је око једне трећине, да би се последњих година овог периода попела на близу две трећине. Током 2012. године задржане су опште тенденције из претходне године, с тим да је дошло до извесног смањења међусобне спољнотрговинске размене.

Анализирано по структури робне размене двеју земаља, можемо доћи до следећих закључака. У структури увоза из Украјине доминирају руде и отпаци од метала – 53% укупног номиналног износа. Томе треба додати и увоз каменог угља из Украјине (4% укупног увоза), те гвожђа и челика (16%). Око 13% од укупног увоза вештачког ђубрива долази из Украјине.²⁰

У структури српског извоза у Украјину издвајају се нафта и нафтни деривати (40%), електричне машине и апарати (4%), медицински и фармацеутски производи (4%), остали готови производи (24%) и производи од дрвета (7%).

Према подацима Државне службе статистике Украјине, билатерална трговинска размена робе и услуга између Украјине и Републике Србије 2018. године је била 450.400.000 долара, што значи повећање у поређењу с 2017. годином за 41%. Извоз робе у Србију је 268.800.000 долара (повећање за 57%), увоз робе из Србије – 162.000.000 долара (раст за 22,4%), позитиван салдо за Украјину – 106.700.000 долара.

¹⁹ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=54&p=1&pp=0> Табела привредне сарадње и њене структуре за период 2005-2011. година.

²⁰ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=54&p=1&pp=0> Графיקони и табеле структуре билатералне сарадње.

Извоз услуга – 17.500.000 долара (пораст за 29%), увоз – два милиона долара (пад од 15%), позитиван салдо за Украјину – 15.500.000 долара.

Табела 2. Робна размена Украјине са Србијом 2008–2018
(милиони долара)

Робна размена	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Укупно	674	201	294	409	267	276	264	202	276	319	450
Извоз	579	143	211	289	136	132	122	118	168	184	286
Увоз	95	58	83	120	131	144	142	84	108	135	164

Извор: Украјинско-српски трговинско-економски односи,
<https://serbia.mfa.gov.ua/sr/ukraine-n/trade>

Општа динамика трговинске размене између двеју земаља током 2008–2018. године приказана је у табели 2 (у милионима долара).

Дакле, дебаланс у спољнотрговинској билатералној размени две земље је у корист Украјине. Структура размене указује на доминацију увоза сировина и полупроизвода из Украјине, док је српски извоз нешто разуђенији с истакнутим учешћем готових производа од преко једне трећине номиналног износа. За разлику од трговинске сарадње Србије с Русијом, где су компаративне предности српске стране у пољопривредним производима, а руске у енергентима (племенити метали, дрво и др.), спољнотрговинска размена Србије и Украјине нема тако изражене адуте. Украјина поседује снажну пољопривреду и повољне физичкогеографске факторе за њен развој, а и сама је дефицитарна у енергетском сектору, што се у размени са Србијом огледа и у увозу нафтних деривата. С друге стране, српска индустрија је заинтересована за увоз руда метала из Украјине, посебно гвожђа, каменог угља и др. Србија Украјини може да понуди извоз дрвета и производе од дрвета, производе енергетског сектора, разне готове производе који својом приступачном ценом могу наћи места на широком украјинском тржишту, посебно грађевинарству.

Две земље могу проширити сарадњу у оквиру војно-индустријског комплекса, саобраћаја, посебно на Дунаву, могу остварити обостране користи од развоја туризма. Војна неутралност двеју земаља, сродност народа и култура и историјска повезаност важан је фактор продубљивања сарадње. Украјина је за Србију додатно важна и због чврстог става званичног Кијева о територијалном интегритету Србије (Косово и Метохија). У периоду када је председник Јанукович дошао на власт, овај принципијелан став званичног Кијева према поштовању територијалног интегритета Србије додатно је био оснажен, што је у складу и с украјинским јавним мњењем. У том погледу ситуација се није променила ни у најновијем периоду, након политичких промена 2013–14.

Очекује се да ће повећању робне размене и уопште економске сарадње допринети закључивање споразума о слободној трговини између две земље. Србија и Босна и Херцеговина су једине од бивших република СР Југославије које такав споразум немају на почетку 2019. године. Стога је ургентно да се преговори у том правцу што пре приведу крају и да се поставе основе за свестрану привредну сарадњу.

II – КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Према званичној историографији, прихваћеној не само у Русији и тзв. руском свету, права историја Русије почиње у другој фази (тј. након праисторијске етапе, која се односи на Источне Словене а не на Русе, чије се име појављује тек на крају ове етапе, у 9. веку н. е.). Она обухвата време од средине 9. века до доласка на кијевски престо Владимира I 978. године, а печат су јој дали рађање и оснивање Кијевске Русије.²¹ С обзиром да наш рад не представља историјску студију, ми ћемо у основи следити главни ток прихваћене историографије, али уз указивање на неке одређене моменте и противречности, који могу бити од значаја за даља разматрања наше теме.

1. Кијевска Русија

Према наведеној, званичној историографији²², данашњи простор Украјине (један њен део, уз делове данашње Русије и Белорусије, видети сл. 9) у раној и развијеној фази средњег века био је средиште Кијевске Русије, Староруске државе или Старе (Древне) Русије²³. Док о

²¹ А. Д. Стоукс, Кијевска Русија, у: Д. Оболенски и Р. Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Слио, 2003, стр. 61. У ове шеме уклапа се и званична украјинска историографија. Упоредити, рецимо: Микола Иванович Бушин та Олександр Иванович Гуржій (ред.) *Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів*, Черкаси: Український літопис, 2016, стр. 44. и даље.

²² Прву, и данас важећу, верзију руске историје написао је Герхард Фридрих Милер (Gerhard Friedrich Müller; 1705–1783), а остали, Карамзин, Соловјов, Кључевски, само су га заправо препричавали.

²³ О томе како је писана (и написана) данас прихваћена званична верзија руске историје видети: Василий Осипович Ключевский, *Неопубликованные произведения*, Москва: Наука, 1983. Показало се да се у 16. веку о Кијевској Русији

Кијевској Русији као државној творевини постоји сагласност о њеном пореклу, тј. настанку у историјској науци нема сагласности. Главни спор водио се око норманске теорије, у суштини на линији Милер – Ломоносов, који су тим поводом имали и лични сукоб.²⁴ Ипак, поред две главне теорије, у литератури се наводе и неке друге. Тако, у наведеном извору постоји више теорија: норманска (Г. Бајер, Г. Милер, Л. Шлецер, О. Шахматов, М. Погодин, Д. Дорошенко и др.), антинорманска (М. Ломоносов, В. Кључевски, М. Костомаров, М. Грушевски, Б. Рибак, П. Толочко и др.), бугарска теорија (на основу збирке старих бугарских летописа „Историја Џагфара“, поеме Шамси Башту „Легенда о донку Шана“, IX век), хазарска теорија (Г. Еварс, О. Прицак). Арапски извори наводе три центра стварања државе источних словена: Кујавија (око Кијева), Славија (око Новгорода) и Артанија (у Приазовју). Овај процес завршен је 882. године, када је кнез Олег у Кијеву објединио два моћна словенска центра, а Кијев постаје седиште државе источних Словена – Кијевске Русије.²⁵

Кијевска Русија доживела је врхунац током владавине Владимира I (око 980–1015) и Јарослава Мудрог (1019–1054), што се означава као трећа етапа у историји Русије. Према Јарослављевом завештању основне руске градове тог времена (Кијев, Черњигов, Перејаслављ, Владимир-Волински, Смоленск) поделили су између себе његови синови, чиме је отпочео распад јединствене Кијевске државе. Упркос договору Јарослављевих синова, Изјаслава, Свјатослава и Всеволода, којим су се

није знало ништа (стр. 188), да у тадашњој Москви (17. век) за писање историје још није било спремних ни умова ни докумената (стр. 190), да су се документи појавили (написани?) после [после цара Алексеја Михајловича, 1629–1676] (стр. 189–190). У тој званичној историји Кијевска Русија се третира као „средњовековна источнословенска држава у Источној Европи, настала у IX веку као резултат уједињења низа источнословенских и финско-угарских племена под влашћу кнежева династије Рјуриковича“ (по Википедији).

²⁴ Норманска теорија више пута је проглашавана за застарелу, превазиђену, оповргнуту. За њено детаљно разматрање видети: Сергей Лесной, *Откуда ты, Русь? Крах норманнской теории*, Москва: Алгоритм, 2007.

²⁵ Микола Іванович Бушин та Олександр Іванович Гуржій (ред.) *Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів*, Черкаси: Український літопис, 2016, стр. 44–45.

смењивали на положају великог кнеза Кијева, међусобне размирице и борба за власт нису уклоњени, чак ни договором на сабору кнежева у Љубечу 1097. године. Све је то слабило земљу и чинило је подложном нападима суседа, пре свега Половаца. Четврту етапу историје Русије карактерише опадање Кијевске Русије, само привремено заустављено у време владавине Владимира II Мономаха (1113–1125), чије се обнављање јединства земље сматра и већим успехом од достигнућа Владимира I и Јарослава Мудрог.²⁶ После Владимира II Мономаха Кијевска држава се дефинитивно поделила, градови су постали засебне, обласне кнежевине, мада је расцепкана Русија успевала да се одупире појединачним нападима суседних племена (Половци, Мађари, Пољаци, Литванци) још око стотину година. Монголско-татарска најезда крајем прве половине 13. века (1237. године)²⁷ означила је крај те епохе и Кијевске Русије.

Цео овај комплекс питања и теорија (Варјашко питање, норманска теорија, Кијевска Русија, Татарско-монголско освајање) заснива се заправо на само једном историјском документу – Повести минулих лета. Његова судбина прича је за себе, мада је описана у већем броју савремених свима доступних дела²⁸, што га чини у највећој мери сумњивим историјским извором, али теорије које се на њему заснивају врло жилаво се опиру критикама. И не само то. У време када је овај документ „пронађен” (или написан) у 18. веку²⁹, он је имао задатак да

²⁶ А. Д. Стоукс, Кијевска Русија, у: Д. Оболенски и Р. Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Слио, 2003, стр. 86.

²⁷ Као и норманска теорија, и теорија о монголско-татарским освајањима у последње време се често и аргументовано оспорава. Видети, на пример: Юрий Александрович Елхов, *А было ли на Руси татаро-монгольское иго*, Москва: Астрель - Олимп, 2008. Наравно, разматрања на ту тему излазе ван оквира нашег истраживања.

²⁸ Видети, рецимо: Алексей Анатольевич Кунгуров, *Киевской Руси не было, или что скрывают историки*, Москва: Эксмо - Алгоритм, 2010.

²⁹ За разумевање позадине целог овог комплекса питања важно је познавање судбине Татишчевљевог дела, објављеног посмртно. О судбини Татишчевљевог рада и рукописа сазнајемо из мемоара А. Л. Шлецера, немачког историчара који је, као и Милер, један од аутора важеће верзије руске историје. Видети: Августъ Людвигъ Шлецеръ, *Общественная и частная жизнь Августа Людвиг Шлецера*,

послужи одређеној политичкој или идеолошкој сврси, да оправда претензије на Малорусију.³⁰ Данас се он покушава користити у политичке, тј. идеолошке сврхе, при чему се ништа не мења у суштини ствари, а чињеница је да такви покушаји изгледају, бар на први поглед незграпно, чак и карикатурално.³¹ Заправо, свима који су данас изненађени требало би поставити другачије питање: зашто би то некога требало да изненађује, када је у данашњој Украјини већ општеприхваћена историографска истина, која се не доводи у питање, или истина која ће то ускоро постати.³² Према тим ставовима, управо у оквирима Кијевске Русије почело је формирање и украјинског језика и украјинског етноса³³, о чему ће касније бити више речи.

Према званичној историографији, 1237. године започео је период монголско-татарског јарма. Већ наредне године Јарослав, брат великог кнеза Јурија прешао је из Кијева у Владимир, да би га Бату-кан 1243.

имъ самимъ описанная, *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*, Том тринадцатый, Санктпетербургъ, 1875, стр. 52. и даље. Рукопис који се овде помиње је копија Радзивиловског летописа, припремљен за Петра I у Кенигсбергу.

³⁰ Алексей Анатольевич Кунгуров, *Киевской Руси не было, или что скрывают историки*, Москва: Эксмо - Алгоритм, 2010, стр. 410.

³¹ Тако, актуелни украјински председник Володимир Олександрович Зеленски (Володимир Олександрович Зеленський) честитао је 28. јула 2019. године својим суграђанима Дан крштења „Кијевске Русије – Украјине“. (Видети: Существовала ли «Киевская Русь-Украина»? https://vashmnenie.ru/blog/43268077741/Suschestvovala-li-«Kievskaya-Rus-Ukrayina»?mid=85387FACB4A04F9C11177721378EFA29&utm_campaign=transit&utm_source=main&utm_medium=page_0&domain=mirtesen.ru&paid=1&pad=1).

³² Истине ради, треба истаћи да Зеленском, наравно, не припада ауторство ове идеје. Као њен прави творац често се наводи украјински историчар Михајло Сергијович Грушевски (Михайло Сергійович Грушевський). Док је сходно онима који су следили концепцију Милера и његових следбеника општеприхваћено да је Кијевска Русија била постојбина трију народа – украјинског, руског и белоруског, према Грушевском «Київська Русь є першою формою української державності» (Кијевска Русија била је први облик украјинске државности). Заправо, Грушевски је у својим делима историју Украјине директно извео из племена Анта. (Видети: Святослав Князев, Человек, который выдумал Украину и ее историю, *Свободная пресса*, 23 апреля 2017, <https://svpressa.ru/post/article/170964/>.)

признао за владара. Кијев је опустошен 1240. Године 1299. Кијев су опустошили Татари, а митрополит Максим преселио је 1300. из Кијева у Владимир седиште митрополије.³⁴ Владимир је само номинално био званични управни центар великог кнеза, било је то време успона Московске кнежевине, која је прерасла у национално средиште у току борби за политичку превласт над другим градовима. Насупрот успону Москве било је даље опадање Кијева – њега је 1361. освојио велики литвански кнез Олгерд, или Алгирдас (око 1296 – 24. мај 1377), а убрзо затим и остале делове некадашње Кијевске државе.³⁵

³³ Видети, на пример: Наталија Яковенко, *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.*, Київ: Генеза, 1997, стр. 60. и даље.

³⁴ Према: Евгений Евсигнеевич Голубинский. *История русской церкви. Томъ 2 часть 1*, Москва: Императорское Общество Истории и Древностей Российскихъ, 1900, стр. 95. У више пута цитираној књизи Оболенског и Отија, то је 1299. година. Ова разлика за наша разматрања није од значаја.

³⁵ Николај Андрејев, Русија у доба апанажног система и Московске кнежевине, у: Д. Оболенски и Р. Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Слио, 2003, стр. 92. и даље.

Слика 10. Кијевска Русија

Извор: А. Д. Стоукс, Кијевска Русија, у: Д. Оболенски и Р. Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Сlio, 2003, стр. 62.

Куликовска битка 1380. свакако је представљала прекретницу, не само у локалним размерама, довела до даљег јачања Московске

кнежевине и поставила темеље уједињавању руских земаља. И док је Москва током наредних стотинак година окупљала околне кнежевине, западни делови некадашње Кијевске Русије били су изложени Пољској и Литванији. Већ од шездесетих година 14. века под Литвом су се нашли велики делови Кијевске Русије, односно простора данашње украјинске државе: Черњигово-Сиверштина, Кијевштина, Перејаславштина, Подољштина, већи део Волињи. Северозапад Украјине (Галиција), као и део Волињи у почетку се одупирао, али су га потом уграбили Пољаци. Олгердову (Алгирдасову) политику током деведесетих година 14. века наставио је велики литвански кнез Витовт (Vytautas), који је до краја треће деценије 14. века присајединио Литви територије између Дњепра, Крима и Дњестра.³⁶

Практично, након присаједињења 1387. читав простор Галиције следећих векова је остао под утицајем Пољске, тј. Пољско-Литванске католичке државе, која је основана унијом у Виљни 1385, касније (јануара 1569) потврђене новом унијом у Лублину, којом је створена Реч Посполита. Почетком 15. века завршен је процес покорвања Западне Русије од Литванског кнежевства – покорене руске области (Подољска, Волинска, Кијевска, Северска, Смоленска, Полоцка и друге земље) значајно су превазилазиле, и по пространству и по броју становника Литванско кнежевство, тако да су руски језик, руско право и руски обичаји, заједно с православљем, почели да се распростиру у Литванији.³⁷ Руски утицај у Литванији почела је да истискује Пољска након уједињења с Литванијом, али Пољска није била толико успешна кад је реч о црквеном утицају. Додуше, велики кнез литвански и краљ пољски Јагајло /Владислав II Јагелон/ (Jogaila /Władysław II Jagiełło/) уз помоћ Пољака преобратио је део Литваније у католичанство,

³⁶ Микола Іванович Бушин та Олександр Іванович Гуржій (ред.) *Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів*, Черкаси: Український літопис, 2016, стр. 70. и даље.

³⁷ Василий Осипович Ключевский, *Краткое пособие по русской истории*, Москва: Айрис-пресс, 2007, стр. 133. Према Сигисмунду Херберштајну (Sigismund von Herberstein), аустријском дипломати у Русији, у књизи из 16. века, у Виљнусу је било знатно више руских храмова него цркава римске вероисповести (Сигизмундъ Герберштейнъ, *Записки о Московіи барона Герберштейна*, С-Петербургъ: Типографія В. Безобразова и комп., 1866, стр. 160.)

међутим Пољска је наишла на велики отпор православног руско-литванског становништва. Тај отпор био је затим значајно умањен када је последњи од Јагелона, Сигисмунд II Август (*Žygimantas Augustas*) 1563. године поништио одлуку Городељског сејма из 1413. која је лишавала православце права да заузимају државне и друштвене дужности.

Лублинском унијом политички савез двеју држава постао је неразрушив, добивши и дефинитивно уређење – претворен је у изборну, републиканску монархију која се називала Реч посполита (*Rzeczpospolita*, пољски назив за републику, *republika*). Одлукама Лублинског сејма неки делови Западне Русије који су били под Кнежевством припали су Круни, тј. Пољској (Подљашје, тј. западни део Гродњенске губерније, Волињ, Подолија и Украјина, односно губернија Кијевска и Полтавска с делом Черњиговске).³⁸

Лублинска унија није следила политику последњег Јагелона у области вере и религије. У другој половини 16. века у Литванији су се појавили језуити и вероисповедна толерантност Сигисмунда Августа смењена је језуитском пропагандом и нетрпељивошћу. Језуитски ред, основан 1534. године, имао је један од основних задатака да омогући учвршћење Фирентинске уније из 1439, која није успела да продре у најшире масе верника. Унију су у Византији прихватили само цар и његова свита. Покушаји да се православној цркви у Русији наметну обавезе Фирентинске уније нису били успешни и 1448. године у руској православној цркви за митрополита целе Русије изабран је епископ Јоан. Руска црква се одрекла потчињености византијском цару и постала независна (добила је аутокефалност)³⁹, да би готово столеће и по касније (1589) њен челник добио титулу патријарха Московског и целе Русије, заузевши тиме у општеправославној табели рангова почасно пето место, непосредно иза константинопољског, александријског, антиохијског и јерусалимског патријараха.⁴⁰

³⁸ Василий Осипович Ключевский, *Краткое пособие по русской истории*, Москва: Айрис-пресс, 2007, стр. 137–139.

³⁹ Vladimir Biljnjа, *Rusini u Vojvodini*, Novi Sad: Dnevnik, 1987, str. 10.

⁴⁰ Николай Михайлович Никольский, *История русской церкви*, четвёртое издание, Москва: Издательство политической литературы, 1988, стр. 79.

2. Малорусија између Пољске и Русије

У вековима након Лублинске уније Украјина десне обале налазила се између Пољске и Русије, што је период који се уобичајено означава као народно-ослободилачки процес постепеног ослобађања, а који је симпатисала и на моменте и помагала Русија. Средином 17. века (1654) источни део Малорусије (данашње Украјине) ослобађа се под вођством Богдана Хмељницког и улази у састав Русије. Руско-пољски рат, који је започео 1654. године, водио се на територији савремених Белорусије и Украјине, завршен је тзв. Вечним миром 1686, којим је један део територија Пољска вратила Русији⁴¹, а заузврат Русија је ступила у антиосмански савез. Током 18. века и читав преостали простор, сем Галиције, постепено се укључује у састав Руског царства. Био је то период Екатерине II током којег је у два наврата (1772.⁴² и 1793⁴³)

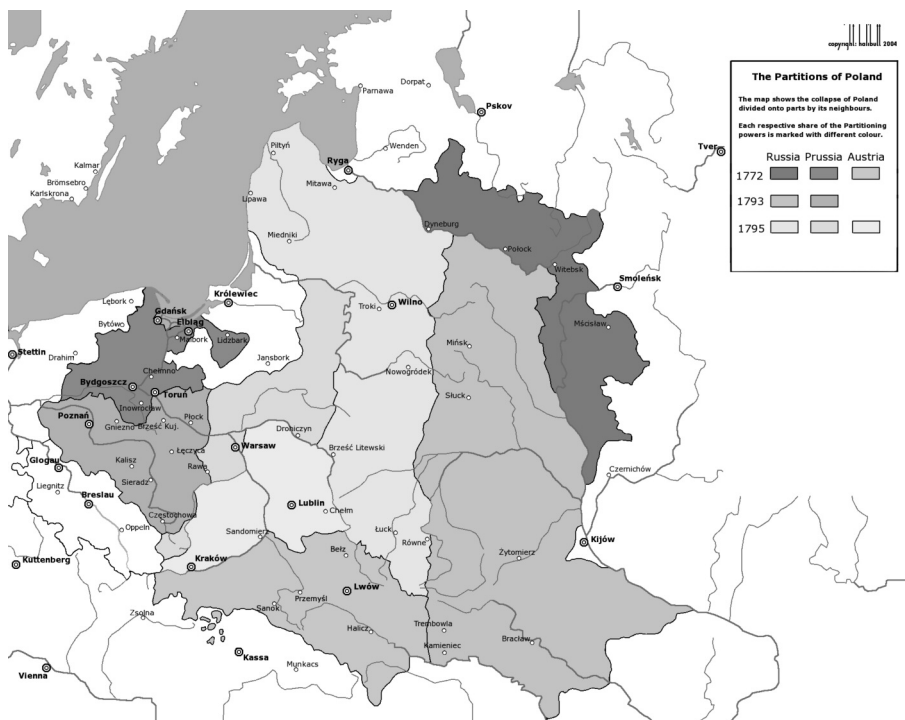
⁴¹ По условима мира Руском царству припали су Левобережна Гетманштина (део савремене левобережне Украјине), Кијев, Запорожје, Смоленск и Чернигово-Северска земља са Черниговом и Стародубом. Речи Посполитој предате су неке приграничне територије (рејони Невеља, Себежа, Велижа и Посожја), док су Северна Кијевштина, Волињ и Галичина остали у саставу Речи Посполите. Јужна Кијевштина и Брацлавштина од градића Стајок до реке Тјасмин с градовима Ржишчев, Трахтемиров, Канев, Черкаси, Чигирин и други, тј. земље које су силно опустошене у годинама рата, постале су неутрална територија између Руског царства и Речи Посполите. (Кирилл Александрович Кочегаров, *Речь Посполитая и Россия в 1680–1686 годах. Заключение договора о Вечном мире*, Москва: Индрик, 2008, стр. 365. и даље.)

⁴² Према уговору из Петрограда од 25. јула 1772. извршена је прва подела Речи Посполите. Аустрији су припали Галиција с окупацијама (скоро цела Црвена Русија с Галичем, Лавовом, Белцом, деклом Подолије и Волиније с Тарнопољем, јужни део Мале Пољске на десној обали горње Висле, са вјеличким и бохнијским сољаницима, што је све сачинило Краљевину Галицију), као и Жипс који је реинкорпориран угарској круни. Пруска је добила Западну Пруску (Поморје), а Русија источни део данашње Белорусије до Минска, односно Двине, Друта и Дњепра (губерније Витебска и Могилјовска) и део летонских земаља, које су раније улазиле у Ливонију. (Албер Сорел, *Источно питање у XVIII веку. Деоба Пољске и Кајнарциски мир*, Београд: Парна радикална штампарија, 1899, стр. 353–354.)

⁴³ Другом поделом 1795. Пруска је добила Гдањск, Торун, Познањ (део земаља око река Варта и Висла), Русију Централну Белорусију с Минском и Новорусију (део територије савремене Украјине).

извршена подела Речи Посполите, која је тако претрпела значајне територијалне губитке. После неуспелог устанка Тадеуша Кошћушка (Tadeusz Kościuszko) 1794, подигнутог управо против ових подела, уследила је нова, трећа подела Речи Посполите 1795. године. (Све три поделе Речи Посполите приказане су на сл. 11.) Као резултат ове, треће поделе Русија је добила литванске и пољске земље источно од Буга и линије Немиров-Гродно, пруске територије насељене су етничким пољацима, западно од река Пилица, Висла, Буг и Неман заједно с Варшавом, као и земље у Западној Литванији (Мала Литва). Под власт Аустрије прешли су Краков и део Мале Пољске између Пилице, Висле и Буга, део Подљашја и Мазовије.

Слика 11. Три поделе Речи Посполите: 1772, 1793, 1795

Извор: Rzeczpospolita_Rozbiory_3.png: Halibuttderivative work: Sneecs (talk) - Rzeczpospolita_Rozbiory_3.png, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6098211>

3. Појава Украјине и украјинског етноса

Трећа подела Реч Посполите вратила је у састав руске државе највећи део територија које су припадале Пољској и Литванији током претходних столећа. Ипак, она је имала и једну узгредну последицу, за коју се показало да је од далекосежног утицаја. До тада назив Украјина, у смислу државе, односно етноса није био у употреби. Историјски називи који су до тада коришћени били су Рус (Русија, односно Росија) и Мала Русија (Малоросија). При томе, како објашњава Андреј Стороженко, у више пута публикованом раду⁴⁴, назив Мала Русија (и одговарајући – Велика Русија) није имао везе с величином територије коју је она заузимала. То су били наслеђени класични називи, а придев „мала” у одговарајућем имену означавала је исконско пребивалиште, или прадомовину неког народа или неколицине сродних племена. Дакле, нека врста првобитног народног и државног језгра. Класични географи називали су великима земље које је колонизовало становништво мале земље (познати примери: Мала Азија, Велика Грчка, Мала и Велика Британија). Сходно томе, када је дошло до слабљења и дробљења Кијевске Русије, патријарх и император Византије почели су да називају Малом Русијом од искона им познату Кијевску, Придњепровску Русију, а Великом Русијом – Русију Залеску, земљу коју су становници Русије заузели, и која је стицајем околности сада била одвојена од Мале Русије. Разлика између Мале и Велике Русије није имала никакве етничке примесе, и остала је као топографска одредница и у наредним вековима.

Наведено тумачење чини се неспорним, њега прихватају чак и такви заступници украјинске особености и независности које Василиј Шуљгин назива манијацима раскола⁴⁵, као што је А. Чигирин. Према њему, константинопољски патријарх, а по његовом примеру и византијски императори почели су, после преласка кијевског митрополита у Владимир а потом у Москву (1326) да називају

⁴⁴ Андрей Владимировичъ Стороженко, *Малая Россия или Украина?*, *Малая Русь: сборникъ*. Сост. В. Шульгин. Киевъ: Паевое товарищество, 1918, Вып. перв.

⁴⁵ Василий Витальевич Шульгин, *Украинствующие и мы*, Белград: Издательство Russia Minor, 1939.

митрополију Кијевску Малом Русијом, што је на грчком језику означавало главну Русију, а Московску митрополију Великом Русијом, тј. на грчком језику колонијом Русије или новом Русијом.⁴⁶ До овог момента мишљење две стране је сагласно, али се надаље извлаче другачији, супротни закључци.

Насупрот томе, термином украјина (крајина, окрајина) увек је означаван само један мањи део територије, пригранична област у оквиру неке веће територијалне целине. Бројним примерима којима илуструје ово значење речи украјина (из летописа, државних докумената, уметничких дела), Стороженко наводи и један изузетак – француског инжењера Де Боплана (Guillaume Le Vasseur de Beauplan), који је седамнаест година, од почетка тридесетих година 17. века до 1648. провео у пољско-литванској служби у јужноруским степама. Без довољног разумевања језичких финеса, он је три војводства: Кијевско, Брацлавско и Подољско, која су, као и друге области, означавана као украјине, спојио у једну земљу – L'Ukraine.⁴⁷

Можда би овај пример, настао очито на неспоразуму, био и заборављен у неким другим временима и на неком другом месту, али у Пољској у 17. веку, у јеку сукоба с Русијом, који се за Пољску одвијао неповољно, он је наишао на плодно тле. Испочетка, коришћена је прилика да се у Пољској затре само име Мала Русија и замени с Украјина. Постепено, ово име се чврсто везало за Кијевско војводство, које је после 1686. године добило административни центар у Житомиру, али је и даље имало само топографско значење. Када је дошло до подела Пољске, пољски научници и интелектуалци почели су да говоре о засебној украјинској националности. Први који је то учинио био је гроф Јан Потоцки, у књизи објављеној у Паризу 1796⁴⁸, дакле, непосредно

⁴⁶ А. Чигиринъ, *Украинскій вопросъ*, Парижъ, 1937, стр. 7.

⁴⁷ Бопланова књига преведена је и објављена на руском 1832. (Бопланъ, Гилџомъ ле Вассеръ де. *Описаніе Украйны, или Областей Королевства Польскаго, лежащихъ между предѣлами Московіи и Трансилваніи*, Санктпетербургъ: Типографія Карла Крайя, 1832), а затим је доживела још неколико издања на руском и украјинском језику.

⁴⁸ Jean Potocki. *Fragments historiques et géographiques sur la Scythiae, la Sarmatie et les slaves*, Paris: A. Brunsvic, 1796.

после треће поделе Речи Посполите. Постојање украјинског народа Потоцки преноси у древна времена и у Украјинце убраја летописне Пољане, Древљане, Тиверце и Северјане. Потоцки је овиме слао и јасну политичку поруку: пошто Украјинци, као засебан народ, немају ничег заједничког с Русима, онда немају оправдања ни руске претензије на земље западно од Дњепра.

Корак даље, како се истиче – без икаквих историјских доказа, начинио је Тадеуш Чацки (Tadeusz Czacki) у књизи *O nazwisku Ukrainy i początki kozaków* (О називу „Украјина” и настанку козаштва) из 1801, предложивши нову теорију, према којој украјински народ нема ничег заједничког са словенством, већ су његови преци били номади из посебне хорде Укра које су дошле на територију данашње Украјине из предела Волге у првим вековима нове ере.

У првим деценијама 19. века настала је у Пољској особита „украјинска” школа пољских научника и песника, низ изузетно талентованих представника: К. Свиђински, М. Грабовски, Е. Руликовски, А. Маљчевски, С. Гошћињски, Б. Залески и други. Они су развијали начела која су поставили Потоцки и Чацки и припремили идејну основу на којој се уздигло здање савременог украјинства.⁴⁹

Не улазећи дубље у овај сложен спор, дужни смо ипак да нагласимо да и супротна страна истиче своје аргументе. Тако већ поменути Чигирин наводи да се име „Украјина”, управо у поменутом смислу државне територије и народа, помиње у већем броју летописа, хроника, официјелних докумената, географских карата итд. и у 12. и 13, као и у каснијим вековима.⁵⁰

Током 19. века одвијали су се упоредо различити процеси. С једне стране, уследио је културно идентитетски препород Малоруса Руског царства, под утицајем интелектуалаца од којих је најзначајнији био познати песник и мислилац Тарас Шевченко (1814–1861). Малоруси су сматрали да су део руског националног бића, као његов (све еманципованији) културни део и да је руска империја њихова домовина.

⁴⁹ Андрей Владимировичъ Стороженко, *Малая Россыя или Украина?*, Малая Русь: сборник. Сост. В. Шульгин. Киевъ: Паевое товарищество, 1918, Вып. перв.

⁵⁰ А. Чигиринъ, *Украинскій вопросъ*, Парижъ, 1937, стр. 10. и даље.

С друге стране, ван Руског царства од украјинских земаља остала је Галиција, која је потпала након тзв. деоба Пољске под Хабсбуршку монархију. Идентитет Малоруса Галиције био је под утицајем сложених историјских околности. Они су били ван руске заједничке државе још од средњег века и развијали су се под снажним утицајем Пољске и у нововековном периоду Хабсбуршке монархије. Они су као православни хришћани углавном примили верску унију.⁵¹ Општа ситуација у Галицији није била једноставна. Галицијска Русија ни у најтежим временима, када је Кијев био сведен на обичан срески град, није се одрекла православља и општеруског православног јединства. Она је постала завичај знаменитих православних братстава, бедема православља и руске културе у условима пољско-литванске окупације. Православна братства пружила су огроман отпору покушајима Ватикана, затим Брестске уније да се обрачуна с православљем и покатоличи, тј. поунијати Западну Русију.⁵² Живећи на крајњем западу, у Закарпатју, Русини, који су све време били у Хабсбуршкој монархији (највише под доминацијом Мађара), задржали су сверуску одредницу, за разлику од значајног дела становништва Галиције. Средина 19. века, када је 1848. године дошло до учешћа Русије у гушењу мађарске побуне у Аустрији, означила је својеврсно буђење руске националне свести у Западној Русији.

Као реакција Ватикана и Аустро-Угарске уследила је противруска сепаратистичка пропаганда, започета шездесетих година 19. века у Галицији, која је испочетка била неуспешна, да би од осамдесетих година и папе Лава XIII била допуњена озбиљним акцијама на стварању „украјинског Пијемонта” у Галицији. „Украјинизација” је наставила посао који су започели пољски језуити у првој половини тог века, освајајући најпре унијатско свештенство. Велику улогу у томе одиграо је избор личности коју је Лав XIII требало да припреми за предвиђени „патријаршијски престо”. За то место изабран је Роман (Андреја)

⁵¹ Дуготрајан процес унијаћења Русина завршен је тек 1734. године. (Vladimir Biljnjа, *Rusini u Vojvodini*, Novi Sad: Dnevnik, 1987, str. 13.)

⁵² Видети: Василий Романович Ваврик, *Геноцид карпато-руских «москвофилов» – намеренно замолчанная трагедия XX века*, Москва: Консервативный клуб, 2007, стр. 10. и даље.

Шептички (Андрей Шептицкий, Роман Мария Александр Шептицкий).⁵³ Шептички је, нашавши се на челу „украјинског покрета“ позвао из Русије Михаила Грушевског, који започиње рад на обимној историји Украјине-Русије⁵⁴. Идеје Грушевског засноване су на погледима Францишека Хенрика Духинског (Franciszek Henryk Duchiniński), према којима порекло Великоруса није словенско, већ угро-финско. Унијатско свештенство које је окупио Шептички формирало је Украјинску народно-демократску партију. Истовремено се формирају Научно друштво „Тарас Шевченко“, новине „Діло“ и „Руслан“.

У 1890. години Аустро-Украјинци закључују с аустријским властима пакт који се заснива на верности Ватикану, Аустрији и савезу с Пољацима.⁵⁵ У мазепинској пропаганди овај пакт се назива „Велики прелом“. Он је фактички означио почетак „лова“ на православне и русофиле, „лова“ који је доживео врхунац на почетку Првог светског рата.⁵⁶ На прелазу векова Аустријанци су, уз помоћ украјинствујућих – оних који се осећају Украјинцима – извршили један од првих геноцида 20. века.⁵⁷ Аустријски логори Талерхоф и Терезин постали су симболи страдања карпато-руског народа.

⁵³ О личности Романа Шептичког видети: Vladimir Biljnja, *Rusini u Vojvodini*, Novi Sad: Dnevnik, 1987, str. 14. и даље.

⁵⁴ Михайло Сергійович Грушевський, *Історія України-Руси*, десет томова објављено у периоду 1898–1936 у Лавову и Кијеву.

⁵⁵ Оедоръ Оедоровичъ Аристовъ, *Карпато-руссіе писатели. Исследование по неизданнымъ источникамъ. Том 1*, Москва: Изданіе Галицко-Русского Общества в Петроградѣ, 1916, стр. 26.

⁵⁶ Видети: Василий Романович Ваврик, *Геноцид карпато-руских «москвофилов» – намеренно замолчанная трагедия XX века*, Москва: Консервативный клуб, 2007; Василий Витальевич Шульгин, *Украинствующие и мы*, Белград: Издательство Russia Minor, 1939.

⁵⁷ „Депутат аустријског парламента, Пољак г. Дашински (руски депутати били су осуђени на смртну казну) рекао је на једној од седница да је у подножју самих Карпата стрељано и обешеноо око 60.000 невиних жртава.“ (Временник, Научно-Литературные записки Львовскаго Ставропигиона на 1935 г, стр. 68. и 69. Цитирано у: Василий Витальевич Шульгин, *Украинствующие и мы*, Белград: Издательство Russia Minor, 1939).

4. Социјалистичка Украјина

У самој Малорусији (не рачунајући Галицију и Закарпатје који су били у саставу Хабсбуршке монархије), током периода Руског царства источни и јужни део је практично припадао језгру не само руског националног идентитета, већ је колонизацијама у периоду царице Катарине Велике, структура становништва била добрим делом или чак претежно Великоруска. Заправо, становништво се насељавало у степама југа, које су до тада биле у саставу Отоманске империје (углавном Кримског каната, који је био у протекторатском односу с Отоманском империјом), претежно из осталих области централне Русије (Великоруси у односу на Малорусе). Реално, све до прилично произвољног одређивања унутрашњих граница Совјетске државе, Новорусија и није убрајана у Малорусију (Украјину), нити је њено становништво сматрано Малорусима.

Резултати борбе за стварање украјинске нације и одвајање од руске културе и државе и поред свих напора током 19. века нису били нарочито задовољавајући, барем с аспекта тзв. свидомита. Због тога се у оквиру струја које су тежиле одвајању од Русије, поред оних који су инсистирали на посебном ентитету појављују и другачија ставови и покрети. Тако врло утицајни Вјачеслав Липински (В'ячеслав Казимирович Липинський), већ у време постојања СССР-а и УССР-а, током двадесетих година 20. века истиче као пресудан моменат не етнички, већ политички. У књизи први пут објављеној у Бечу 1926. године он је истицао да „основна разлика Украјине од Москве није ни језик, ни племе, ни вера а ни апетит сељака на земљу панску – једном речју, не критеријуми културно-национални и не пароле социјалне – већ друго, створено вековима, политичко уређење, други (класократски а не охлократски...) метод организације државне власти, други узајамни односи врхова и низова, државе и друштва — оних, који владају, ка онима, којима владају. И само опирајући се на ту разлику политичку, само под политичким, а не културно-националним или социјалним паролама, могуће је од Москве оделити Кијев и могуће је у одвојеној Држави Украјинској претворити малоруско племе у Украјинску Нацију”⁵⁸.

⁵⁸ Вјачеслав Казимирович Липинський, Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму, Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926, стр. XXV.

Липински не инсистира на етнокултурним разликама у односу на Москву, сматрајући да оне немају такав непомирљив карактер који би омогућио да се оне искористе у политичке циљеве, за оснивање државе.⁵⁹

Историја је ипак пошла другим токовима, иако је резултат на крају исти. Стварањем Украјинске социјалистичке републике у оквиру СССР-а, украјинског књижевног језика (на бази источноукрајинске варијанте полтавског наречја), и званичног одређења постојања националне одреднице, ударен је темељ стварању украјинског идентитета, који наглашеније и од малоруског културног препорода (друга половина 19. и почетак 20. века) инсистира на грађењу засебног идентитета, паралелно с руским. Процес стварања Украјинске ССР, међутим, био је сложен, и преплетен с борбом украјинских националиста за независност. Томе ћемо посветити кратак приказ у наредном делу књиге.

4.1. „Украјинска револуција 1917–1921”

Непосредно након Фебруарске револуције, лидери илегалне партије украјинских присталица за независност и либерала из Удружења украјинских напредњака (Михајло Сергијович Грушевски, Михайло Сергійович Грушевський; Јевген Харлампијович Чикаленко, Євген Харлампійович Чикаленко; Сергеј Александрович Јефремов, Сергій Олександрович Єфремов и Дмитро Иванович Дорошенко, Дмитро Иванович Дорошенко), заједно с украјинским социјалдемократима предвођеним Владимиром Кириловичем Виниченком (Володимир Кирилович Винниченко) основали су у Кијеву Централну раду (парламент) Народне Републике и најавили стварање Украјинске Народне Републике (УНР).⁶⁰ За првог председника раде изабран је у

⁵⁹ Вячеслав Казимирович Липинський, Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму, Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926, стр. 537.

⁶⁰ Тачан датум оснивања Централне раде није познат, Грушевски и Виниченко наводе разне датуме, као и Павло Христјук (Павло Оникійович Христјук). Видети: Валерій Федорович Солдатенко, *Українська революція. Історичний нарис*, Київ: Либідь, 1999, стр. 135. Солдатенко наводи и да је било мишљења да су одмах биле оформљене две раде – аутономистичка и индпендистичка, али да таква мишљења немају чврсто упориште у документима.

одсутству М. Грушевски, истакнути идеолог украјинског национализма, кога савремена украјинска историографија сматра првим председником самосталне Украјине. Из илегалности су изашле, или су се појавиле као новоосноване многе политичке партије и организације (Украјинска партија социјалиста-револуционара, Украјинска социјал-демократска партија, Украјинска народна партија, Украјинска демократско-радикална партија итд.). Осим њих, оснивани су совјети радничких и војничких депутата, локални друштвени центри – комитети, раде и разне друге организације.

На иницијативу Централне раде 6. (19.) априла 1917. одржан је Свеукрајински национални конгрес, који је изабрао нови сазив раде од 118 чланова и потврдио избор М. Грушевског, у међувремену пристиглог у Кијев. Састав раде врло брзо се ширио пријемом чланова из (нових) партија, радничких, војних и сељачких организација, а после пријема представника националних мањина у августу 1917. достигао је бројку од 639 чланова. Између сесија ове велике раде, деловао је Комитет Централне раде, ускоро назван Мала рада.

Национални покрет захватио је и армију и 5–8. (18–21) маја 1917. одржан је Први свеукрајински армијски конгрес, који је захтевао проглашење национално-територијалне аутономије и формирање украјинизованих јединица, које су ускоро почеле да се формирају од војника Украјинаца из позадине и Украјинаца на фронту.

Време до Октобарске револуције протекло је у напорима украјинских националиста да насилно украјинизују Малорусију и Новорусију, што је наилазило на снажан отпор руског становништва. Поред тога, идеји Централне раде о национално-територијалној аутономији супротставила се Привремена влада. Не постигавши договор с њом, и упркос забрани, Централна рада сазвала је Други свеукрајински армијски конгрес, на коме је 10. (23.) јуна 1917, истог дана када га је усвојио Комитет, прочитан Први универзал⁶¹ којим је проглашена

⁶¹ Универзали Централне раде УНР (Украјинске Народне Републике), политичко-правни акти програмског карактера, које је доносила Централна рада, као највиши законодавни орган Украјине. У периоду од 10 (23) јуна 1917. до 9 (22) јануара 1918. године била су донета укупно четири Универзала, који су одредили етапе настанка и развоја украјинске државности (од проглашења формалне

украјинска аутономија. После шест дана оформљен је Генерални секретаријат, као највиши орган власти Украјинске Народне Републике.

Односи с Привременом владом у Петрограду кретали су се од супротстављања до међусобних договора, али је после гушења јулског устанка влада Керенског већ почетком августа потчинила себи Генерални секретаријат а територију под његовом контролом ограничила на губерније: Кијевску, Волинску, Подољску, Полтавску и делом Черњиговску, не удовољавајући претензијама раде на (ново)руске Харковску, Јекатеринославску, Херсонску и северни део Тавричке губерније. Околности су се драматично промениле свргавањем Привремене владе 25. октобра (7. новембра) 1917. У Кијеву је формиран большевички ревком и започеле су борбе између присталица нове, совјетске власти и снага лојалних Привременој влади. Међутим, већ 29. октобра (11. новембра) Виниченко је саопштио да Генерални секретаријат узима власт у своје руке, а Централна рада оформила је мировну комисију која је успела да издејствује прекид непријатељстава. На тај начин стварна власт у Кијеву прешла је у руке Централне раде, која се ослањала на украјинизовану армију – гајдамаке, како су се називали у част старих устаника. Централна рада усвојила је 7. (20.) новембра 1917. Трећи универзал, којим је прогласила образовање Украјинске Народне Републике као аутономије у саставу Русије. Генерални секретаријат је проглашен за владу Украјине у њеним етничким границама, предвиђајући улазак свих наведених губернија у УНР, укључујући копнени део Тавричке (без Крима).

Уместо обећаних социјалних реформи националисти су 17. (30.) новембра 1917. приступили разоружавању неукрајинских војних јединица, што је изазвало отпор у Харкову, где је 4. (17.) децембра војничка секција Совјета радничких депутата одбила захтев о разоружању. Харков се на тај начин промовисао у центар совјетске Украјине и већ сутрадан у њему је почео рад Обласни конгрес Совјетâ Доњецког и Криворешког басенâ, што је значило непризнавање УНР.⁶² Харков су наредних дана

аутономије у оквирима јединствене руске државе до једностраног проглашења самосталности, односно независности).

⁶² Александр Шубин, Первый универсал, *Историк*, 2017, № 6 (30), стр. 65.

освојили красноармејци с Владимиром Антонов-Овсејенком (Владимир Александрович Антонов-Овсеенко) на челу.

Током децембра 1917. у Харкову је било бурно, и у условима оштре супротстављености формиране су две републике: Украјинска совјетска република (називана такође Украјинска народна република, или Украјинска радничко-сељачка република), која је признавала бољшевичку власт у Петрограду и УНР у Кијеву, која је признавала Централну раду. На тај начин, две власти (у Кијеву и Петрограду) нису признавале једна другу, али ни једна од њих није одрицала право Украјине на самосталност у оквирима руске државе. У условима повремених ратних сукоба, сазивања и избора за уставотворну скупштину и припреме преговора у Бресту, као и настојања и инсистирања Немачке на склапању мира с двома независним државама, украјински националисти донели су 9. (22.) јануара 1918. Четврти универзал којим су прогласили независну УНР. Тиме су, као и растеривањем Уставотворне скупштине у Петрограду, заоштрене борбе двеју сукобљених страна, у којима су очиту превагу имали красноармејци. Истовремено, и део украјинских региона није признавао власт Централне раде, па су тако основане 17. (30.) јануара 1918. Одеска совјетска република, а 30. јануара (12. фебруара) Доњецко-Криворошка совјетска република.

Када су црвени заузели Кијев 26. јануара (8. фебруара) 1918. Централна рада се повукла најпре у Житомир а потом у Сарни, да би сутрадан потписала споразум с државама Четворног савеза (Немачка, Аустро-Угарска, Бугарска и Османска империја), чиме је стекла међународно признање. На позив Централне раде немачка војска кренула је на територију УНР и убрзо, 1. марта⁶³, освојила Кијев. Два дана после тога био је потписан „срамни” Брестски (Брест-Литовски) мир између Немачке и совјетске Русије, којим се Русија уз огромне територијалне губитке⁶⁴, између осталог, одрекла права на Украјину.

⁶³ Декретом (Декретъ о введеніи въ Россійской республикѣ западно-европейскаго календаря) од 24. јануара 1918. године у Русији је уведен грегоријански календар, и то тако што је из календара изузето 13 дана: после 31. јануара 1918. наступио је 13. фебруар 1918. године.

⁶⁴ По условима Брестског мира Русија је изгубила територију од 789.000 квадратних километара, на којој је живело педесет шест милиона људи, што је представљало трећину становништва руске империје.

4.2. Марионетски режим Павла Скоропадског и грађански рат

У међувремену аустријско-немачка војска је напредовала, победила совјетске јединице, међу њима и Доњецко-Криворошку републику, заузела не само територију УНР већ и Ростов на Дону, а затим 28. априла 1918. растерала Централну раду и установила марионетски режим Павла Скоропадског (Павло Петрович Скоропадський). Нови украјински хетман био је потомак старог малоруског господског сталеза, цео живот је служио у руској царској армији, доспевши до чина генерал-поручника и команданта војног корпуса, и оно што је најинтересантније – уопште није знао „украјински језик”.⁶⁵

Немачка окупација није била дугог века. У новембру је завршен Велики рат и започело је повлачење немачких трупа с територије Украјине. Положај марионетског режима у Украјини био је уздрман. У нади да ће задржати власт хетман се обраћа представницима свих антибољшевичких сила, обећавајући федерацију с будућом небољшевичком Русијом. Општа атмосфера у земљи одједном се променила, утихнуле су шовинистичке страсти и паролe. Не успевши да се договори с националистима, Скоропадски распушта владу и у нови кабинет доводи људе руске оријентације. Тиме се у истим националистичким круговима легитимише као „најгори непријатељ”. Хетманов положај погоршава се када је, под притиском немачке команде морао да пусти из затвора Симона Петљуру (Симон Васиљович /Семен Васиљович/ Петљюра), који је одмах повео борбу за власт.

Уместо Скоропадског, у први план избија Директоријум УНР, који су створиле националне партије с Владимиром Виниченком и Симоном Петљуром на челу. Док је хетман покушавао да игра између самосталне Украјине и јединствене Русије, позивајући у прогласу од 1. (14.) новембра 1918. Украјину да прва приступи стварања сверуске федерације, чији је коначни циљ обнова Велике Русије, „самостијники” су се окренули против њега и већ после два дана Кијев је био излепљен позивом Украјинског националног савеза, створеног још у јулу, који је објавио стварање Директоријума и обарање Скоропадског. Иако се све

⁶⁵ Евгениј Спицин, *Украјина у XX веку: шта је истина?*, у: Зоран Милошевић (прир.), *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, 2015, стр. 47.

то завршило хапшењима чланова Савеза, било је очигледно да је између хетмана и националиста дошло до отворене борбе. Наредни дани прошли су у унутрашњим превирањима и ишчекивањима наступа Петљуре и његових људи. Присталице УНР, гајдамаци, заузели су 14. децембра 1918. Кијев, а Скоропадски је побегао, заправо као рањени немачки официр превезен је у Берлин.⁶⁶ У то време у Источној Галицији оснива се Западна Украјинска Народна Република (ЗУНР), чиме започиње оружана борба украјинских и пољских снага. Ова нова република 22. јануара 1919. објављује свој улазак у УНР, с правом на аутономију.

У јануару 1919. са севера поново наступа Црвена армија и заузима Харков, где је основан Совјет народних комесара Украјинске Совјетске Социјалистичке Републике под вођством Христијана Раковског (Крњство Георгиев Раковски). Већ у марту, под контролом црвених с којима су у савезу били чувени Нестор Махно (Нестор Иванович Махно) и други устанички лидери, налазила се цела Источна, Централна и Јужна Украјина, док је армија Директоријума наставила да пружа отпор на Западу.

У наредном периоду ситуација се компликовала честим сељачким устанцима против бољшевика (неретко под совјетским паролама), као и премештањем рата црвених и белих – армија Антона Дењикина (Антон Иванович Деникин) на ову територију. Налазећи се између црвених, белих и пољских снага, Директоријум је био принуђен да се често сели, па је 2. децембра 1919. склопио с Пољском декларацију у којој је за границу Пољске и Украјине одређена река Збруч.

После три дана Петљуре је, изгубивши контролу над преосталим територијама, прешао у Варшаву. Украјинска Народна Република се затим прикључила војном походу Пољске под вођством Јузефа Пилсудског (Józef Klemens Piłsudski) – крунисан 7. маја 1920, када су пољске трупе освојиле Кијев. Црвена армија је у контранаступу августа 1920. стигла до Варшаве, али је ту доживела пораз. Била је то

⁶⁶ Детаљније о паду режима Скоропадског у: Александр Сергеевич Пученков, Киев в конце 1918 г.: падение режима гетмана П. П. Скоропадского, *Новейшая история России*, 2011, № 2, стр. 57–72.

једна од трагичних и срамних епизода у руско-пољским односима која је и данас предмет великих међусобних спорова.⁶⁷ Рат је формално закључен миром у Риги 18. марта 1921. и по њему су територије Украјине и Белорусије подељене између совјетских република (будућег СССР-а) и Пољске. Унутрашњи односи између совјетских република коначно су разрешени 30. децембра 1922. формирањем Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР).

4.3. Украјинска Совјетска Социјалистичка Република

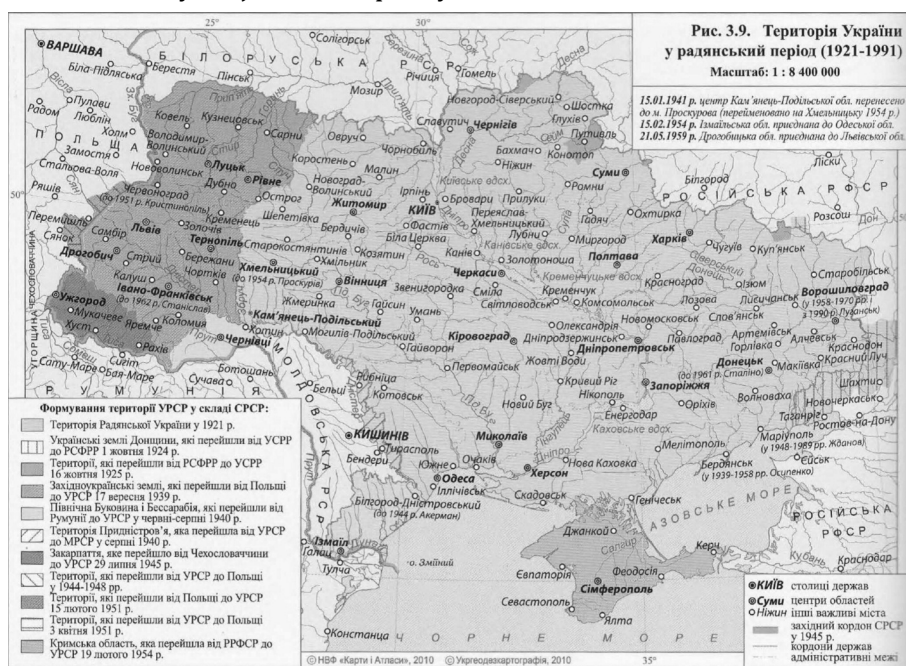
На конференцији делегација конгреса Совјета РСФСР, УССР, БССР и ЗСФСР⁶⁸ 29. децембра 1922. године био је потписан Договор о образовању СССР-а, који је утврђен 30. децембра 1922. године на Првом свесавезном конгресу совјета. Украјинска Совјетска Социјалистичка Република (УССР, укр. Українська Радянська Соціалістична Республіка, УРСР) један је од оснивача СССР-а, а после Другог светског рата, 1945. и Организације Уједињених народа. Бољшевичка идеологија никада није доводила у питање украјинску националност. Она је сматрала да су новоформирани Украјинци засебна нација, блиски и поникли из руског националног бића, да су индиректно и даље у оквиру шире посматрано „руске цивилизације”. Границе Украјинске ССР формиране су постепено између два светска рата, а дефинитивно су закључене 1954. прикључењем Крима. Све до септембра 1939, када је СССР прикључио себи део Галиције и лета 1940. када је од Румуније добијена северна

⁶⁷ Као резултат овог рата у пољским концентрационим логорима нашло се преко 100.000 црвеноармејаца, од којих је у наредним годинама више десетина хиљада умрло. Ова трагедија, позната као Анти-Катињ, карактерише се с једне стране великим неслагањем о броју заробљених и умрлих, већ сагласношћу и пољске стране да је смртност у логорима била и по њеним бројкама, око три пута већа него што се сматра „нормалним” за логорске услове. (Видети детаљније у: Rajko Bukvić, Koncentracioni logori – pogled na stražare, Crimen (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu), godina 10, 2019, № 1, str. 10.)

⁶⁸ Федеративне совјетске социјалистичке републике: Руска, Украјинска, Белоруска и Закавказска. Закавказску федерацију чинили су Азербејџан, Јерменија и Грузија. Постојала је до 1936. године, када су од три чланице федерације оформљене посебне републике у саставу СССР-а.

Буковина и Бесарабија, унијатско становништво Галиције било је ван Совјетске уније (и у оквиру ње социјалистичке републике Украјине). Већ током Другог светског рата видело се како Галиција заузима сасвим другу позицију у односу на огромну већину осталих Украјинаца, према -у и руској одредници.

Слика 12. Територијалне промене Украинске републике у совјетском периоду

Извор: Федір Дмитрович Заставний, *Україна. Природа, населення, економіка*, Видавництво «Апріорі», Львів, 2011, карта 3.9. између стр. 32–33.

Из Другог светског рата социјалистичка Украјина излази значајно територијално увећана, пре свега укључивањем Галиције и Закарпатја, северне Буковине и бесарабског приморја све до ушћа Дунава. Показује се да су и сада од ратних догађања непосредне користи имале оне нације које се у теорији означавају као хибридно-

идентитетске⁶⁹, и које се у таквим условима, по правилу, сврставају у табор својих покровитеља. Међутим, територијална експанзија Украјине не зауставља се на томе. Године 1954. Хрушчов декретом додељује Крим Украјини.⁷⁰ У овом периоду од близу пола века долази до учвршћења украјинског идентитета, који захваљујући и Галицији и унијатима добија додатне елементе идентитета ван руског. Заправо не може се говорити о украјинском националном идентитету у целини, у пракси постоје различите регије. Југоисток је и даље проруски. Централне области имају украјински идентитет, али и свест о ранијој и садашњој припадности сверуском свету („Российский мир“). Западна Украјина има наглашенији украјински идентитет, док Галиција има елементе антируског (изузимајући Закарпатје и Русине). Украјину под Кравчуком, добијање независности и прве године деведесетих обележиле су тектонске промене у њеном положају, али не пресудно, и измене односа снага и идентитетског карактера по већ описаним регијама. То је констатовао и Хантингтон у посебном поглављу о Украјини у свом класичном делу *Сукоб цивилизација*.

⁶⁹ Душан Пророковић, Употреба хибридних идентитета у геополитичке сврхе: Босна 1914 – Украјина 2014., у: Зоран Милошевић (прир.), *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, 2015, стр. 120–138.

⁷⁰ Све територијалне промене Украјинске Совјетске Социјалистичке Републике у совјетском периоду приказане су на сл. 12.

III – НЕЗАВИСНА УКРАЇНА

Средином осамдесетих година 20. века криза СССР-а и совјетског привредног и друштвеног система постала је све очигледнија. Унутрашња политичка и друштвена превирања, уз честе смене на врху државних и партијских структура, завршена су 10. марта 1985. доласком на место генералног секретара Михаила Сергејевича Горбачова (Михаил Сергејевич Горбачёв). Уследио је процес перестројке (и гласности) у оквиру кога се могу разликовати три етапе⁷¹:

1) „више социјализма“ (1985–1986), етапа која је била под потпуном контролом иницијатора;

2) „више демократије“ (1987–1988), етапа у којој је уздрмано централно управљање, а која је уследила након неуспеха економских реформи и утицаја политике гласности и

3) етапа раздвајања власти на власт партијских комитета и власт совјетских органа (1989–1991), која се са централног нивоа спустила у републике, па и у оквиру РСФСР, омогућивши појаву „параде суверенитета“.

У „паради суверенитета“ учествовала је и Украјина 16. јула 1990. Врховна рада донела је Декларацију о државном суверенитету.⁷² Треба истаћи да Украјина у томе није предњачила. Одговарајућу декларацију РСФСР је донела на Првом конгресу народних депутата РСФСР, одржаном од 16. маја до 22. јуна 1990. године.⁷³

⁷¹ Володимир Михайлович Литвин, *Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)*, Україна кризь віки, Т. 14, Альтернативи, Київ, 2000, стр. 18–19.

⁷² Декларација про државний суверенітет, <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12>.

⁷³ Декларација «О государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики», Первый Съезд народных депутатов РСФСР, 16 мая — 22 июня 1990 г.: Стеногр. отчет: В 6 т. Т. 4. Москва: Република, 1993.

Иако прокламовани циљеви перестројке очигледно нису били остварени упркос поменутој „паради суверенитета“, на свесавезном референдуму о очувању СССР-а дат је убедљив одговор становништва „за“ СССР, о чему се изјаснило преко три четвртине гласалих (видети табелу 3). Чак је и у Украјинској ССР и Руској СФСР „за“ било изнад 70% гласалих, док је у осталим републикама тај проценат био далеко већи. Референдум није био организован у прибалтичким републикама (Литванија, Летонија и Естонија) и Јерменској ССР и Грузијској ССР, иако је гласање обављено и у њиховим деловима и на посебне начине.⁷⁴

У Украјини је на референдуму од 17. марта 1991. становништву било постављено још једно питање: „Да ли сте сагласни да Украјина треба да буде у саставу Савеза Совјетских Суверених Држава на основу Декларације о државном суверенитету Украјине?“ (Чи згодні ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?), на које је потврдно одговорило 80,2% а против 18% гласалих.⁷⁵

⁷⁴ Видети: Srećko Đukić, *Tajna Beloveške pušće*, Beograd: Albatros plus, 2010, стр. 80–81.

⁷⁵ Володимир Михайлович Литвин, *Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)*, Україна кризь віки, Т. 14, Альтернативи, Київ, 2000, стр. 60.

Табела 3. Резултати савезног референдума о очувању СССР-а
(17. марта 1991. године)

Републике	Одзив	Одговор „Да”	Одговор „Не”
РСФСР	75,4%	71,3%	26,4%
У томе Москва	67,9%	50,0%	46,1%
У томе Свердловск	Нема података	34,2%	62,4%
Украјинска ССР	83,5%	70,2%	28,0%
Белоруска ССР	83,3%	82,7%	16,1%
Узбечка ССР	95,4%	93,7%	5,2%
Казахска ССР	88,2%	94,1%	5,0%
Азербeјданска ССР	75,1%	93,3%	5,8%
Киргиска ССР	92,9%	96,4%	4,0%
Таџичка ССР	94,4%	96,2%	3,1%
Туркменска ССР	97,7%	97,9%	1,7%
Укупно	79,5%	76,43%	21,7%

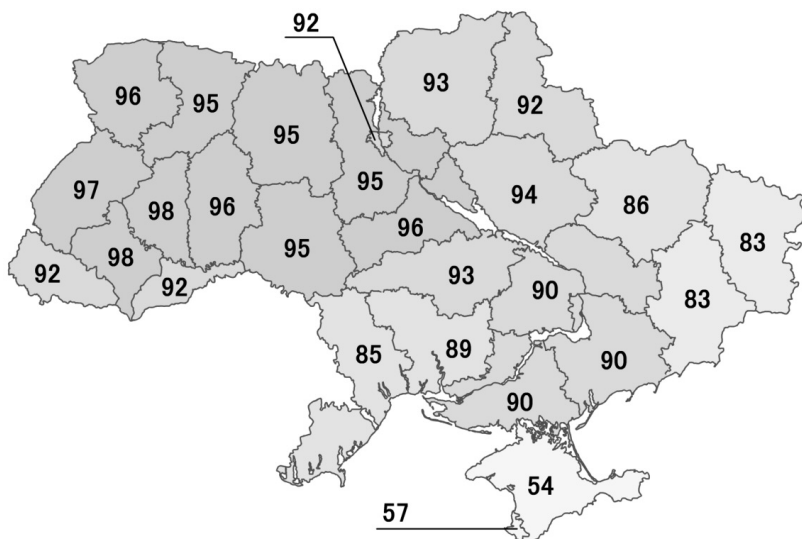
Извор: Женис Байхожа, Чьими колониями были Казахская ССР и Российская Федерация?, <https://camonitor.kz/33408-chimi-kolonyami-byli-kazahskaya-ssr-i-rossiyskaya-federaciya.html>

После августовског пуча ГКЧП Украјине је на седници Врховне раде од 24. августа 1991. прогласила независност, а на свеукрајинском референдуму 1. децембра 1991. године потврђен је Акт о проглашењу независности.⁷⁶ Према званично објављеним резултатима „за” је гласала

⁷⁶ На референдуму је 84% грађана Украјине узело учешће, а за потврду Акта гласало је 90%. (Володимир Михайлович Литвин, *Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)*, Україна крізь віки, Т. 14, Альтернативи, Київ, 2000, стр. 68.)

огромна већина, при томе чак и у регионима који су традиционално наклонени Русији и у којима ће у актуелној кризи доћи до отпора „украјинској незалежности” (видети сл.).

Слика 13. Резултати референдума о потврђивању Акта о независности Украјине 8. децембра 1991.

Извор: Alex K – Відомість про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991 р. // ЦДАВО України. — Ф. 1. — Оп. 28. — Спр. 144. — Арк. 6., СС BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=24176674>

На састанку у Беловешкој шуми 8. децембра 1991. године Јељцин, Кравчук и Шушкевич прогласили су украјинску независност.

Совјетска епоха је окончана почетком 1992. године, распадом СССР-а и формирањем независне Украјине у оквиру Заједнице независних држава. У оквиру овог поглавља нашег рада целину представља период независне Украјине од 1992. до 2013, испуњен низом противречности.

Као независна држава Украјина је прошла, за многе неочекивано, изузетно неуспешан период економске и социјалне стагнације и чак декаденције. У политичком смислу, то је остало подељено друштво, геополитички и цивилизацијски. С једне стране неуспешна транзиција, економски и социјално посматрано, у којој од бивше најбогатије совјетске републике (по глави становника) Украјина улази у привредно-социјалну кризу с далеко лошијим резултатима у односу на Белорусију и Русију. С друге стране, та неуспешна транзиција има и своје унутрашње геополитичке супротности о којима је говорио и Хантингтон, а то је историјско-цивилзацијски проруски Југоисток, у односу на северозапад земље. Чак и овако изражене супротности током прве деценије од стицања независности су превазилажене у оквиру плуралистичког парламентарног изборног система, све до тзв. „Наранцасте револуције“ крајем 2004. године. У следећим годинама главни актери изборне борбе су били, с једне стране Партија региона и Компартија, условно речено проруске странке с истакнутим лидером Јануковичем и, с друге стране, Наша Украјина Виктора Јушченка и блок око Јулије Тимошенко. Ова два супротстављена геополитичка тabora су се смењивали наизменично на власти све до јесени 2013. а противречности су биле у границама парламентарно-изборног система.

1. Период по стицању независности од почетка 1992. до 2005. године

Украјина је у совјетском периоду добила први пут у својој историји извесну индивидуалност у државотворном смислу јер је постала совјетска република, затим и признату украјинску националност створену административном уредбом врха комунистичке партије. Споразумним распадом СССР-а први пут у историји добила је и пуну независност око Нове 1992. године.⁷⁷ Украјинско руководство на

⁷⁷ У украјинским националистичким круговима временом се све више почело говорити не о стицању, већ о обнављању украјинске државности, успостављајући континуитет с „државоликим“ творевинама из смутних времена после 1917.

преговорима о даљој судбини СССР-а није желело тада (председник Кравчук) да следи предлоге председника осталих република о опстанку заједничке државе на новим основама, већ је инсистирало на сепарацији уз евентуално прихватање прерастања савезне државе у лабаву конфедерацију. То је поспешило распад СССР-а и формирање Заједнице Независних Држава. Стиче се утисак да је Украјина у време када јој је председник био Леонид Кравчук своју сарадњу с Русијом и постсовјетским простором у највећем остваривала и сталним унутарполитичким притиском источне Украјине и бројног становништва у земљи којима је руски матерњи језик и оних Украјинаца који индивидуално прихватање украјинског националног идентитета везују за заједничке руске корене с Белорусима и Русима (Великоруси) чији су Украјинци (Малоруси) историјски део.

Период од добијања независности могли бисмо у политичком смислу поделити на неколико фаза. Једна фаза би могла бити до, приближно, краја 1994. године, када је на власти био председник Леонид Кравчук. То је био период тражења индивидуалитета независне Украјине, први пут међународно признате државе, како на међународном плану, тако и покушаја остваривања подношљивог баланса између супротстављених интереса у унутрашњој политици, где је посебно дошла до изражаја подела о питању односа с Русијом, али и општег идентитета Украјинаца, гледања на њену историју, корене, садашњост и посебно будућност. У том правцу је већи део становништва земље показао незадовољство почетним корацима независне Украјине како ју је водио председник Кравчук. Направљена је превелика дистанца у односу на Русију у обликовању идентитета Украјинаца, што је изазвало незадовољство превасходно источних и јужних, а у мањој мери и средишњих региона земље. Економски биланс је био лош, долазило је често до штрајкова управо у Донбасу и индустријским центрима „левобережне“ Украјине.

Следила је 1994. године победа Кучме (Леонід Кучма) над Кравчуком у избору за следећи петогодишњи председнички мандат. Леонид Кучма је подржао већу блискост у односима с Русијом и мању дистанцу у унутрашњој политици према свему оном што је руско у украјинском идентитету, наравно дао је већи простор за интересе рускојезичког становништва и националних Руса. Предато је Русији

нуклеарно оружје које је Украјина наследила од СССР-а, што је било уговорено још у периоду када се одлучивало о будућности постсовејтског простора. Кучма је поново тријумфовао на следећим председничким изборима 1999. године, тако да се период ова два његова председничка мандата може сматрати следећом епохом у савременој историји младе украјинске државе.

Овај период окончан је „Наранџастом револуцијом” 2004, којом је отворена нова епоха у савременој украјинској историји. Током деценије Кучмине владавине дошло је до успостављања стања – status quo у украјинској политици и друштву. Украјина је стабилније корачала као независна држава, дошло је до веће унутрашње стабилности јер проруски део земље су задовољила побољшања до којих је дошло према њиховим стратешким интересима, а већина западно од Дњепра је, уз одређене уступке, наставила да изграђује независну позицију младе украјинске државе. Дошло је и до побољшања економске позиције земље, али су ти напреси били релативно скромни и углавном се односили на просперитет индустрије концентрисане на истоку, у великим индустријским гигантима, попут Донбаског макрорегиона, Дњепропетровска и сл.

Кучма се спремао да за свог политичког наследника промовише Виктора Јануковича, лидера проруске Партије региона, тада актуелног премијера, како би Украјину још више приближио руској сфери. Овде је важно напоменути да је управо током другог Кучминог мандата у Русији на власт дошао Владимир Путин, а Русија у целини кренула узлазним трендовима, најпре у економији, али и у већини других области. Дакле, према независној Украјини није више стајала Јељцинова „трома” Русија, већ велика сила у експанзији. Украјина је с Русијом била чланица ЗНД, а планирано је да Заједнички економски простор, савез у којем су били Белорусија и Казахстан (поред Русије и Украјине), прерасте у наддржавно суверено тело релативно високе стопе интегрисаности. Такође је предвиђано да руски језик постане равноправан службени језик с украјинским, по могућности на простору читаве Украјине. На изборима за председника Украјине у новембру 2004. учествовала су два кандидата, актуелни премијер Виктор Јанукович, који је истовремено и лидер појединачно најјаче украјинске политичке странке Партије региона, и лидер странке Наша Украјина

Виктор Јушченко, који је почетком двехиљадитих кратко био премијер. У том тренутку унутрашње поделе на исток и запад земље добиле су највећи интензитет, јер је западна Украјина имала у Јушченку свог незваничног кандидата, слично када је у питању источна у случају Јануковича. После првог круга Јанукович је имао извесну предност, а тако је остало и после другог круга, али је тада дошло до масовног незадовољства и демонстрација присталица Јушченка, посебно у Кијеву (у коме симпатизери западноукрајинског одређења имају нешто више присталица). Велику улогу у тим демонстрацијама, које су добиле назив „Наранцаста револуција”, имала је Јулија Тимошенко (Юлія Володимирівна Тимошенко), бивши бизнисмен и депутат Врховне раде (1997–1998 и 2002–2005). Посебну улогу је одиграла вест да је Јушченко добио извесну алергију, која је протумачена као покушај тровања које су извеле украјинске тајне службе, иза којих је наводно стајао председник Кучма. Иако непроверене, ове вести које су лансирале неке стране информативне агенције и део медија у Украјини додатно су утицале на укупну атмосферу у земљи, да је централна изборна комисија поништила други круг гласања у коме је победио Јанукович и заказала поново други (заправо трећи) круг гласања за почетак децембра. У овом поновљеном гласању тесно је победио Јушченко, на основу чега је коначно проглашен за новог председника Украјине.

Међутим, петогодишњи период који је следио након „Наранцасте револуције” није ишао у прилог носиоцима западноукрајинске идеологије. У мноштву догађаја који ће у наставку рада бити описани, посебно важно је то, да је управо у овом периоду настављена нестабилност у земљи, како у политичком систему, тако и у економији и низу других области. Поделе у земљи су појачане, чиме се чак довео у питање и опстанак целовитости земље. Јушченко је доживео политичку бламажу и није било реалних шанси да буде поново изабран, а поред тога дошло је до сукоба између њега и Јулије Тимошенко, тако да је ту настао нарочито велики процеп око неких кључних питања, као што је однос према НАТО-у, Русији и сл. Јануковичева Партија региона и даље је остала појединачно најјача у земљи, а сам Јанукович је поново био премијер 2006–2007. Укупно гледано, дотадашњи пут независне Украјине био је доста скроман у односу на очекивања заговорника независности, а будућност пуна изазова и неизвесности. Томе доприноси и чињеница о сталном јачању Русије у последњој деценији,

укључујући и оружану победу на Кавказу, док је ментор западноукрајинске идеологије САД у силазној путањи. Сједињене Америчке Државе су непосредно погођене економском кризом чији су епицентар. Светска криза потом, у мањем интензитету захватила је многе друге земље света, укључујући и постсовјетски простор и нарочито саму Украјину.

2. Украјина у периоду председничког мандата Виктора Јушченка 2005–2010.

Дакле, „Наранцаста револуција“ је важна вододелница у епохи независне Украјине након 1992. године. Разлике у геополитичком, идентитетском смислу, посматране територијално северозапад-југоисток у периоду после стицања независности, апсорбоване су одређеним поверењем читавог украјинског друштва и практично свих регија, изборним системом и демократијом. Иако су и претходни изабрани председници (и премијери, дакле и владе) бирани прилично тесним резултатима између идентитетско-геополитички засебних целина-полова, није било сумњи у праведност и регуларност плурализма и поред свих недостатака и пристрасности који су од случаја до случаја били видљиви, или само наслућивани. Међутим атмосфера стварана уочи и нарочито након „Наранцасте револуције“ све се више мењала у правцу даље радикализације изражених супротности и сукоба интереса, нарочито о геополитичким, идентитетским и регионалним разликама.

Прво, током деведесетих година, након шока насталог нестанком СССР-а, али и његовим прерастањем у лабаву Заједницу независних држава, привремено је нестао алтернативни пол противтеже НАТО-у и јединој преосталој суперсили САД. Русија је била у великој и вишедимензионалној кризи. Њено руководство с Јељцином на челу није постављало алтернативну концепцију монополарном светском поретку. С друге стране, учешће Украјине у ЗНД стварало је утисак повезаности с Русијом, чак наставак извесног континуитета, истина на знатно нижем нивоу, нестале заједничке и моћне државе-суперсиле. Многи становници постсовјетског простора, укључујући и Украјину, као

и део руског живља у њој, очекивали су од наговештених реформи, транзиције, неолиберализма, шок терапије и свега онога што је у том периоду пропагирано, опоравак макар стандарда и побољшање материјалне ситуације. Већ почетком двехиљадитих врло мали број људи је имао илузије у могући економско-социјални бум који су пропагирани страни центри моћи и гурани „реформска решења”. Напад НАТО-а на Савезну Републику Југославије, његово ширење на Исток, упркос обећањима која су претходно дата да до тога неће доћи, економско социјални колапс и пљачка друштвених ресурса, уз невиђену паузаеризацију широких слојева становништва и у самој Украјини, деловали су отрежњујуће на многе на постсовјетском простору. Сама „Наранцаста револуција“ спроведена је управо са снагама и концепцијом неолиберализма и про-НАТО глобалистичких центара моћи, који су већ били дубоко компромитовани и у Русији и читавом постсовјетском простору. У самој Украјини, међутим, ове идеје наишле се на симпатије не само у социјално-економској равни, већ и у геополитичко-идентитетском смислу, управо на северозападу земље, дакле као глобална подршка антируским стремљењима. „Наранцаста револуција“ и улога Јулије Тимошенко у њој маркетиншки је лепо упакована, као борба против ауторитаризма и „старих снага”, наводних изборних манипулација, да су је у датом тренутку прихватиле и масе становништва Украјине које нису биле оптерећене антируским префиксом. Томе је доста допринела и чињеница реалног заостајања Украјине у периоду од добијања независности у односу на остала развијена подручја бившег СССР-а (Белорусију, а од Путиновог доласка на власт и све више и очигледније и Русију), па су средства пропаганде то вешто усмерила према премијеру Јануковичу (који сам далеко да има иоле одговорности за посустајање Украјине у епохи од добијања независности).

Када је почетком 2005, након „Наранцасте револуције“ Јушченко преузео функцију председника државе, а владу формирала премијерка Јулија Тимошенко, очекивања доброг дела популације Украјине, нарочито њеног западног дела, била су релативно висока. Међутим, већ након годину дана, долази до евидентног економског застоја и социјалних незадовољстава, Тимошенкова је поднела оставку, па је влада наставила да делује с новим премијером. Након редовних парламентарних избора марта 2006. владу формирају Партија региона

и Компартија с Јануковичем као премијером. То је била сатисфакција Јануковичу и Југоистоку земље, након горког укуса тзв. „Наранцасте револуције“. Влада је функционисала више од годину дана с извесним успесима у економској и социјалној сфери, без већих политичких трзавица, када је председник Јушченко, користећи једину тачку у Уставу која му даје повода за то, а то је угрожавање безбедности земље, распустио владу и парламент и заказао ванредне парламентарне изборе! Изговор му је био прелазак неколико посланика из његове странке у владајућу, што је у најмању руку премало да би као председник државе могао посегнути за тако егземпларним потезом, резервисаним само за опстанак и безбедност земље. Интересантно је да су Јанукович и Партија региона, као и Компартија, пасивно прихватили ову Јушченкову одлуку, баш као што су то урадили и поводом поништавања Јануковичеве изборне победе у трци за председника државе крајем 2004. Имали су могућност и они да изразе незадовољство, организују протесте и сл., међутим прихватили с негодовањем такву одлуку и изашли на ванредне парламентарне изборе у јесен 2007, где су Блок Јулије Тимошенко и Наша Украјина, са свега два посланика више формирали владу, на чијем се челу поново нашла Јулија Тимошенко. Важно је напоменути да је Јушченкова странка Наша Украјина изгубила велики део свог ранијег бирачког тела и мандата и да је једва прешла цензус у коалицији с Народном самоодбраном, док је Блок Јулије Тимошенко ојачао. Тимошенкова у овом периоду, иако се залаже за западноукрајински концепт, не подржава улазак у НАТО, већ само пут ка Европској унији и добре односе с Русијом.

Током следеће две и по године влада није успела да постигне видљив економски и социјални помак. Након августовског сукоба на Кавказу 2008. постепено је у јавност изашло да је председник Јушченко тајно војно помагао Грузију. Непопуларност Јушченка, који је „Наранцастом револуцијом“ и дошао на власт, повећавала се након његовог политичког сукоба с премијерком Јулијом Тимошенко, с којом је формално његова странка (као мањи коалициони партнер) била на власти. Парадокс је да је у 2009. опозициона Партија региона сарађивала с Тимошковом и у парламенту прегласавала Јушченкове иницијативе. Покушај сарадње Украјине с НАТО-ом које је иницирао Јушченко изазвале су незадовољство већине осталих политичких актера и ширег

јавног мњења. Јушченков председнички мандат ближио се крају обележен бројним аферама и све већим незадовољством јавног мњења. Редовни председнички избори заказани су за почетак 2010. године.

3. Период председничког мандата Виктора Јануковича 2010–2013.

Ово је период од марта 2010. када је Виктор Јанукович победио на председничким изборима и када је формирана влада с Партијом региона (Партія регіонів) и Компартијом (реформисаном Комунистичком партијом, Комунистична партія України), с Пјотром Симоненком (Петро Симоненко) на челу.⁷⁸ Овај период се завршава у јесен 2013. када је настала украјинска криза и протести опозиције у вези с придруживањем ЕУ. Долазак Јануковича на власт означио је крај периода доминације носилаца „Наранџасте револуције“ 2005–2010. који је Украјини донео политичку нестабилност и економску слабост. Насупрот томе, у нешто више од три и по године, Јанукович је успео да извесно побољша економску ситуацију у земљи, умири политичке и друштвене сукобе и да геополитички балансира између Русије и ЕУ. Уколико имамо у виду да се у периоду владавине „норанџастих“ Украјина удаљила од Русије и постсовјетског простора, онда можемо констатовати да им се сада приближила, а да је укупан однос Запад-Исток (ЕУ, Русија и интеграциони процеси на постсовјетском простору чији је Украјина део), постао избалансиран. Украјина је имала у периоду владавине председника Јануковича низ проблема и изазова, који су утицали да ситуација у земљи и даље није до краја била стабилна и поред израженог напретка.

У спољнополитичком домену Украјина се начелно отвара према западу, што је уз варирање интензитета тог отварања и сарадње

⁷⁸ Више о победи Јануковича на председничким изборима у Украјини јануар-марта 2010, у два круга гласања, променама које су уследиле у земљи и околностима, више у научној монографији Драгана Петровића, *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.

константа њене политике, с тим да се чувала политичка и војна неутралност. С друге стране, Украјина је чланица или посматрач у оквиру низа интеграционих процеса на постсовјетском простору, што је условљено и цивилизацијским, етничким и историјским приликама. За те две деценије званични Кијев је мењао свој суштински однос према Русији и интеграцијама на постсовјетском простору, и то од само начелног и крајње уздржаног (у периодима председниковања Кравчука и Јушченка) до садржајнијег и дубљег, какав је постојао у време два мандата председника Кучме и какав се развијао у периоду мандата председника Виктора Јануковича.

3.1. Унутарполитичка ситуација у земљи

Након низа политичких напетости и сукобљавања превасходно на унутарполитичкој сцени претходних година, у периоду након преузимања власти председника Виктора Јануковича, нове владе Миколe Азарова (Микола Азаров) и већине у њој коју чини Партија региона почетком 2010, долази до смиривања ситуације у земљи.

Већ након формирања владе Азарова марта 2010. коју су чиниле Партија региона као њен носилац, те Комунистичка партија и Литвинов блок, Јанукович креће у сређивање унутарполитичке ситуације у земљи, али и у окружењу. Потписивањем споразума с Русијом о продужењу стационирања руске црноморске флоте у Севастопољу⁷⁹ током следеће три деценије, попуштања стега у правцу употребе руског језика на локалном нивоу у оним областима где је рускојезичко становништво чинило већину, те укидања одредаба о посебном статусу нацистичких колабораната из Другог светског рата, Јанукович отвара нову еру пријатељства с Русијом у односу на претходну епоху владавине „норанцастих”. Важан потез у том правцу

⁷⁹ Споразум о статусу и условима боравка Црноморске флоте Русије на територији Украјине потписан је 28. маја 1997. године. У 2010. председници Украјине и Русије потписали су Харковске споразуме који су потврдили споразум из 1997. и продужили његово важење на још 25 година (до 2042). Споразуми су престали да важе 2014, након уласка Крима у састав Руске Федерације.

је замрзавање свих даљих активности у правцу војно-блоковског опредељења, односно Украјина је потврдила своју неутралност, што је конкретно значило заустављање даљег приближавања НАТО-у. Овакав став дао је начелно могућност Украјини да упркос прокламованој војној неутралности задржи неки облик спољне сарадње и с Партнерством за мир чији је члан, с НАТО-ом с једне стране, и с ОДКБ и ШОС, као и другим облицима безбедоносне сарадње на постсовјетском простору, с друге стране.

Украјински историчар Георгиј Касјанов (Георгій Володимирович Касьянов) указује на питање Голодомора (глади) тридесетих година 20. века као на један важан елемент у политичком и геополитичком одређењу украјинских председника. Тако је Кравчук започео, а Јушченко продубио тезу о Голодомору, као геноциду који је потакнут из центара ван Украјине (дакле, тадашњег совјетског руководства са Стаљином на челу) против украјинског народа. Они су установили култ сећања на тај догађај. Насупрот томе, Кучма, а посебно Јанукович, значајно су умањили такав став и политику. Јанукович је на Савету Европе одбио тезу да је то био геноцид против украјинског народа, али је задржао остале елементе сећања на тај чин. Тако је Дмитриј Медведев (Дмитрий Медведев) у посети Кијеву прихватио да заједно с Јануковичем посети меморијални комплекс, а то је одбио у време Јушченковог мандата.⁸⁰ Јанукович се слично Кучми (али знатно више од њега), концентрисао на историјско сећање из Другог светског рата на унутрашњем плану, сећање на отаџбински рат, али није нападао превише директно и жестоко украјинске националисте, иако је укинуо признања која им је доделио Јушченко.

Локални избори у Украјини одржани 31. октобра 2010. потврдили су тренд успостављања мирније атмосфере у друштву и већег поверења у постојеће институције система, као и политичка надметања међу самим актерима, након председничких избора одржаних почетком исте 2010. године.⁸¹ Политичке странке, групе грађана, коалиције, чак и

⁸⁰ Георгий Касьянов, *Украина и соседи, историческая политика 1987–2018*, Москва: Новое литературное обозрение, 2019.

⁸¹ Драган Петровић, *Председнички избори у Украјини 2010*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2010. стр. 3-192.

појединци, изашли су на изборе за обласне и градске парламенте, као и за градоначелнике насеља са статусом града.⁸²

У односу на раније изборе дошло је до извесних промена у наступу појединих коалиција и странака. Тако је Блок Јулије Тимошенко (БЈТ) који је у низу последњих парламентарних избора, укључујући и наступ Тимошенкове на председничким изборима, заузимао по броју освојених гласова редовно друго место иза Партије региона, овај пут наступио у сасвим другом саставу и с новим именом. Део субјеката коалиције коју је чинио БЈТ наступио је октобра 2012. на локалним изборима самостално или у другом коалиционом саставу, док су се, с друге стране, прикључиле неке друге мање странке и организације. Коалиција је добила назив Батковщина (Батьківщина) и њен лидер је остала Јулија Тимошенко. Први пут на изборима су тада наступиле новоформиране политичке странке већ истакнутих политичара. То је Силна Украјина (Сильна Україна) Сергеја Тигипка, и Фронт промена (Фронт Змін) Арсенија Јацењука који су на протеклим председничким изборима освојили треће и четврто место. Истакнути украјиниски спортиста, боксер, и бизнисмен Кличко наступио је на овим изборима са својом странком УДАР (УДАР, Український Демократичний Альянс за Реформи), истина с далеко мањим могућностима од странака Тигипка и Јацењука. Док је Тигипко по програму и утицају у самом политичком центру, можда с тек нешто већим географским утицајем на истоку у односу на западни део земље, Јацењук је карактеристичан представник западноукрајинског концепта. Кличко је највећи утицај остварио управо у централним областима, пре свега у Кијеву и другим придњепровским областима. Наша Украјина (Наша Україна), странка бившег председника Јушченка наступила је самостално, баш као и њен бивши коалициони партнер Народна самоодбрана. Највећи фаворит на изборима била је, чак више него у протеклој деценији, владајућа Партија региона. „Региони” су средином 2010. учланили и свог милионитог члана, битно ојачали страначку инфраструктуру и на западу земље и појачали утицај у медијима. С друге стране, кијевски

⁸² Избори нису одржани само у градовима Кијеву и Тернопољу, будући да су тамо раније конституисане нове градске власти, али су избори одржани у обе ове области (не рачунајући ова два града).

медији су и даље претежно остали опозициони и критични према актуелној власти и самој Партији региона.⁸³

На локалне изборе је изашло нешто преко 50% уписаних бирача, што је мања излазност од очекиване, али у границама просека за овај ниво парламентарне демократије у Украјини. Највећи победник избора била је Партија региона која је на тај начин комплетирала 2010. као годину свог највећег успеха. После победе Јануковича почетком године у трци за председника републике, те потоњег формирања нове коалиционе владе с Партијом региона и њеним високим функционером Миколом Азаровим као новим премијером на челу, „региони“ су и на локалним и муниципалним изборима остварили нови успех.

Партија региона је од 25 административних области Украјине у чак 18 освојила прво место, од чега у 12 има самосталну апсолутну већину, дакле може самостално да обавља обласну управу. Географски посматрано, „региони“ су поновили досадашњу доминацију у девет административних области југоисточне Украјине. Тако је у Луганској области добијено 85% места у обласном парламенту, у Запорожју 74%, на Криму 80%, у Доњецку 92%. Апсолутну власт Партија региона је остварила и у другим административним областима југоисточне Украјине, као што су Дњепропетровска, Харковска, Херсонска, Николајевска, Одеска области и обласни град Севастопол (град с посебним административним статусом, коју још у Украјини има само престоница Кијев). На овом подручју „региони“ су остваривали предност и на ранијим парламентарним и председничким изборима, али сада је освојена апсолутна или релативна већина и у областима централног дела земље, као и у три административне области североистока, где су раније предност имале друге политичке странке. Апсолутну премоћ

⁸³ Кијевски медији своје фаворите имају углавном у представницима бивше власти, у Тимошенковој, Јушченку, а од нових утицајних политичара то се може рећи за Јацењука. Како је Украјина велика земља с већим бројем градова од милион и више становника, медијска мрежа је веома софистицирана и развијена, али место Кијева као престонице и највећег града у земљи и даље има централну улогу. Тако Партија региона остаје и даље делом у медијском хендикепу због свог статуса у кијевским медијима. Чак и сам Јанукович као председник свих Украјинаца, није стекао посебну наклоност у водећим кијевским писаним медијима као што су Унион, Главпорт, Кијевске новости и др.

Партија региона остварила је у Сумској, Кировоградској и Черкаској административној области, док је понајвећи успех остварен тријумфом у Кијевској области, што јој до тада никада није пошло за руком. Релативну већину, односно појединачно посматрано највише мандата и могућност формирања коалиционе власти Партија региона је остварила у још пет административних области: Житомирској, Полтавској, Черниговској, Виницкој и Черновицкој области. Чак и у западним областима Партија региона је остварила до тада још неостварене резултате. У три области које чине Галицију – Лавовској, Тернопольској и Ивано-Франковској, остварена су трећа места, истина с битно мање добијених гласова од ту водеће партије Слободе. У Закарпатској области освојено је друго место иза регионалног савеза Јединог центра.⁸⁴ Када су у питању места градоначелника, ту је Партија региона остварила успех у 115 случајева од око 175 насеља са статусом града, али и у само 11 од 25 обласних центара.⁸⁵

Батковщина коју предводи Јулија Тимошенко је забележила слабије резултате него претходних година, а нешто бољи резултати су постигнути у надметању за градоначелнике. Наша Украјина је постигла катастрофално слабе резултате што је нови изборни ударац за партију бившег председника Виктора Јушченка. Странке Тигипка и Јацењука – Силна Украјина и Фронт промена остварили су у свом дебију солидан резултат, али ипак слабији него што су њихови лидери то постигли 2010. године као председнички кандидати, када су освојили треће и четврто место. Тигипко је постигао очекивано најбоље резултате у централном делу земље и тек нешто боље на истоку него у западним областима⁸⁶. Јацењукова странка је према очекивању постигла добар резултат у западним областима. У три области које чине Галицију – Лавовској, Тернопольској и Ивано-Франковској тријумфовала је националистичка партија Слобода (Всеукраїнське Об'єднання

⁸⁴ 75 проценат избиратељ подржали на местних изборима Партију регионів <http://kp.ua/daily/121110/252855/>

⁸⁵ «Регионал» умер, празднуя победу на выборах <http://www.unian.net/rus/news/news-405442.html>

⁸⁶ Велико изненађење била је победа кандидата Силне Украјине за градоначелника Луцка на крајњем северозападу земље.

«Свобода»), чији је лидер Олег Тјагнибок на председничким изборима добио знатно мање гласова. Истина, партија Слобода ван Галиције није имала знатнијег успеха сем у мањој мери у другим областима западне Украјине, али је и ово за њу велики успех. Комунистичка партија (Компартија) је и овај пут постигла солидан резултат, највише традиционално у источним областима земље.⁸⁷ Мање политичке странке као што су Морозови социјалисти (Соціалістична партія України) и Литвинова коалиција постигли су скроман биланс на овим изборима, не толико лош да би се могао назвати поразом.

Најзад, ово је била велика проба за парламентарне изборе у другој половини 2012. године. Након решења уставног суда у политичком систему у Украјини, председник државе поново је добио доминантну улогу, али парламент (Врховна рада), влада и премијер и даље имају значајну улогу. Отуда, након резултата локалних избора, већина аналитичара у Украјини сматрала је Партију региона великим фаворитом да већ на следећим парламентарним изборима освоји толико мандата да без проблема самостално или евентуално са својим најближим партнером (партијом комуниста или како је називају Компартија с Пјотром Симоненко од оснивања на челу) формира већину у Врховној ради. Тадашњу власт на нивоу републике чинио је тријумвират који чине Партија региона уз учешће у влади и комуниста и Блок Литвинова, што је тек нешто изнад минимума потребног за већину. Претпостављало се да би нови парламентарни избори „регионима“ дали лагоднију могућност владања. Полазило се и од могућност шире коалиције, да у власт уђе и новоформирана странка Силна Украјина чији је лидер Тигипко у постојећој власти вицепремијер.

С друге стране, престојавале су се и опозиционе странке. Оне су формирале шири опозициони фронт у који су ушле странке Наша Украјина, Народна самоодбрана (Народна самооборона), Батковщина, Кличкова странка и неки други мањи покрети и партије.⁸⁸

Хапшење 5. августа 2011. и осуда 11. октобра 2011. на седмогодишњу затворску казну Јулије Тимошенко изазвали су доста реакција у земљи,

⁸⁷ <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2010/11/11/5563105/>

⁸⁸ Луценко закръл «Самооборону» <http://mignews.com.ua/ru/articles/50265.html>

али и у свету. Многе организације за заштиту права сматрале су процес политичким.⁸⁹

Када је у питању рускојезичко становништво које обухвата близу половине читаве популације земље, оно је само делимично задовољно минималним побољшањима у правцу употребе руског језика, у односу на Јануковичева предизборна обећања да ће руски језик бити други службени језик у земљи и то макар у њеној источној половини. Русински проблем на крајњем западу земље је примирен, али не и до краја разрешен.⁹⁰

Одређени проблеми за власт остају, највише у домену очекивања изразитог економског преокрета који би осетили сви слојеви становништва, без обзира на извешан напредак у том правцу.

3.2. Парламентарни избори 28. октобра 2012. године

Парламентарни избори у Украјини од 28. октобра 2012. године одржани су по новом изборном систему, где се део гласова добијао за истакнуте појединце по административним областима, а део за политичке странке на нивоу целе земље. Партија региона је поново била најјача политичка снага у земљи, што је традиција на свим парламентарним и регионалним изборима од њеног оснивања, али је овај пут добила на нивоу целе земље свега нешто преко 30% изашлих бирача (на претходним око 35%). Међутим, проруска Компартија добија дупло више бирача него на претходним (сада преко 13%), тако да захваљујући бољим резултатима ове две странке по мажоритском начину гласања за истакнуте посланичке кандидате по регијама, оне

⁸⁹ После смене власти у Кијеву, 22. фебруара 2014. године Тимошенкова је била ослобођена.

⁹⁰ Званична Украјина не признаје Русинима право на национално изјашњавање, које они имају у свим околним земљама у којима живе, укључујући и Србију, већ само могућност да су етнос у оквиру украјинске нације. Међутим, за разлику од Јушченковог периода председниковања када су Русини у Украјини и околним земљама радикализовали ово питање и тражили територијалну аутономију у оквиру Украјине и истицали своју културну и политичку подређеност, ситуација се о том питању у периоду када је на власти био Јанукович, извесно смирила.

имају већину да формирају самостално владу и то без раније треће чланице коалиције Блока Литвина (који није прешао цензус). С геополитичког аспекта и власти, то је чак било лакше за ове две водеће проруске странке (Партију региона и Компартију), пошто Литвинов блок није био позициониран као проруски и за Југоисток, већ као странка центра. С друге стране, дошло је до прегруписавања у опозицији. Отаџбина, конголомерат више покрета и странака, чија екс-лидерка Тимошенкова је у затвору, нешто је опао у односу на претходне изборе, али је освојио солидних 24%. С друге стране, представник западноукрајинске идеологије и концепције Наша Украјина Виктора Јушченка је доживела катастрофалан пораз, остала испод цензуса с око 1% добијених гласова (на претходним изборима када је изашла у коалицији с Народном самоодбраном добила је чак 14%), па када се узме у обзир да је Јушченко на председничким изборима јануара 2010. добио свега око 5% изашлих бирача, то је постепено гашење утицаја ове опције. Међутим, слична партија и то неофашистичке идеологије Слобода, добија чак око 10% бирача, па се може сматрати да су се ти гласови прелили странци лекара Тјагнибока, који баштини идеологију галицијског неонацизма из Другог светског рата. Најзад највеће изненађење је новоформирана странка чувеног боксера Кличка Удар, која добија нешто мање од 14% изашлих бирача.

Када се сагледају резултати ових парламентарних избора, онда се може констатовати да владајућа коалиција остаје приближно на истом, јер је Партија региона изгубила 4–5% гласова свог бирачког тела, а да је Компартија добила 6–7%. Како је Литвинова партија остала испод цензуса, то је владајућа коалиција још хомогенија око главних државних, друштвених и геополитичких питања. Насупрот томе, Батковшчина у опозицији (сада названа Отаџбина, заправо Блок Јулије Тимошенко) изгубила је тек неколико процената свог редовног бирачког тела, а треба узети у обзир да је лидерка тог блока Тимошенкова у затвору. Како је највећи традиционално геополитички заступник западноукрајинске идеологије Наша Украјина фактички сведена на потпуну маргину с око 1% добијених гласова, њене гласаче у највећем преузима још једна десна странка Слобода, која већ од регионалних избора држи власт у неколико области Галиције. Овом крилу заснованом на неонацистичкој унијатској идеологији треба додати и радикале Олега Љашка (Радикална партија Олега Ляшка) (око

1% добијених гласова), што укупно представља око 14% бирачког тела. Толико је, међутим, добио сам Кличко с новоформираном странком центра. Успех за Јануковича, власт и регионе маргинализацијом Наше Украјине и Јушченка је варљив, јер та концепција се позиционирала пре свега код неофашистичке странке Слободе. Тимошенкова се нашла у затвору, али њеним блоком сада управљају лидери далеко ближи атлантистичкој концепцији, спремни на сарадњу с осталим носиоцима западноукрајинске и чак галицијске идеологије. Кличко је енигма и владајуће структуре ће покушати да га бар држе даље од носилаца западноукрајинске концепције.

3.3. Спољнополитички односи

У оквиру спољне политике у периоду нове власти, коју персонификују председник Виктор Јанукович, премијер Азаров и владина већина из Партије региона, дошло је у периоду од око три и по године до реализације концепције којом треба успоставити што боље односе и на Истоку и на Западу. Када је реч о Русији, Украјина је члан ЗНД и Заједничког економског простора, а посматрач у оквиру неколико других интеграционих облика на постсовјетском простору. Међутим, Јанукович и укупна спољна политика Кијева веома је опрезна поводом потенцијалног уласка у Царински савез који чине Русија, Белорусија и Казахстан. Председник Јанукович је предложио концепт 3 + 1, односно да Украјина има посебан статус у оквиру Царинског савеза, пошто је већ њено чланство у оквиру Светске трговинске организације делимично ограничава да пуноправно приступи правилима Царинског савеза.⁹¹ Поред тога, Украјина је имала важан вектор према западу,

⁹¹ За шире интеграционе везе с Русијом и постсовјетским простором постоји прилично распрострањено расположење становништва, нарочито у источном и јужном делу земље. О томе сведоче и истраживања која су у том правцу реализована на размеђу декада. Тако по истраживањима које је презентовано у Институту за социологију Националне академије наука Украјине око 67% испитиваних пунолетних грађана источних провинција подржава улазак земље у Царински савез, у јужним областима 60%, у централним 44%, и у западним 33%, уз противљење на истоку свега 9%, 15% на југу, 20% у центру и око 38%

односно номинално је тежила приступању Европској унији. Приметно је да се Украјина није определила у ком правцу би потенцијално, и да ли би уопште, тежила даљем продубљивању интеграционих процеса. Сама ЕУ се налази у вишеструкој кризи и неизвесности којим ће путем даље, где је потенцијално ширење до даљег замрзнуто. Иако званична Украјина наглашава, од доласка на место председника Јануковича, спремност да настави приближавање ка ЕУ, ту је дошло до извесног застоја. Између осталог и због судске пресуде на затворску казну за бившу премијерку Јулију Тимошенко, што наилази на незадовољство у многим земљама ЕУ, као и естаблишмента Уније у Бриселу и Стразбуру.

У оквиру важних међународних релација током 2012. године, Украјина је председавала у Централноевропској иницијативи⁹² (2011. године је председавала Србија⁹³). председавање Централноевропском иницијативом дало је могућност званичном Кијеву да продуби своје односе према земљама региона, посредно и с ЕУ као целином. Тако су приоритети украјинске политике приликом председавања Централноевропском иницијативом у Кијеву били продубљивање

популације на западу. Посматрано по старосној структури, присталица интеграција с Русијом и постсовјетским простором је више у старијој популацији него међу млађим узрастима. Видети у: Николай Александрович Шульга, Отношение населения Украины к украинско-российскому межгосударственному и экономическому сотрудничеству, у: *Россия-Украина: гуманитарные и экономические основы стратегического партнерства. Шаги к модернизационному альянсу?*, Сборник докладов. Москва: Российский институт стратегических исследований, 2012, стр. 28–36.

⁹² Централно-европска иницијатива (ЦЕИ) настала је 1989. године из „сарадње четири земље” (Италија, Аустрија, тадашња СФР Југославија и Мађарска). Ова организација данас има седамнаест чланица: Албанија, Белорусија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Чешка, Италија, Мађарска, (Северна) Македонија, Молдавија, Пољска, Румунија, Словачка, Словенија, Србија, Украјина и Црна Гора (Аустрија је у 2018. одлучила да иступи из чланства). Девет земаља су чланице ЕУ, а преосталих осам су земље западног Балкана и тзв. Европског суседства – Белорусија, Украјина и Молдавија. Централно-европска иницијатива (ЦЕИ), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/cei?lang=cyr>; <http://www.ceinet.org/content/ukrainian-cei-presidency-2012-consultations-kiev>

⁹³ <http://www.ceinet.org/content/cei-summit-belgrade-serbia-4-november-2011>

регионалне сарадње у целини, потом развој саобраћаја и туризма у региону, а као посебно средство у том правцу се види либерализација визног програма за земље у региону.⁹⁴

У току припрема за организацију Европског првенства у фудбалу 2012. године (поред Украјине суорганизатор је и Пољска), поред изградње, односно реконструкције и опремања спортских објеката у Кијеву, Лавову, Харкову и Доњецку, извршен је и низ радова на угоститељско-туристичкој и саобраћајној инфраструктури ових великих украјинских градова.

3.4. Привредна ситуација

Током петогодишњег периода председниковања Виктора Јушченка, Украјина је направила извештај назад у привредном домену, што је, уз дистанцу према Русији, најважнији разлог незадовољства грађана и његов катастрофални пораза већ у првом кругу председничких избора фебруара 2010. Извесно оживљавање привреде је постигнуто управо у периоду када је председник владе био Јанукович (лето 2006. – јесен 2007), док је највећа криза погодила земљу у периоду када је премијерка била Јулија Тимошенко, што је делом узроковано и ефектима светске економске кризе. Од почетка марта 2010. године комплетиране су политичке промене у Украјини, постављањем владе с већином из Партије региона и новим премијером Миколом Азаровим. Лоше стање привреде ова влада је успела да колико-толико преокрене у правцу извесног раста и ублажавања лошег стања у социјалној структури становништва. Упркос даљем трајању економске кризе на западу, Украјина и током 2010. Успела је да оствари извештај напредак у односу на претходну календарску годину према већини параметара, а то је у значајнијем виду остварено и следеће 2011. календарске године.⁹⁵ Индустијска производња у Украјини у 2010. у односу на претходну

⁹⁴ Видети документ: „Priorities of the Ukrainian Presidency of the Central European Initiative in 2012“. *Information on the Ukrainian Presidency of CEI you can find on: www.mfa.gov.ua/ceiukraine*

⁹⁵ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=54&p=1&pp=0&>

2009. је порасла 11%, а следеће 2011. још 7%. Пољопривредна производња је стагнирала у 2010, а у 2011. напредовала чак 15%. У спољнотрговинском пословању у обе године 2010. и 2011. забележен је пораст од по једне трећине и то приближно равномерно, како увоза, тако и извоза.⁹⁶

С друге стране, упркос извесном покретању опоравка украјинске привреде и даље је социјална ситуација у земљи прилично незадовољавајућа, добрим делом као последица лошег пословања у претходним годинама. Током следеће 2012. привредни тренд је наставио своје побољшање, а у мањој мери и у првој половини 2013. календарске године.

* * *

Победом Виктора Јануковича на изборима за председника Украјине почетком 2010. окончана је претходна петогодишња епоха доминације „наранџасте“ коалиције на власти у земљи (председник Јушченко и премијерка Јулија Тимошенко). Епоха „наранџастих“ је донела привредно стагнирање земље, унутрашњополитичке сукобе и окренутост Западу, што није наишло на подршку југоисточне половине земље. Јанукович, чија је Партија региона такође преузела владу и из чијих је редова премијер Микола Азаров, успео је да заустави економски суноврат земље, да смири унутрашње напетости и да успостави баланс у спољнopolитичким односима. Украјина није продубила своје интеграционе односе с Русијом и постсовјетским простором, мада их је наставила, а у исто време се дистанцирала у односу на НАТО и задржала сарадњу с ЕУ. Поред свега тога постојао је низ проблема, нарочито у унутрашњополитичкој равни и наставку председничког мандата, испред Јануковича и актуелне већинске владе Партије региона и премијера Азарова. Украјина и Србија, као две пријатељске и сродне земље, у овом периоду 2010. до почетка 2014. су извесно продубиле своју сарадњу.

⁹⁶<http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=54&p=1&pp=0&>

IV – СПЕЦИФИЧНИ КОРЕНИ КРИЗЕ

1. Крим

Једно од централних места у актуелној украјинској кризи заузима проблем Крима, полуострва које је и у оквирима СССР-а, односно царске Русије имало према историјским, етничким, културним итд. одликама потпуно специфично место и улогу.

С површином од око 28.600 км² и 2.284.400 становника (према попису из 2014), Крим се може упоредити с мањим европским државама као што су Албанија (28.748 и 3.138.000), Македонија (25.713 и 2.040.000), Молдавија (33.843 и 3.998.000), Словенија (20.273 и 1.997.000).⁹⁷ У саставу Украјине имао је статус аутономне републике, а након уједињења с Русијом један је од субјеката сложено уређене Руске Федерације (као и Севастопољ). Крим су и у далекој историји насељавали бројни народи: Таури (један од старих назива Крима је Таурида), Кимеријци, Скити, Сармати, Готи, Караими, Хазари, као и Словени (према званичној историји од 8. века), касније Јермени и кримски Татари.

Преци данашњих кримских Татара појавили су се на полуострву с првим одредима Џингис-кана, па је у 13. веку настао кримски улус Златна Хорда, који је обухватао степски део полуострва.⁹⁸ Средином 13. века на Крим се из Мале Азије преселила велика група Турака-Селџука. У време владавине кана Узбека и његових наследника, у условима успона економије и полета трговине с хришћанским земљама, на полуострво се досељавају Италијани (Ђеновљани и Венецијанци).

⁹⁷ Подаци из: Денис Шехић, *Атлас Европе*, Београд: Monde Neuf, 2007.

⁹⁸ О освајању Крима од Монгола и стварању кримског улуса видети детаљније у: А.В. Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 1*, Москва: Кучково поле, 2019, глава 12.

Међутим, у другој половини 14. века политичка ситуација у улусу постала је нестабилна и у шездесетим годинама Златна Хорда се поделила на западни и источни део. У таквим условима своју економску моћ увећавали су Италијани, користећи се ситуацијом како би контролисали црноморске мореузе.

У годинама после Куликовске битке, у низу међусобних размирица и борби, Златна Хорда се распала и на територији Крима формиран је 1441. Кримски татарски канат (ханство). На челу каната био је Девлет-Хаџи-Гиреј, а његов син Менгли-Гиреј био је 1475. принуђен да се потчини Османској империји и постане турски вазал.⁹⁹ Економија каната заснивала се углавном на трговини робљем (јасир). Безакоње, разбојништва, напади на суседне територије, паљење градова, све је то карактерисало канат, с којим се руско царство борило више од триста година у руско-турским ратовима.¹⁰⁰

Због сталних напада из каната, руска држава је предузимала одбрамбене мере. Како је иза Кримског каната стајала Турска, отворена борба била је тешка, па је изабран други вид одбране; изградња тзв. засечних линија, утврђених линија сачињених од малих и великих градова-тврђава. Прва од њих била је „Велика засечна линија”, дуга 500 километара, изграђена половином 16. века од Рјазања до Туле. У 18. веку ситуација се променила, лака кримска коњица више није могла да се бори са савременом војском. То се очитовало најпре у току руско-турског рата 1735–1739, завршеног без резултата, а затим у наредном турском нападу на Русију 1768. године и рату који је трајао до 1771, када је царица Екатарина II предузела напад и овладава утврђеном линијом Перекопа, да би затим руска војска заузела Арабат, Керч, Јеникале, Балаклаву и Таманско полуострво. Као резултат, Кујук-Кајнаџирским миром од 10. (21.) јула 1774. године Турска је признала независност Кримског каната.¹⁰¹

⁹⁹ О Кримском канату видети: И. В. Зайцев, Образование Крымского ханства, у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 1*, Москва: Кучково поле, 2019, глава 14.

¹⁰⁰ *Большая актуальная политическая энциклопедия*, Москва: Эксмо, 2009, одредница Крым, стр. 147–149.

¹⁰¹ Видети кратак историјски осврт у: Рајко Буквић, Исељавање кримских Татара 1944. године, *Нова српска политичка мисао*, 20. март 2014, <http://ssrn.com/abstract=3194817>.

Најзад, 1783. године Кримски канат је био укинут а територија Крима присаједињена Русији. Следеће године образована је Тавричка област, у чији састав је ушло полуострво, на које су се, као и на суседне територије, почели насељавати исељеници из централних рејона Русије, али не и Малоруси који су претходно страдали од Татара. Бурна историја Крима тиме није завршена. Из 19. века остао је добро познат Кримски рат (1853–1856) с далекосежним последицама не само за Русију и Турску.

После руских револуција у 1917. години и грађанског рата, када су се више пута смењивале „бела” и „црвена” власт, као и немачка окупација уз помоћ једне од групација украјинских националиста, тзв. кримске војске под командом потпуковника Петра Фјодоровича Болбоћана у априлу 1918, коју су у новембру 1918. сменили „савезнички” окупатори, образована је најзад 18. октобра 1921. Кримска АССР у саставу РСФСР.¹⁰² У складу с большевичком националном политиком и политиком „коренизације”¹⁰³ совјетских република за националне језике проглашени су татарски и руски, а за кримске Татаре установљена је квота од 36% депутатских места у Врховном Совјету аутономије, иако су они чинили свега 20% становништва аутономне републике.¹⁰⁴ „Коренизација” се, наравно, није исцрпљивала само на томе, она је спуштена и на ниже нивое у аутономији.¹⁰⁵ Поред наведеног,

¹⁰² О догађањима у овим „смутним” временима, током којих је ради борбе против совјетске власти створен савез татарских и украјинских националиста с руским белогардејцима, видети у: Рајко Буквић, Исељаванье кримских Татара 1944. године, *Нова српска политичка мисао*, 20. март 2014, <http://ssrn.com/abstract=3194817>.

¹⁰³ „Коренизација” је прихваћен назив за политику совјетске владе из двадесетих година 20. века која се састојала у форсираном постављању националних кадрова у власт, индустријску производњу и културну изградњу на локалном нивоу. (Р. И. Хаяли, Г. Н. Кондратјук, Политика «коренизацији» в Крымской АССР. Дела Вели Ибраимова и «Милли Фирки», у: А.В. Юрасов (отв. ред.), *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 470–471.)

¹⁰⁴ *Большая актуальная политическая энциклопедия*, Москва: Эксмо, 2009, одредница Крым, стр. 147–149.

¹⁰⁵ Видети детаљније у: Р. И. Хаяли, Г. Н. Кондратјук, Политика «коренизацији» в Крымской АССР. Дела Вели Ибраимова и «Милли Фирки», у: А.В. Юрасов (отв. ред.), *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019.

ситуацију на Криму знатно је отежавала кампања насељавања Јевреја на север Крима, која је отпочела 1923. године, чији је један од главних идеолога био познати делатник руског револуционарног покрета, економист, члан президијума Госплана, председник ОЗЕТ-а (Общество землеустройства еврейских трудящихся), друштвене организације чији је циљ била „аграризација” Јевреја, Јуриј Ларин, иначе рођен у Симферопољу.

Ова политика „коренизације” (заправо „татаризације”) Крима имала је и много лоших аспеката. Као један од резултата појавио се међу новим локалним кадровима велики број „прелетача”, кримско-татарских националиста који су одједном „поцрвенели”. Један од таквих био је и Амет Хајсеров, који је између осталог 1920. организовао групу бандита и одметнуо се у планине, али је затим 1921. добио амнестију и постао један од најближих сарадника Вели Ибраимова. А овај се врло брзо уздигао, поставши 1924. председник ЦИК Кримске АССР, а Хајсерова поставио за личног секретара. Хајсеров се уплео у разне криминалне активности, укључујући убиства и терористичке акте.¹⁰⁶ Стрељан је 1928. год. али је 1990. рехабилитован и данас га представљају као мученика и жртву режима.

Као последица нараслих проблема, средином тридесетих почело је узмицање од „коренизације”, а пред крај те деценије готово се у потпуности одустало од те политике. Међутим, Други светски рат показао је да непријатељство кримских Татара према СССР-у и Русији није превазиђено. Уочи рата они су чинили мање од петине становништва Крима (у 1939. било их је 218.000 од укупно 1.126.000 житеља полуострва), али су се у већини ставили на страну Немачке, масовно учествујући у борбама против совјетских снага. Сматра се да је Немцима служило, у разним облицима, око 20.000 кримских Татара. Забележени су бројни злочини против цивилног становништва, а од пролећа 1942. на територији совхоза „Красни” налазио се

¹⁰⁶ Видети о вези Ибраимова и Хајсерова, као и о процесу и стрељању Ибраимова у: Игорь Васильевич Пыхалов, *За что Сталин выселял народы*, 5-е издание, Москва: Яуза-пресс, 2013, стр. 54–60, или у нешто популарнијој форми: Алексей Ивакин, *Невинно реабилитированный*, <https://zen.yandex.ru/media/id/5b1e55921aa80cb8ecae2c50/nevinno-reabilitirovannyi-5b56e2a36c14af00a9f83fb9>.

концентрациони логор у коме је убијено мучењем и стрељано више од 8.000 људи. По ослобођењу полуострва 1944, у још увек ратним условима, дошло је до једне осетљиве и по многима контроверзне одлуке совјетске власти, којом су кримски Татари били пресељени у Средњу Азију, конкретно највећим делом у Узбечку ССР.¹⁰⁷ Према извештају Лаврентија Берије од 4. јула исељено је укупно 225.009 људи, од тога Татара 183.155. Татари су расељени у Узбечку републику (151.604) и у области РСФСР (31.551).¹⁰⁸

Врховни Совјет СССР је 1989. депортацију кримских Татара осудио и признао да је била незаконита и злочиначка. Тада је уследио и њихов повратак на Крим. Што се тиче Крима, он је 1945. из Аутономне републике преведен у статус Кримске области. У част 300-годишњице уједињења Украјине с Русијом, 19. фебруара 1954. донета је одлука о преласку Крима из састава Русије у Украјину.¹⁰⁹ После неуставног распуштања СССР-а 1991. године Крим је остао у саставу Украјине, иако су се на општекримском референдуму 20. јануара 1991. становници Крима већином од преко 90% изјаснили за обнављање кримске аутономије у саставу обновљеног СССР-а.¹¹⁰ Према резултатима тог референдума Кримска област претворена је у Републику Крим након што је 12. фебруара 1991. Врховни совјет УССР усвојио Закон „О обнављању Кримске Аутономне Совјетске Социјалистичке Републике“. Наравно, Крим је тада остао у саставу УССР, сходно чл. 6 Уговора између РСФСР и УССР од 19. јануара 1990, којим су се обе стране обавезале да поштују постојећи територијални интегритет у постојећим границама.

¹⁰⁷ Видети детаљније у: Игорь Васильевич Пыхалов, *За что Сталин выселял народы*, 5-е издание, Москва: Яуза-пресс, 2013, стр. 10–143.

¹⁰⁸ Игорь Васильевич Пыхалов, *За что Сталин выселял народы*, 5-е издание, Москва: Яуза-пресс, 2013, стр. 128.

¹⁰⁹ Сматра се да је заправо ова одлука израз захвалности Хрушчова украјинском клану за помоћ у преузимању власти, видети одредницу Крым у: *Большая актуальная политическая энциклопедия*, Москва: Эксмо, 2009, стр. 148.

¹¹⁰ Гласало се на питање: „Да ли сте за обнову Кримске АССР као субјекта Савеза и учесника савезног договора?“. На референдуму је учествовало 1.441.019 људи, или 81,37% становника полуострва. „За“ је гласало 1.343.255 људи (93,26% од изашлих на референдум). (А. А. Форманчук и А. В. Мальгин, Крым в период социально-политических изменений в СССР. 1985-1991 гг., у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 686.)

У току преговора који су претходили Споразуму од 8. децембра 1991. о престанку постојања СССР-а и стварању ЗНД питање Крима није постављено, на предлог украјинског председника Кравчука. Међутим,останак Крима у саставу Украјине донео је читав низ проблема и конфронтација између Кијева и Симферопоља.¹¹¹ Значајан део тих проблема решен је (или бар пригушен) потписивањем Договора о пријатељству, сарадњи и партнерству између Руске Федерације и Украјине од 31. маја 1997. године, ратификованог после одобрења Савета Федерације у фебруару 1999.

Данас је Крим република у саставу Руске Федерације са статусом субјекта Руске Федерације као и Севастопољ. Према последњем попису становништва 2014. године, укључујући и Севастопољ, Крим има 2.284.400 становника. На Криму живи око 125 националности и народности, међу којима су најбројнији Руси (1.492.078 или 65,31% од укупног броја), затим Украјинци (344.515 или 15,08%), кримски Татари (232.340 или 10,17%), док су остали (Татари, Белоруси, Јермени, Јевреји, Пољаци и др.) малобројнији, с укупним учешћем од нешто мање од 10%. Уједињавањем Крима и Русије нису нестале све противречности које су карактерисале полуострво и његово становништво, и то не само у периоду откад је припојен Украјинској ССР, тј. у периоду независности Украјине. Први и најважнији проблем међу њима је статус, односно припадност Крима у међународним размерима, што је спорно не само на релацији Русија – Украјина.

Друга противречност односи се на кримско-татарско становништво, чији је удео у укупном становништву Крима на нивоу националне мањине (као и Украјинаца, уосталом), али је њихова активност разлог (или узрок) многих проблема. Они су, већ по стварању Републике Крим 1991. исте године одржали свој конгрес (Курултај), који је за циљ своје борбе прогласио стварање на Криму националне државе кримских Татара и објавио да сва кримска земља припада само кримскотатарском народу. За председника руководећег органа Курултаја (Меџлис) изабран је Мустафа Џемиљов (Mustafa Abdülcemil Cemilev), који је на том месту био

¹¹¹ Видети: А. В. Мальгин, Крым после распада СССР: между Россией и Украиной. 1991-2004 гг., у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 701-724.

од 1991. до 2013. За Џемиљова је општепознато да је повезан с турским специјалним службама.¹¹² Курултај није подржао референдум 2014, као што су уосталом кримски Татари бојкотовали и референдум 1991. године. Џемиљов се такође изјашњавао против враћања Крима у састав Русије.

2. Проблем језика

Једна од неуралгичних тачака у савременим украјинско-руским односима је и питање језика. Оно се чак налази непосредно међу узроцима који су 2014. године довели до побуне и оружаног сукоба на југоистоку земље. Актуелне украјинске власти посегнуле су за драстичном мером, забраном коришћења руског језика, чему се рускојезичко становништво супротставило. Због важности, али и сложености овог проблема, потребно је и пожељно посветити му мало више пажње. Немамо намеру нити могућности да проблем целовито сагледамо, јер он захтева посебну студију.

Језички проблем појавио се у време када је почело стварање украјинске нације. У време Кијевске Русије источнословенска племена користила су један, (древно)руски језик и, без обзира на постојање одређених дијалекатских разлика, никакви преводиоци на многобројним сусретима кнежевима и дипломатама Кијева, Новгорода, Суздаља, Смоленска нису били потребни. Разговорни руски језик, који је био у општој употреби, био је још разумљивији, како експлоататорима, тако и експлоатисаним масама, и то у свим крајевима Русије. Језичко јединство древноруских земаља потврђује и чињеница да се од 12. до 13. века одвијао процес освајања и насељавања суздаљско-залеског краја, у коме су учествовали житељи Јужне Русије (кијевске, черњиговске, перејаславске и других земаља). Они са собом нису донели језичке карактеристике које ће доцније одликовати украјинско Подњепровље, из чега логично следи да у то време украјински језик (или наречје) још није био формиран.¹¹³

¹¹² *Большая актуальная политическая энциклопедия*, Москва: Эксмо, 2009, стр. 148.

¹¹³ Све наведено по: Пётр Петрович Толочко, *Древняя Русь*, Киев: Наукова думка, 1987, стр. 186–187.

Почетак језичког раскола је у 14. веку и изазван је политичким разлозима, наиме успостављањем пољско-литовске власти у Југозападној Русији, што је довело до лагане колонизације становништва у овим земљама. Тако су настала наречја малоруско и белоруско, различита од разговорног језика житеља Северо-источне Русије. Док је у тумачењу присталица украјинског сепаратизма то био посебан језик, присталице руског јединства сматрају да је језик остао јединствен, да су после уједињења наречја допринела стварању заједничког, јединственог књижевног језика, обogaћеног свим особеностима и московског и јужно-руског говора.

Још током 19. века украјински језик и украјинска литература развијали су се у оквирима руског језика, независно од покушаја „украјинизатора“ да начине посебан језик и посебну литературу. У време СССР-а, 1926. године, један од истакнутих бољшевичких вођа Микола Алексејевич Скрипник (Микола Олексійович Скрипник), који се никако не би могао убројати у противнике украјинског национализма и сепаратизма, пре обрнуто, написао је: „У време котљаревштине, гулаковштине, артјомовштине и т. сл. украјинска књижевност била је само провинцијална књижевност, допунска у односу на руску, то је била књижевност гопака, горилке, ђака и куме. Тог карактера украјинска књижевност није се лишила ни у време Шевченка, Кулиша, Марка Вовчка и других.”¹¹⁴ Скрипник је исправно сматрао да је самостална украјинска литература настала крајем 19. века захваљујући напорима галицијских књижевника.

Док је 19. век на територији Украјине (Малорусије) прошао у знаку супротстављености и борбе двеју култура, руске и пољске, током којих је у основи очувано јединство руске државе и језика, у 20. веку ситуација је битно измењена. Након неуспешне отворене колонизације у претходним вековима, кад већ нису могли да претворе Малорусе у

¹¹⁴ Микола Олексійович Скрипник, Підсумки «литературної вискусії», *Більшовик України*, 1926, № 1, стр. 31. (Цитирано по: Александр Семёнович Каревин, *Русь нерусская (как рождалась «рідна мова»)*, 2-е изд., Москва: Имперская традиция, 2006, стр. 9.) У горњем цитату мисли се на малоруске (украјинске) писце и историчаре Ивана Петровича Котљаревског (Иван Петрович Котляревський, 1769–1838), и Петра Петровича Гулак-Артјомовског (Петро Петрович Гулак-Артемовський, 1790–1865).

Пољаке, Пољска је поставила други циљ – да одвоји Малорусе од (Велико)Руса. Нови идеолошки правац добио је назив українофилство и претворио се временом у „українски национално-ослободилачки покрет”. Његово језгро чинила је интелигенција, у почетној етапи састављена првенствено од Пољака, подржаних мали бројем Малоруса (Владимир Антонович, Włodzimierz Antonowicz; Тадеј Рилски, Tadeusz Rylski; Борис Станиславович Познански, Борис Станіславович Познанський; Костјантин Петрович Михальчук, Костянтин Петрович Михальчук).

Пред крај 19. и на почетку 20. века центар українизације преместио се на северозапад Малорусије, у Галицију. У то време житељи Галиције, као и других западноруских земаља (Буковина, Закарпатје), које су се као и Галиција налазиле у саставу Аустро-Угарске, нису себе сматрали у националном смислу одвојеним у односу на Русе и признавали су руски за матерњи језик. О овоме је експлицитно у својој Граматици писао Семјон Јурјевич Бендасјук (Семён Юрьевич Бендасюк), истичући да се „руски књижевни језик разликује од нашег галицко-руског наречја (говора) само малим бројем мање схватљивих речи и другачијим изговором неких слова”¹¹⁵. И све то након готово читавог века антируске пропаганде, забрана и прогањања руског језика и руских књига.¹¹⁶ Због изношења оваквих оцена и ставова Бендасјук је проглашен за фанатично-идејног москвофила у званичном органу Українског института марксизма-лењинизма (дакле, државе) од ни мање ни више него поменутог Миколе Скрипника, који је у то време (1927–1933) био нарком просвете Українске ССР.¹¹⁷

¹¹⁵ Микола Скрипник, Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України, *Прапор марксизму*, 1928, № 1(2), стр. 213.

¹¹⁶ Још 1822. године аустријска влада је забранила увоз руских књига, дакле више од пола века пре чувеног и много експлоатисаног Емског указа Александра II (1876). (Александр Семёнович Каревин, *Русь нерусская (как рождалась «рідна мова»*), 2-е изд., Москва: Имперская традиция, 2006, стр. 25.)

¹¹⁷ Микола Скрипник, Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України, *Прапор марксизму*, 1928, № 1(2), стр. 213.

Према попису из 2001. 67,5% становништва Украјине сматрало је украјински матерњим језиком, односно 2,8 процентних поена више него по попису 1989. године. Руски језик као матерњи означило је 29,6%, што је у поређењу с претходним пописом смањење за 3,2 процентна поена. Удео других језика, означених као матерњи, у периоду између пописа, увећао се за 0,4 процентна поена и износио је 2,9%.¹¹⁸

Шта показује и шта значи ова статистика? Већ смо истакли да је број оних који украјински сматрају својим матерњим језиком знатно мањи од оних који су се изјаснили као Украјинци. Али, прави проблем чак и није у томе. Како се у свом ауторском радио-програму непосредно учи пописа у мају 2000. пожалио познати украјински писац Володимир Јаворивски (Володимир Олександрович Яворівський), у многомилионској Украјини само неколико десетина хиљада људи заиста влада украјинским језиком.¹¹⁹ Јаворивски сигурно не припада противницима украјинске независности и државности, напротив. Постао је славан још током осамдесетих, књигом о погрому који су начинили немачки нацисти и њихови украјински помагачи (бандеровци) у украјинском селу Кортелиси, књигом која је у време „незалежности“ постала непожељна и данас се не може пронаћи ни у књижарама ни на интернету.¹²⁰ У међувремену, Јаворивски је темељно променио идеологију, од комунисте из времена када је стицао књижевно име и славу (члан КПСС 1981–1990) постао је један од најгорљивијих заговорника украјинства, стигавши преко разних прелазних корака до Батковштине. Од 2001. до 2011. био је председник Украјинског савеза писаца. Имајући све то у виду, ове његове речи не могу бити схваћене с позиције негирања украјинства, пре као преувеличавање, са супротних позиција, из бриге за украјинство. У сваком случају, разлика између

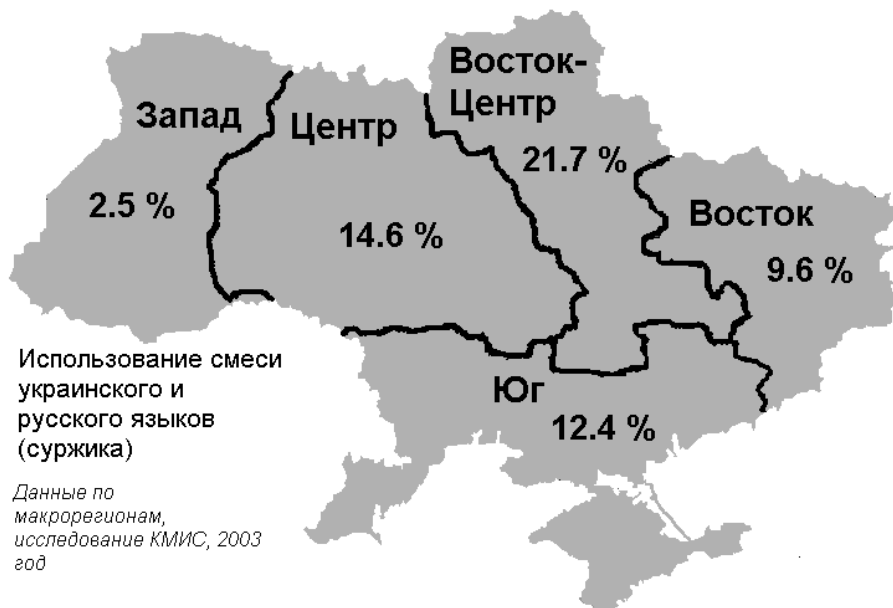
¹¹⁸ Видети: Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года. Языковой состав населения Украины, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/#>.

¹¹⁹ Наведено према: Александр Семёнович Каревин, *Русь нерусская (как рождалась «рідна мова»)*, 2-е изд., Москва: Имперская традиция, 2006, стр. 4.

¹²⁰ Видети: Оксана Шкода, «Вечные Кортелисы»: документ фашистско-бандеровских злодеяний и «чернильная душа» Владимира Яворивского, 25 септембра 2017, <https://cont.ws/@dima62m74/724519>.

онога што је рекао Јаворивски и онога што је непосредно након тога дато као званична статистика огромна је.¹²¹

Слика 14. Коришћење суржика, 2003, подаци по макрорегионима

Извор: Анкета Кијевског међународног института социологије, <http://wp.wiki-wiki.ru/wp/index.php/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:SurzhykUseRu.PNG>

Поставља се питање у чему је одгонетка овог, очигледно сложеног језичког питања у Украјини? Постављени циљ истраживања, али и не само то не омогућавају нам да проблем истражујемо дубље, нити да тежимо коначном одговору. Уместо тога, наведимо темељно

¹²¹ Нешто другачије резултате даје у својим истраживањима Центар Разумкова. Тако, у 2016. украјински као матерњи наводи 55% а руски 19%. (Видети: 55% украјинців вважають рідною мовою українську, – Центр Разумкова, 7 червня 2016, <https://dyvys.info/2016/06/07/55-ukrayintsiv-vvazhayut-ridnoyu-movoyu-ukrayinsku-tsentr-razumkova/>.) Ипак, и овде је чит велики раскорак у односу на званичну статистику.

сагледавање проблема које потиче из пера не некаквог руског українофоба, већ једног Украјинца.¹²² Према њему, житељи савремене Украјине, без обзира да ли се изјашњавају као Украјинци или Руси, међусобно се споразумевају или на руском или на својеврсној, некњижевној мешавини двају језика (видети сл. 14). Тај некњижевни језик назива се суржик, а њиме говоре још и житељи Молдавије.

Суржик се први пут помиње још у 18. веку, а као литерарни језик знатно касније. Прво дело написано на суржику појавило се 1798. године на „левобережној“ Украјини, где је и данас најраспрострањенији. И поред релативно велике заступљености, суржик је још увек некодификован.¹²³

3. Међународни и унутарполитички амбијент настанка украјинске кризе

Светска економска криза, настала 2008. године, по својим узроцима и структуралним последицама пре свега америчка (у ширем смислу западна), нагло је убрзала процес прерастања светског поретка од монополарног с доминацијом само једне суперсиле САД ка мултиполарном, где упоредно егзистира више светских сила а Америка је и даље водећа, али без могућности да самостално креира главне токове у међународним односима. Заправо САД и даље најчешће намерно изазивају и креирају кризе у појединим деловима света, али их не окончавају онако како су то замислиле и како то Вашингтону одговара. Управо те 2013. године када се и развила украјинска криза долази до упадљивог раста мултиполаризма. То су најбоље показале сиријска и украјинска криза, коју су креирале САД у сарадњи с још неколико мање значајних савезника. У сиријском случају се желео преврат и свргавање режима Башара ел Асада, слично либијском

¹²² Александр Семёнович Каревин, *Русь нерусская (как рождалась «рідна мова»)*, 2-е изд., Москва: Имперская традиция, 2006.

¹²³ Елена Юрьевна Горбачева и Арина Родимушкина. Суржик как лингвистический феномен, *Молодой учёный* (Казань: Издательство Молодой ученый), 2016, №7.4 (111.4), Апрель, стр. 7–9.

сценарију. Требало је довести послушно руководство на чело земље и овој геополитички важној блискоисточној и медитеранској земљи наметнути свој утицај а потиснути одатле руски и кинески. На тај начин требало је повећати могућности за даљи притисак на Иран и јачање својих позиција у широј регији.

У случају Украјине притисцима и различитим деловањем на председника Јануковича и владу Азарова желело се усмерити званични Кијев на потписивање Споразума о сарадњи и придрживању ЕУ и припремати терен за победу прозападне опозиције. Када је власт у Кијеву избегла потписивање под датим околностима ССП-а, почели су протести опозиције. И у сиријској и у украјинској кризи реаговала је Русија. У првом случају у септембру 2013. Вашингтон је спречен да реализује већ најављену војну интервенцију на Сирију, док у украјинском случају Москва је својом правовременом интервенцијом у економској равни утицала на званични Кијев да не прихвати потписивање ССП-а.

Ова два велика међународна догађаја су указивала на убрзан прелазак светског поретка на мултиполарни, чему треба додати и аферу Сноуден. Сиријска и украјинска криза током 2013. биле су на неки начин победе Русије у домену тзв. „тврде” моћи, а случај Сноуден је фактички пораз Вашингтона у домену „меке” моћи, слично афери Викиликс из претходних година. Током 2014. године Вашингтон је појачао притисак и на тај начин показао намеру да се жестоко бори за успоравање, или можда чак заустављање, а у неким тактичким случајевима и преусмеравање већ одмаклог процеса преласка светског поретка ка мултиполарном. По сваку цену се бије битка за долар, односно тежња англоамеричких центара моћи да се долару што више продужи позиција светске валуте плаћања и на тај начин задржи сопствена хегемонија у финансијском домену у свету.

Украјинска криза се појачала управо деловањем англоамеричке политике, што је у радикализацији ситуације довело до фебруарског преврата и свргавања Јануковича, владе Азарова и довођење проамеричких и у исто време екстремистичких групација на власт у Кијеву. Чини се да је Русија била затечена оваквим сценаријом, да није довољно јачала своје меке моћи у Украјини протеклих година. Русија је, без обзира на пораст своје снаге и утицаја у протеклој деценији и по,

ипак показала и извесне слабости, које су је спречиле да још више ојача. Последице раслојавања друштва током деведесетих и опстанак дела неолибералних структура, који уз слој тајкуна представљају не само неуравнотеженост стратификације руског друштва, већ и снаге које нису спремне да прате до краја руске државне и националне интересе, посебно не у случају сучељавања са САД и глобалним центрима моћи.

У самој Украјини, у њеном западном делу је изузетно развијен национални идентитет, који се у Галицији изродио у антирусизам, док је у југоисточној половини земље рускојезичко становништво, иако свесно свог културног припадања руском свету и цивилизацији, остало у идентитетском смислу добрим делом разапето између уже украјинске и шире руске националне идентификације, најчешће с дуалном националном свешћу ствараном у совјетском периоду и дограђиваном у последње готово три деценије украјинске независности. Поред тога руска политика с Путином на челу успела је од марта у датим, веома тешким околностима да се носи с бројним изазовима и замкама, да извуче неки резултат који није ни победа ни пораз, већ представља солидну основу за наставак битке за Украјину. Поред повратка Крима Русији, две области Луганска и Доњецка су се након тешке и крваве борбе одбраниле (за сада) од налета украјинских формација. Стиче се утисак да су проруске оружане снаге однеле далеко више победа у односу на прокијевске снаге и што је посебно важно почеле стварање сопствене праве армије, практично из ничега. У последњих неколико седмица трајања сукоба у 2014. (август-септембар) проруски борци нанели су тешке поразе и велике губитке кијевским снагама и повратили добар део претходно изгубљене територије.

Свака страна у сукобу (Кијев, односно Новорусија), али и велике силе (Русија, САД, ЕУ и др.) имале су своје адуте до постизања првог примирја у Минску септембра 2014, да остваре макар нешто од означених циљева, и све задржавају могућност да се нешто у том правцу надокнади и стекне, укључујући и могућност обнове непријатељстава. Сједињене Америчке Државе су могле да буду задовољне читавим замишљеним пројектом отварања украјинске кризе. Путем субверзивног деловања успели су да преко опозиције оборе легитимно изабрану власт у Украјини с Јануковичем и Азаровим на челу, поставе режим с изузетном антируском ксенофобијом, потпуно политички

зависан од Вашингтона, који у исто време одбија компромис с Југоистоком земље. То ставља у врло тешку раван званичну Москву, којој највише одговара смиривање сукоба и постизање свеобухватног међународног договора, којим Украјина (наравно ван Крима, који је део Русије) остаје начелно целовита земља, али федерализована у односу на Луганску и Доњецку област, а по могућности и с наглашеном децентрализацијом, или чак аутономијом за остатак Југоистока, те истовремено с ванблоковским статусом за читаву земљу. Због успеха проруских бораца у Новорусији отпада могућност до даљег да Кијев игнорише њихово право на макар федеративан статус. С друге стране, Кијев не показује озбиљну спремност да за остатак Југоистока (Харковска, Запорошка, Дњепропетровска, Николајевска, Херсонска и Одеска област) да било шта, осим евентуално права на употребу руског језика на локалном нивоу и само изузетно неке минималне облике децентрализације који би вероватно важили и за друге украјинске регије. Политици водећих сила ЕУ више одговара постизање споразума, укидање досадашњих санкција Русији. Оне показују симпатије ка решењу у оквиру целовитости Украјине неког облика аутономије или чак федерализације за проруске регије, што све заједно није далеко од захтева званичне Москве. Главни проблем су САД којима реално не одговара смиривање сукоба и постизање споразума, посебно не оног који би био у руском интересу.

Структуре у Новорусији (Луганска и Доњецка област) теже независности, али би прихвате фиктивно бивствовање у Украјини, са снажним елементима сопствене државности, вероватно као прелазно решење. Актуелни украјински политичари, који су на површину дошли преко Евромајдана и уличних протеста, након забране Компартије и сламања Партије региона, виде своју шансу у том недемократском поретку, у којем би се такмичили у антирусској реторици и непопустљивости за праведно и демократско решење Југоистока. Управо увођење неофашистичких покрета, реторике и политичара из западне Украјине, пре свега Галиције у само политичко вођство у Кијеву, представља за америчку политику гарант даљег заоштравања украјинског конфликта, непопустљивост Кијева и спремност на дугорочни конфликт с Москвом и Руским миром у целини (руским светом).

Југоисток Украјине је економски најјачи део земље, до сада је био спутаван од централних власти која је редистрибуирала средстава у корист западних највише економски сиромашних региона али и политички преобладајуће Галиције и самог Кијева. Отуда, уз сву разноврсност ставова становништва Југоистока (независност, аутономија, федерализација и др.) постоји и двотрећинска већина за аутономију и располагање сопственим средствима и право на одређивање сопственог развоја, потом очување руског језика као званичног, тесних културних веза с Русијом и др. Стога није ни чудо да је у последњих деценију и по Партија региона, чији је основни мото право на разноврсност уређења и организације земље, различитих украјинских региона, посебно за рускојезички Југоисток којем се обраћала, имала толико изборног успеха и била апсолутно доминантна на овим проруским подручјима, а најјача убедљиво по броју мандата у Врховној ради у Кијеву и најчешће давала премијера или председника земље. Отуда страх код носилаца власти у Кијеву да ће демократски процес и јавна дебата довести до неког од наглашених облика аутономије, или чак федерализације за читав Југоисток. Зато се и тежи опсадном стању, прављењу зидова према Русији проглашавањем половине становништва Украјине сепаратистима и њиховим стављањем ван закона, ванредним полицијским мерама, „антитерористичким операцијама”, хапшењем, батинањем и чак убијањем неистомишљеника, дозвољава постојање приватних армија, неофашистичких батаљона, све ради опстанка на власти, обезбеђења стечене имовине тајкуна и слушање америчких налога. У том смислу било је јасно још након септембарског примирја да је сасвим реална могућност настављања, пре или касније, оружаног конфликта, који највише одговара америчкој политици, уз такође непопустљиву и антируску политику Пољске, Британије и балтичких република, као и њихових марионета, пучистичким политичарима у Кијеву – од америчког експонента Јацењука до неофашистичких и екстремистичких Тјагнибока и Турчинова, да не спомињемо Јароша, Љашка, део тајкуна и др.

Русија у овој ситуацији има огроман улог, јер то није само борба за опстанак проруског идентитета Југоистока: то је борба да Кијев остане ван НАТО-а, борба за мултиполарни светски поредак, борба за охрабривање ширих процеса и токова у самој Европи, борба за

самосвојност Европе од англоамеричке и глобалистичке политике, борба за дијалог и решавање односа у свету без хегемона и једностраног наметања воље, борба за реформу финансијског и економског система, одбијање наметања неолибералне економије и улоге долара као искључивог светског платежног средства којим Вашингтон већ деценијама прелива сопствене економске слабости и опорезује остатак човечанства. Даље решавање украјинске кризе по свом значају далеко превазилази питање уређења ове земље, или чак интересе шире регије и саме Европе, то је заправо чворишно питање конфликта нагомиланих противречности и тежње Вашингтона да исфабрикованим сукобима, одлаже или чак спречи наставак процеса преласка светског поретка ка мултиполаризму, који одговара свима сем самој Америци и њеној хегемонистичкој елити. Друго је питање да ли је актуелна Русија, без сумње у узлету, кадра да уз своје проблеме који су углавном наслеђени још из Јељциновог периода (велике неједнакости у друштву, тајкуни, део неолибералне елите са стеченим позицијама и реално окренуте глобалистичким центрима моћи, који је до сада неискрено подржавао Путина или му се барем није отворено супротстављао) уђе у борбу до краја у украјинској кризи с кијевским пучистима, тајкунима и америчком политиком која иза њих стоји, те извојује не само опстанак ЛНР и ДНР, већ и минималну аутономију за остатак Југоистока у оквиру јединствене ванблоковске Украјине.

За српско питање на Балкану ово је такође битка за смањење, можда у почетку само делимично, англоамеричког притиска у свим областима политике и живота, што би водило (постепеном) расту демократизације и слободе у српском друштву, отрежњењу од погубног наметнутог неолибералног концепта економије и друштва, шанса за демократско и праведније решавање српског питања у целини, за почетак културног и економског повезивања у региону и др.

Током развоја саме украјинске кризе и након ње чинило се да ће се руски утицај на Балкану у скоријој будућности значајно повећати из најмање два врло важна стратешка разлога: решавањем украјинске кризе, где ће се руски утицај највероватније и институционализовано, демократским средствима, већинском вољом тамошњег становништва проширити на простор Југоистока (за сада је враћен Крим, а ЛНР и ДНР су се конституисале), и друго реализацијом неког од облика пројекта

Јужног тока, макар проширењем постојећих капацитета цевовода. За сада то је дуплирање Плавог тока до Турске и изградња новог цевовода до Грчке, одакле би се могли у перспективи гранати даље цевоводи преко Македоније до Србије и припремати изградња испод Црног мора до Бугарске или неке друге дестинације. Пошто само Русија од великих сила има вишак, и то изузетан, енергената за извоз у односу на своје потребе, а европске земље су у огромном дефициту (али и Кина, Индија, Јапан и највећи део осталих земаља света), то је логично да се изградњом цевоводне инфраструктуре остварује најјефтинији и најбржи њихов дотур од Русије. Тренутно одустајање од изградње Јужног тока говори о неспремности политике ЕУ да га реализује, него о спремности Русије, да не говоримо о економским интересима свих судионика пројекта, да се одустане од овог замашног подухвата. Његово даље пролонгирање, додатно је оптеретило земље Старог континента ионако тешким условима и захтевима атлантистичких снага у Европи. Руски маневар у правцу постизања договора с Турском и Грчком нови је успешан шаховски потез у реализацији енергетске политике, након чега се неки од облика Јужног тока чини још неопходнијим и пожељнијим, посебно за земље Југоистока и Југа Европе.

IV – УКРАЈИНСКА КРИЗА 2013-2015.

1. Увод

Геополитичка подељеност Украјине, њене противречности заокупљале су пажњу научних стваралаца, политичких и друштвених аналитичара још у совјетском периоду, а нарочито након распада СССР-а и стицања независности.¹²⁴ Историјски, културни елементи, укључујући језичко-религијске факторе, подељености и слојевитости њених региона чинили су, с једне стране, извесно богатство њеног цивилизацијског наслеђа а, с друге стране, нудили могућности подела и озбиљно постављали питање функционисања крајем 1991, односно самог почетка постојања независне Украјине као самосталне државе.¹²⁵

¹²⁴ Овде издвајамо само научне монографије: Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Београд: Службени лист Југославије, 1998, поглавље о Украјини; Carrere Hélène D'encausse, *La gloire des nations – ou la fin de l'Empire Sovietique*, Fayard Paris– Mosque, 1990; С. С. Жильцов, *Неоконченна пьеса для оранжевой Украины*, Москва: Международные отношения, 2005; А. Ефименко, *Историја украјинског народа*, Београд: Институт за политичке студије, 1999; Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Нови Сад: Прометеј и Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2008; Драган Петровић и Горан Николић, *Геополитика савремене Украјине*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2009; Драган Петровић, *Председнички избори у Украјини 2010*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2010.

¹²⁵ Taras Kuzio, National Identity and History Writing in Ukraine, Nationalities Papers, Vol. 34, No. 4, September 2006, pp. 407-427; Rodgers W. Peter, "Understanding Regionalism and the Politics of Identity in Ukraine's Eastern Borderlands", Nationalities Papers, Vol. 34, No. 2, May 2006, pp 157 – 174. Каспэ Святослав, „Постсоветские нации в саду расходящихся тропок“, Россия в глобальной политике, при участии Foreign affairs, том 7, Н 6, ноябрь-декабрь 2009, стр. 154-163; Јазиић Александар, „Друштвене линије подела у Украјини“, Међународна политика, Институт за међународну политику и привреду, број 1134, Београд, април-јун 2009, стр. 66-80; Грчић Мирко, „Геополитичке промене на територији бившег СССР-а“, Глобус, 1995, стр. 9-21;

Без обзира на све разлике у културно-историјском наслеђу Украјине, она се у целини могла сматрати делом руског света (Руски мир), а сем евентуално Галиције, све до данашњих дана становништвом и земљом која већински стреми интеграционим процесима на постсовјетском простору у чијем је центру Русија.¹²⁶

Независна украјинска држава је, уз све своје противречности и кризе, функционисала, највише захваљујући парламентарно-изборном систему, који је, услед прилично уравнотеженог односа међу становништвом Украјине проруске и украјинске идентитетске матрице, доводио на власт наизменично председнике и владе једног или другог геополитичког правца. То се могло назвати „украјинском клацкалицом” јер је заиста у бирачком телу снага умерено проруских водећих партија Партије региона и Компартије, с једне, и с друге стране водећих проукрајинско идентитетских, попут Блока Јулије Тимошенко, Наше Украјине и др, била прилично изједначена, па су се и владе и председници република бирали у изједначеном билансу. Тај изборни фактор, поверење грађана у изборни систем и парламентаризам, озбиљно су уздрмани великом кризом крајем 2004, поништавањем изборне победе за председника државе Виктора Јануковича, лидера Партије региона, и мобилисањем на улици маса западноукрајинског концепта, што је названо „Наранџаста револуција”, односно понављањем избора уз мешање САД и неких западних сила.¹²⁷ Управо током председничког мандата Јушченка долази до даље ерозије поверења у институције система, имајући у виду да је он, између осталог, распустио легитимно изабрану владу Јануковича почетком

¹²⁶ *Украинцы народ и култура*, Роосијска Академија наука и Национална Академија наука Украјина, Наука, Москва - Киев, 2006. Нарочница Наталија, *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008; Важдра Андрей, *Путъ зла, Запад: матрица глобалној гегемонији*, АСТ, Астрель, Киев-Москва, 2006; Николай Н. Воејков, *Церковъ, Русь и Рим, Лучи Софии*, Минск, 2000; Петровић Драган, „Геополитички аспект савремене Украјине”, *Глобус*, број 32, Београд, 2008, стр. 177-189; Драган Петровић, *Савремена Украјина, Земља и људи* (Београд), 2009, свеска 59, стр. 71-77;

¹²⁷ Will the orange revolution, bear fruit? EU / Ukraine relations in 2005 and the beginning of 2006, Batory foundation, Warsaw; Жильцов С. С., *Неоконченна пѣса для оранжевой Украины*, Международные отношения, Москва, 2005.

2007, и заказао ванредне парламентарне изборе у јесен те године, када тесну већину добијају за формирање нове владе странке суверенистичког концепта.¹²⁸

Најзад, почетком 2010. на председничким изборима побеђује Јанукович, готово истовремено се формира већинска влада Партије региона и Компартије (уз малу странку Литвина), а закључно с октобарским локалним изборима, ове странке преузимају власт на свим нивоима.¹²⁹ Све до јесени 2013. године владајуће структуре с Јануковичем и премијером Азаровим на челу воде земљу нешто ближе проруској опцији, задржавајући као званични правац начелно опредељење Кијева ка ЕУ. Пут ка ЕУ, међутим, био је само начелан, јер је у стварности дошао у ћорсокак по низу тешких услова, од којих је један од најтежих био поводом затворске казне Јулији Тимошенко.¹³⁰ С друге стране, расположење већег дела украјинске популације ка развијању даљих облика интеграција на постсовјетском простору, нарочито према Царинској унији било је евидентно, па је тако у јуну 2013. Украјина добила статус посматрача.¹³¹

¹²⁸ Taras Kuzio, "Russian Policy toward Ukraine during Elections", Elliott School of International Affairs, George Washington University. 2006, Heldref Publications. pp. 492-516; Ukraine, country report, November, 2008, Published by The PRS Group, Inc. Road, Suite East Syracuse, USA, pp. 1-60.

¹²⁹ Драган Петровић, *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010; Dragan Petrović, *Predsednički izbori u Ukrajini 2010. – analiza ostvarenih rezultata po administrativnim oblastima i kulturno-istorijske regionalizacije, Međunarodna politika* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), godina 63, 2010. jul-septembar 2010, br. 1139, str. 47–63.

¹³⁰ Dragan Petrović, *Украјина у време председничког мандата Виктора Јануковића 2010–2012, Međunarodna politika* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), godina 63, april-jun 2012, br. 1146, str. 28–38.

¹³¹ За шире интеграционе везе с Русијом и постсовјетским простором постоји прилично распрострањено расположење становништва, нарочито у источном и јужном делу земље. О томе сведоче и новија истраживања која су у том правцу реализована. Тако по истраживањима које је презеновано у Институту за социологију Националне академије наука Украјине око 67% испитиваних пунолетних грађана источних провинција подржава улазак земље у Царински савез, у јужним областима 60%, у централним 44%, и у западним 33%, уз противљење на истоку свега 9%, 15% на југу, 20% у центру и око 38%

2. Избијање украјинске кризе 2013.

Жариште украјинске кризе у најужем смислу је период од јесени 2013. када су започеле демонстрације против легитимно изабраних украјинских власти¹³², и када долази до радикализације ситуације у земљи, па све до завршетка оружаних сукоба почетком 2015. године, након сламања Дебаљцевског котла, и потписивања примирја Минск II.¹³³ Један од водећих руских стручњака за међународне односе и директор московског Карнеги центра, Дмитриј Трењин, сматра да је украјинска криза не само погоршала односе између Москве и Вашингтона (и Лондона), већ је заправо наставак геополитичке Велике игре из 19. века.¹³⁴

Украјинска криза у ужем смислу је, дакле, настала током јесени 2013. године, када су званична влада с премијером Азаровим на челу и председник Украјине Јанукович изразили неспремност да потпишу Споразум о стабилизацији и придруживању с ЕУ. Украјина је, након победе Виктора Јануковича на председничким изборима почетком 2010. године, битно изменила политику коју је водио, уз све контроверзе, претходни председник Јушченко у пређашњем петогодишњем периоду. Тачније, и у периоду када је Јушченко био председник, Виктор Јанукович је у једном периоду био председник владе (2006–2007), а у осталим периодима углавном Јулија Тимошенко

популације на западу. Посматрано по старосној структури, присталица интеграција с Русијом и постсовјетским простором је више у старијој популацији него међу млађим узрастима. Видети у: Николай Александрович Шульга, Отношение населения Украины к украинско-российскому межгосударственному и экономическому сотрудничеству, у: *Россия-Украина: гуманитарные и экономические основы стратегического партнерства. Шаги к модернизационному альянсу?*, Сборник докладов. Москва: Российский институт стратегических исследований, 2012, стр. 28–36.

¹³² <https://carnegie.ru/2014/10/15/ru-pub-56935>

¹³³ https://globalaffairs.ru/media/docs/charap_book_read.pdf

¹³⁴ Дмитриј Тренин, Украинский кризис и возобновление великодержавного соперничества, Московский центр Карнеги, <https://carnegie.ru/2014/10/15/ru-pub-56935>

(која се није слагала у свему с Јушченком). Отуда је због поделе власти и неразумевања између носилаца власти за председниковања Јушченка, спољна политика земље била начелно ка европским интеграцијама, а у стварности није било консензуса у владајућим структурама у Кијеву око коначног геополитичког усмерења земље. То је било изражено и у вишеструком оспоравању легитимитета председника Јушченка. С друге стране, прилично убедљива победа на председничким изборима Виктора Јануковича почетком 2010, чињеница да је дотадашњи председник Јушченко освојио у првом кругу свега 5% гласова изашлих бирача, као носилац западноукрајинске и чак антируске концепције, довољно говори о превласти концепције Партије региона, која ће потом с главном савезницом Компартијом формирати и владу с Азаровим на челу (на њихову страну је прешла као језичак на ваги Морозова мала странка). У јесен 2010, Партија региона и Компартија су на регионалним и локалним изборима у Украјини освојиле власт не само на Југоистоку, већ и у добром делу централних региона. Током октобра 2012, на парламентарним изборима, ове две странке поново формирају власт, истина добрим делом и као заслуга новог двокружног система гласања по регионима, па је Микола Азаров наставио да води владу.

Током 2013. године, дакле, у делу те године који је претходио почетку украјинске кризе, Русија је у односу на САД забележила неколико важних међународних успеха. То је заустављање најављене агресије САД на Сирију, потом афера Сноуден, која је озбиљно опхрвала меку моћ Америке, успешно реализована Олимпијада у Сочију, најзад извесни успеси управо о самој Украјини. Украјина је те године постала посматрач у Евроазијској унији коју чине Русија, Белорусија и Казахстан. Друго, државно руководство Украјине је управо те јесени одбило да се придружи ССП-у. Руски политиколог и геополитичар Николај Стариков сматра да је управо тада активирана украјинска криза. Он наводи и своје гледиште да се против историјске Русије у нововековној историји и у савремено доба води геополитички напад атлантистичких снага. То подсећа на Велику игру из 19. века, односно сукоб између царске Русије и Британије на простору Евроазије. До сличног закључка долази и руски стручњак за међународне односе Трењин. Стариков наводи да је након распада СССР-а током деведесетих Русија водила крајње дефанзивну политику према САД и западним центрима моћи. Ретке изузетке тактичких потеза види у акцији пребацивања јединице руских снага на

приштински аеродром јуна 1999, заокрет авиона Примакова у тренутку агресије на СР Југославију 24. марта и неке друге. Међутим, тек с Путином долази до озбиљне спољне политике Русије и према атлантистичким центрима моћи.¹³⁵ Што је најважније, по Старикову, Русија у том периоду први пут презуима и активну, дакле, офанзивну политику. Централна банка Украјине, поред долара и евра, сврстава и рубљу у конвертибилне валуте, што ће дати економски подстрек руском капиталу у Украјини. На састанку између Путина и Јануковича у Москви, Стариков наводи да је битно оборена цена гаса коју Гаспром извози у Украјину. Разматрајући мотиве за тако нешто, Стариков види геополитику, која претпоставља геополитичке интересе карткорочним новчаним добицима. Интерес Русије је да Украјина не потпадне под утицај ЕУ или чак НАТО-а, да се ту не постави наоружање контра Русије: натуралистичка слика би била потенцијално постављање у најнегативнијој опцији страних ракета у Харков према Русији. Договор Русије с Јануковичем о улагању и куповини украјинског дуга условљен је останком постојеће гарнитуре на власти, односно услед неке нове „наранџасте револуције” то више не би било на снази, имајући у виду ранија искуства.¹³⁶

3. Евромајдан 2013–2014: демонстрације опозиције у јесен 2013. године – актери и противници

Украјинска криза у ужем смислу настаје у јесен 2013. године, када опозиција почиње да притиска власт да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању с ЕУ. Власт дотле, уз сву измену своје геополитичке осе претходних година, још није учинила кључан потез коначног опредељивања ка дефинитивном придруживању ЕУ или Евроазијској економској унији. Потписивање Споразума о стабилизацији

¹³⁵ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и револуција — оружје доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 8–9.

¹³⁶ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и револуција — оружје доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 14.

и придруживању би управо био потез у том правцу, међутим у томе је било доста препрека. Те препреке су због биначког тела, због јавног мњења и међународне констелације која се последњих година мења у правцу лаганог преласка светског поретка ка мултиполарном, али још више због позиције саме Украјине, става Југоистока који стоји иза владајућих структура, али и због односа у јавном мњењу читаве Украјине. Јанукович, Азаров и власт у целини устезала се од једног таквог опредељивања. С друге стране, Брисел (ЕУ) је наглим отварањем свог односа према Украјини могућношћу потписивања Споразума о придруживању, радикализовао позицију Јануковича и украјинских власти, јер им је сада било знатно теже да наставе своју позицију неопредељивања поводом интеграција. Када је власт обуставила процес припрема за потписивање Споразума, избили су у Кијеву улични протести. Прозападна опозиција која преовлађује упориште у земљи има управо у западним областима, тада подиже главу, организује протесте и радикализује ситуацију. Упориште ове агресивне опозиције је Галиција, где је екстремна странка Олега Тјагнибока освојила локалну власт у неколико области још од јесени 2010. и она радикализује демонстрације, незадовољство према властима у Кијеву. То незадовољство се подиже на виши ниво када су председник Јанукович и влада Азарова саопштили своју одлуку крајем новембра да нису спремни у постојећим околностима да потпишу ССП с ЕУ.¹³⁷

3.1. Опозиција

Овде можемо анализирати прву фазу украјинске кризе у ужем смислу, а то је период протеста, од јесени 2013. до пуча 22. фебруара 2014. године. Ту опозицију можемо третирати у страначко-политичком смислу, дакле, који политичари, странке и покрети су били укључени у

¹³⁷ Масовни протести почели су у центру Кијева 21. новембра 2013. године и трајали до 22. фебруара 2014. када је извршен државни удар. Протест је познат под називом Евромајдан (или ређе Мајдан). О томе колики је био одјек ових протеста не само у Украјини, већ и широм света говори и чињеница да је реч Евромајдан проглашена за реч године у 2013. ("Евромајдан" – слово года, и не тољко в Украине, Gazeta.ua, среда, 08 января 2014. URL: http://gazeta.ua/ru/articles/mova-zavtra/_evromajdan-slovo-goda-i-ne-tolko-vukraine/535204.)

опозиционо деловање, какав је био став неутралних и да ли се мењао и да ли су постепено прилазили опозиционом ставу у односу на власт Јануковича и владу Азарова. Како су, и колико су социјални слојеви били укључени у ова дешавања, региони и области земље и којим интензитетом? Како се држала интелектуална и друштвена елита о овом питању? Мора се имати у виду да су у политичком смислу значајни противници и ривали Јануковича и владајуће структуре практично били политички елиминисани. Бивши председник Виктор Јушченко се добрим делом пасивизирао у политици, након изгубљених председничких избора 2010. и катастрофалног резултата на њима, посебно након октобарских парламентарних избора 2010, када његова странка Наша Украјина осваја само 1% и остаје ван парламента. Такође, лидерка Батковшчине Јулија Тимошенко се нашла у затвору.

Противници власти су постали Олег Тјагнибок, лидер екстремне деснице из Галиције, који је имао регионални карактер и чија је странка држала локалну власт у неколико области, рачунајући Лавов. Јацењук је напустио у завршној фази штаб председника Јушченка при крају његовог председничког мандата, био је један од фаворита САД, али без велике политичке снаге. У коалиционом блоку с Јулијом Тимошенко, након њеног одласка у затвор 2011, поред Јацењука, водећи политичар био је Александар Турчинов, који је кратко, у марту 2010, обављао и функцију премијера уочи победе Јануковича на председничким изборима. Бивши боксер Кличко са својом странком Удар такође се сврстао у опозицију, али не на тако радикалном геополитичком контексту као што су напред наведени опозициони лидери. Кличко је био окренут земљама ЕУ, али није имао тако негативан и искључив став према Русији. Александар Мороз, лидер мале социјалистичке партије, променљиво се држао у претходним периодима, а у току демонстрација држао се по страни.

Дакле, региони Галиције су традиционално показали своје непријатељство и отпор власти Јануковича и коалицији Партије региона и Компартије. У три од пет области које чине Галицију, на локалном нивоу власти још крајем 2010. победила је екстремна неофашистичка странка Слобода. Властима Галиције председник Јанукович, премијер Азаров и коалиција Партије региона и Компартије били су геополитички противник. У њима су видели проруски Југоисток у пуном смислу. Наша Украјина Виктора Јушченка, која је значајно

изгубила своју снагу након катастрофалног пораза Јушченка у првом кругу председничких избора и лошег резултата на парламентарним изборима 2012. (и пре тога регионалним и локалним изборима у јесен 2010) остала је као таква на линији противника власти у Кијеву.

Батковшчина Јулије Тимошенко, која није у претходном периоду када је на власти био Јушченко показивала толико непријатељство и супротстављеност Јануковичу и властима, радикализује се након њеног хапшења и суђења. Уместо да одласком у затвор блок Батковшчина (односно Блок Јулије Тимошенко) буде ослабљен, он је управо са страначким вођама Јацењуком и Турчиновом, као и чињеницом да је Тимошенкова у затвору (сматрало се у овим круговима да је из политичких разлога) радикализовао свој однос према власти. Још више, није то само постао однос према власти у персоналном и страначком смислу, већ и геополитички, према проруском Југоистоку. Заправо стиче се утисак да је власт хапшењем, суђењем и затварањем Јулије Тимошенко, без обзира да ли је оптужба била до краја правно утемељена, посматрано у политичкој равни, радикализовала однос Батковшчине према себи и да су се тиме чак радикализовале разлике на релацији Југоисток-Северозапад Украјине.

Постепено слабење и маргинализација Социјалистичке партије Мороза, који се у време „Наранџасте револуције“ придружио победницима, а потом након победе Јануковича на председничким изборима почетком 2010. прешао у владу с Партијом региона и Компартијом, дакле „прорусима“, доводи у политички спектар нову снагу странку Удар Виталија Кличка. Иако се УДАР није придружио Комитету за отпор диктатури, телу које координише заједнички наступ опозиционих странака на изборима у октобру 2012, странка је потписала споразум о заједничком деловању с тим савезом. На парламентарним изборима октобра 2012. УДАР је освојио 40 мандата.¹³⁸

¹³⁸ Партија је имала проевропску платформу, а један од главних прокламованих циљева био је борба против корупције. На међународном плану УДАР је остварио сарадњу с Хришћанско-демократском унијом Немачке „Politik ist wie ein Boxkampf“: Vitali Klitschko beim CDU-Parteitag in Leipzig im Interview, Leipziger Volkszeitung (14. новембар 2011) https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%A3%D0%94%D0%90%D0%A0_%D0%92%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0126

Дакле, странке умереног украјинског идентитета и про ЕУ оријентисане (без проатлантистичке оријентације) постепено се укључују у незадовољство и све радикалнији однос према режиму у периоду развоја протеста током јесени 2013. и посебно почетком 2014. године. Док је однос према НАТО-у био мало прихватљив и привлачан у украјинским масама, отуда је прича о наставку преговора и придруживања ЕУ имала знатно више присталица, али би се тешко могло рећи да је била премоћнија и популарнија од статуса еквидистанце и сарадње и с ЕУ и с Евроазијском унијом, односно у односу на могућност придруживања или ЕУ или Евроазијској унији. Уосталом, истраживања која су рађена и у самој Украјини листом су показивала да се већи део становништва наклоњен продубљивању и чак опредељен за интеграцију с Евроазијском унијом, у односу на ЕУ. Специфичност позиције Украјине према интеграцијама ЕУ или Евроазијској унији, произлази из њеног историјско-цивилизацијског подељеног идентитета, као и из састава становништва и религијско-конфесионалног састава.

Када се посматра структура региона, видљива је стара подела на оне проруске Југоистока, средишњи део земље, запад и посебно Галицију.

3.2. Позиција

Када се развила украјинска криза, већ четврту годину власт су чиниле у јесен 2013. приближно исте снаге, а то је коалиција Партије региона и Компартије. Партија региона је убедљиво била најјача странка у Украјини, доминантна на Југоистоку. Југоисток су чиниле административне области Харковска, Дњепропетровска, Доњецка, Луганска, Запорошка, Николајевска, Херсонска, Одеска, република Крим и град са специјалним статусом Севастопољ. У овим административним областима Партија региона је апсолутно доминантна, има развијену страначку инфраструктуру и њена моћ се фактички поклапа с доминацијом рускојезичког становништва, што је врло слично и у делу верника Украјинске православне цркве под јурисдикцијом Московског патријарха. Слична је ситуација, само у знатно мањем броју и с утицајем Компартије. Тиме Југоисток представља проруску тврђаву са 65 до 80%

бирача. Када су у питању области Доњецк, Луганск, република Крим и град Севастопол, онда је тај однос и преко 90% бирачког тела.

Средишње области земље, попут три административне области североисточно од Дњепра: Суми, Полтавска и Чернигов, Кијевска област и Черкаска, оне су под снажним утицајем Партије региона и Компартије, али њихов утицај је овде испод 50%, тачније између 35-40% бирачког тела у просеку, што се приближно и поклапа с уделом „русофона“. Западни део Украјине је бирачко тело западноукрајинских странака, пре свега Батковшчине (Блок Јулије Тимошенко), потом изван утицај овде има Наша Украјина, али и странка Удар Виталија Кличка док је деловала. У Галицији доминатну улогу имају десничарска странка Слобода и Наша Украјина, али и остале западноукрајинске странке имају изван утицај. Утицај Партије региона и Компартије био је прилично слаб у западној Украјини и готово занемарљив у Галицији. На крајњем западу је област Закарпатска, где Партија региона и у мањој мери Компартија заједно имају изван утицај, близу 50% бирачког тела, а преостали део западноукрајинске странке, пре свега Батковшчина (БЈТ) и у мањој мери остале.

3.3. Главни актери

У украјинској кризи постојало је неколико важних личности с обе стране. Међутим, дошло је до промена значаја тих личности током различитих фаза ове кризе, па су неке од оних које су биле значајне, делимично или чак у потпуности сишле са сцене, а јавиле су се нове и добијале на значају, или су се чак јављале потпуно нове које до тада нису имале посебну улогу, или су чак били анонимуси за ширу јавност.

Интересантно је да је украјинска криза, закључно са споразумом Минск II, фебруара 2015. значила завршетак ере највећег дела политичара који су заступали Југоисток, односно у геополитичком смислу проруске ставове, бар што се тиче деловања у самој Украјини. Изузетак су свакако Крим који је постао део Русије и Новорусија, односно делови административних области Доњецк и Луганск који су остали у рукама проруских снага. У најзначајније личности спадао је Јанукович, који је можда и најважнија личност украјинске политичке сцене до пуча фебруара 2014. Он је председник најјаче парламентарне

странке у Украјини Партије региона, која је на свим изборима на којима је учествовала освајала убедљиво највише гласова и мандата. Изразито је доминантна у областима Југоистока, снажна у централном делу земље, с извесним утицајем у западним областима својим постојањем и деловањем и у самој Галицији (где је узимала 3 до 5% бирачког тела, док је у осталим областима западне Украјине освајала од 10 до 30% од броја изашлих бирача у просеку; у централним областима 30 до 40%, а на Југоистоку од 50 до 75% бирачког тела). Јанукович је више пута обављао функцију председника владе од 2002. до почетка 2005. и поново 2006–2007.

Уколико посматрамо деловање унутрашњих актера украјинске политике, можемо доћи до закључка да је Јанукович у свом укупном политичком делању у Украјини начелно избегавао, као и његова странка, заоштравање ситуације и да се у таквим случајевима делимично повлачио, а значајнијим делом тражио креативна решења, јачањем сопствених снага и извлачењем максимума из сопствених ресурса. При томе је показао неубичајену упорност да дође до успеха, али и доследност да избегава сукобе и заоштравање ситуације. Када би и дошло до таквих околности, он се углавном повлачио и тражио алтернативна решења, покушавајући да максимизира своје капацитете, креативности и створи неки облик продукције. У периоду раних двехиљадитих истакао се као један од водећих функционера, а потом и као лидер Партије региона, најјаче политичке странке у земљи, која је углавном репрезентовала проруско бирачко тело и југоисточни део земље. У исто време он је прилично успешно у периоду другог председничког мандата Леонида Кучме обављао функцију председника владе. Када је победио у другом кругу председничких избора новембра 2004. тадашњи председник владе Јанукович се нашао на врхунцу своје политичке каријере. Међутим, он је био једини председнички кандидат уопште у новијој парламентарној историји Европе, који је победио на председничким изборима, а коме је победа убрзо потом оспорена и уз мешање западног фактора и поништена, а тај круг избора поновљен, па је он на таласима тада створене „Наранџасте револуције” и поражен.

Јанукович тада није клонуо духом, није се инатио и изражавао неповерење и сумње, а очигледно је био оштећен, већ је марљиво са својом Партијом региона, већ на првим следећим парламентарним

изборима марта 2006. остварио резултат који је њега за неколико месеци прелазне кризне владе довео до функције председника владе, а његову странку до позиције да као већински партнер формира владу с такође проруском Компартијом. У готово једногодишњем периоду, жестоко ометан од председника Јушченка, Јанукович и његова влада су успели да смире колико-толико економску и посебно политичку ситуацију у земљи и да скрену на себе пажњу умереном политиком и према својим опонентима. Међутим, Јушченко, тешко злоупотребљавајући позицију председника републике, до које је иначе дошао на веома сумњив начин, и отимањем претходне победе Јануковичу, проглашава распуштање владе и расписивање превремених парламентарних избора, нашавши „упориште“ у уставу по коме председник на то има право у случају непосредног угрожавања безбедности земље. То је, по тумачењу Јушченка, био прелазак неколико посланика „наранџастих“ у редове Партије региона (што није створило, већ само ојачало постојећу парламентарну већину владе, а то се и ранијих година дешавало само у обрнутом правцу). Јанукович је поново прихватио овако тешку злоупотребу уставне позиције председника републике Јушченка, изашао на превремене парламентарне изборе септембра 2007. и поново са својом странком освојио највећи број мандата. Међутим, странка Јулије Тимошенко, тј. њен блок и странка Јушченка Наша Украјина као мањински партнер формирали су владу која је имала само два посланика више од три преостале опозиционе странке у парламенту. Јанукович је поново прихватио креативно деловање у опозицији, користећи при томе да је на основу претходних успеха на локалним и регионалним изборима држао власт у југоисточном делу земље. Током следеће две године он је чак постигао необичну ситуацију да је склопио неформални пакт с председницом владе Јулијом Тимошенко против готово диктаторског понашања председника Јушченка, иако је Јушченкова Наша Украјина била слабији коалциони партнер у самој влади.

Након убедљиве победе на председничким изборима почетком 2010. Јанукович постаје председник, а његова странка Партија региона од тада је већински партнер заједно с Компартијом и малом странком Литвина у влади. Октобра те године Партија региона на регионалним и локалним изборима осваја власт не само у југоисточној половини земље, већ и у централним областима. Јанукович је за ове четири године

постигао извесне помаке у области економије, учинио одређена предизборна обећања проруској половини земље и постигао баланс у односу на стање пре „Наранцасте револуције“, у суштини покушао да настави да балансира, сада нешто ближе Русији. Украјина у овом периоду и поред балансирања између интеграција на истоку и ЕУ, даје начелну предност европским интеграцијама, од којих је била реално врло удаљена низом тешких захтева из Брисела.

Јанукович је наставио да тражи баланс у односу на придруживање ЕУ и Царинској унији, а тек када је ова прва опција била оптерећена изузетно неприхватљивим последицама по економију и позицију Украјине, он се у новембру 2013. одмакао и више определио за сарадњу с Русијом. Међутим, када је дошло до демонстрација и побуне у Кијеву и западном делу земље, он поново показује одсуство одлучности у решавању конфликта, чак и одсуство спремности да одговори на те изазове како би се то могло очекивати од представника званичне власти у једној сувереној земљи. Ако упоредимо држање Јануковича крајем 2004. када му је одузета председничка победа, потом с пролећа 2007. када му је одузето место председника владе а његовој странци водеће место у влади, дакле укупна власт у влади, и противустановно заказани ванредни парламентарни избори, он се такође повукао од конфликта и изашао на те изборе без већих услова, да би се крајем 2013. услед притисака с улице и Мајдана поново нашао у ситуацији да узмиче и избегава конфликт, те тражи компромисна и алтернативна решења.

Јанукович је већ показао да уме да буде врло креативан и прилагодљив, па је рецимо тако након бриљантног наступа Тигипка на председничким изборима почетком 2010. на којима је Јанукович победио, а Сергеј Тигипко заузео треће место, понудио као председник свом дојучерашњем ривалу место у влади, што је овај прихватио и касније се придружио Партији региона. Такође вероломног лидера украјинских социјалиста, центристу Мороза, који га је преварио у време „Наранцасте револуције“ и прешао Јушченку и Тимошенковој, што је њима било довољно да тада оспоре владину већину, успео је потом поново да придобије у више случајева на регионалном и локалном ниву. Слично је постигнуто с Литвином и његовом малом странком, заправо блоком који се поставио политички неутралним, да би ипак у јесен 2008. ушао у владу с блоком Тимошенкове и странком Наша Украјина.

Након убедљиве председничке победе почетком 2010. Јанукович је успео да убеди Литвина да уђе у владу с Партијом региона и Компартијом. Резултати парламентарних избора у јесен 2012. омогућили су останак на власти Партије региона у коалицији с Компартијом. Истина, они су одржани по новом изборном систему, који је део посланика давао избором по регијама, што је реално више одговарало владајућој коалицији. Она је потом формирала владу у којој није више било мале партије Литвина јер није успела да пређе цензус.

Дакле, Јанукович се у својој дотадашњој политичкој каријери, до распламсавања кризе у јесен и зиму 2013–2014. показао као човек велике енергије посебно у економској сфери, и спремности на дијалог и компромисе, али се редовно повлачио од директног конфликта и сучељавања, тражећи алтернативна решења, а делом је и тактички узмицао.

Јануковичева позиција и позиција владајуће Партије региона, посматрано с аспекта легитимитета власти била је чиста – Јанукович је регуларно и убедљиво победио у оба круга председничких избора почетком 2010, на парламентарним изборима у јесен 2012. потврђена је већина владе у којој су од тада само Партија региона и Компартија (појачани с неким независним посланицима), а на регионалном и локалном нивоу региони држе самостално и коалиционо власт у југоисточној половини земље, као и у највећем делу централних области. Пада у очи да када је председник Јушченко имао власт у мандату 2005–2010. да је дошао на власт на изузетно сумњив начин (поништавање Јануковичеве председничке победе) и у сваком случају тесном победом, да је током свог мандата одмах дошао у сукоб с Тимошенковом и на тај начин имао мали утицај на владу преко своје све слабије и мале партије Наша Украјина, да је неколико пута газио устав и чак противуставно слао помоћ Сакашвилију у време Кавкаског рата, противно огромној већини јавног мњења у Украјини које је било уз Русију. У читавом том периоду САД нису ни на који начин давале примедбе тадашњем председнику Јушченку, а што је још важније, Јануковичу, као неоспорно лидеру најјаче странке у Украјини, није падало на памет да покреће демонстрације и поставља питање легитимности власти у земљи. С друге стране, имамо ситуацију на почетку распласавања кризе крајем 2013. године, када далеко

легитимнију власт у Кијеву, која је победила на свим изборима – председничким, парламентарним, локалним, оспорава опозиција, али и део западног фактора, пре свега САД, који јавно подржавају покушај опозиционара да се на улици преузме власт.

Када су у питању Јануковичеви политички противници у новонасталој кризи крајем 2013, ту као да посебне спремности за дијалог и компромис с властима нема. Тјагнибок, лидер Слободе, неонацистичке странке Галиције, иако лекар по образовању, не показује посебну склоност парламентарним уступцима и више се понаша као лидер неког офанзивног покрета, а то његов екстремни десничарски покрет свакако јесте. Једина је можда срећа за Јануковича да је Тјагнибок и Слобода, мања странка по снази од Кличковог Удара и посебно од конгломерата странака и организација Блока Јулије Тимошенко – Батковшчина, чију затворену лидерку мења Арсениј Јацењук. Међутим, када је у питању најјача опозициона група Блок Јулије Тимошенко – Батковшчина ни ту ствари нису посебно идеалне за тражење компромиса. Наиме, Јацењук, најобразованији и убедљиво најуглађенији међу лидерима опозиције, заправо је главни амерички адут у Украјини, регрутован још за време мандата бившег председника Јушченка. Као његов близак сарадник, Јацењук га тада напушта, вероватно као маневар, почетком 2009. када Јушченко постаје једна врста прокаженог, напуштеног и компромитованог диктатора у последњих годину дана и по обављању председничке власти. Тада је, између осталог, откривено да је Јушченко тајно слао оружје и инструкторе Сакашвилију у рату с Русијом на Кавказу лета 2008. и када су уједињеним снагама (од почетка 2009. до председничких избора почетком 2010) Блок Јулије Тимошенко с премијерком на челу, сарађивао с проруском опозицијом Партије региона и Компартије, против свог слабијег коалиционог партнера у влади Наше Украјине, странке Јушченка и нарочито против самог председника. Тада су убедљивом парламентарном већином 2009. смењивани министри одбране, спољних послова, које је претходно именовао Јушченко, и који су се замерили већинском украјинском јавном мњењу због свог држања према Русији и проруском делу Украјине.

Када је настала украјинска криза крајем јесени 2013, вероватно под утицајем страног фактора, углађени и уздржани Јацењук показује

непомирљивост према предлозима власти, па је између осталог одбацио предлог да уђе као премијер у актуелну владу, и чак инсистирао на формирању паралелне владе опозиције и непризнавању актуелне власти и тиме се директно залагао за подривање уставног система земље. Поред свега тога Јацењук има и додатан услов који га удаљава од компромиса с Јануковичем, а то је да је као вршилац дужности лидера разнородног блока Батковщина заузео крајње непомирљив став и инсистирао да се Јулија Тимошенко пусти из затвора, што је за Јануковича и службено и лично био веома тежак услов.

Најзад, по природи далеко мање образован и као боксер вероватно мање склон компромисима од једног професионалног лекара (Тјагнибок) и економисте (Јацењук), Кличко се намеће, можда, као најпогоднија особа у вођству опозиције с којим би се могла наћи нека врста компромиса с Јануковичем и тадашњом власти, али шире гледано и с проруском половине земље (Југоисток). Разлог томе је и што Кличко нема априори снажну западноукрајинску геополитичку одредницу, као што је то случај с Тјагнибоком и Јацењуком. Он нема ни антируску одредницу као Тјагнибок, нити проамеричку као Јацењук. Кличко је најближи Немачкој као великој сили с којом и Москва тада гради стратешке односе, пре свега у економији. Кличко, популарни боксер, има ширих народних симпатија и у средишњем, па чак и у источном делу земље, дакле он и својом изборном базом није неповратно прикован као Јацењук на западни део земље, односно као Тјагнибок на крајњи унијатски северозапад – Галицију. Извесну умереност Кличка у односу на друга два лидера опозиције, у покушају успостављања неког договора с Јануковичем и властима, показују и дани протеста, када он практично једини од опозиционара не истиче екстремне захтеве, мада је и он сам, у укупно напетом ситуацији продукт заостравања и непомирљивости која је већ месецима обележје протеста и побуна у Кијеву и западном делу Украјине.

Јулија Тимошенко је значајан политичар у Украјини. Њено хапшење, осуда и затвор у којем се налазила од 2011. више је штетило власти с Јануковичем на челу и то из више разлога. Прво, Тимошенкова је мање идеолошки опредељена ка западноукрајинској идеологији и атлантистичкој политици од Турчинова и Јацењука који су је заменили у врху Батковшчине. Друго, њен одлазак у затвор је изазвао одијум у

домаћој и далеко више у иностраној, посебно западној јавности. То је постало оптерећење за Јануковича уместо што се привремено ослободио политичког ривала.

Сергеј Тигипко је политичар који је скренуо пажњу на себе сензационалним успехом, освојеним трећим местом, и за мало одласком у други круг председничких избора почетком 2010. Тигипко пристаје да уђе потом у владу Азарова и у Партију региона. Ово је свакако значајно појачало владајућу структуру и посебно Партију региона, нарочито у централном делу земље, где Тигипко има највише присталица.¹³⁹

Владимир Литвин је са својом Народном партијом успео да пређе цензус у широј коалицији на парламентарним изборима 2007. и тада је био језичак на ваги за формирање владе с Блоком Јулије Тимошенко и Нашом Украјином. Међутим, након победе Јануковича на председничким изборима марта 2010, он прелази у владу с Партијом региона и Компартијом, да би након парламентарних избора у јесен 2012. остао испод цензуса. У време протеста и напетости у јесен 2013. он остаје по страни, а након пуча фебруара 2014. и окончања ратног дела украјинске кризе, реактивира се у парламентарним изборима и успева да пређе цензус на изборима 2015. године.

4. Демонстрације у зиму 2013.

Иако су демонстрације у правцу захтева за прихватање и потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању с ЕУ почеле нешто раније, њихово распламсавање уследило је од 21. новембра 2013. након одбијања власти да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању. Демонстранте су чинили екстремни националисти и нацисти, претежно са запада Украјине, тј. из Галиције, и неке опозиционе групе. Те нацисте је предводио Дмитриј Јарош, лидер

¹³⁹ Више о Тигипку и његовој економској концепцији опоравка земље у његовој књизи објављеној уочи председничких избора почетком 2010. Сергій Тигипко, *Украина, проект развития*, Киев, „Саммит-книга“, 2009.

„Десног сектора”. Бојовнике његове организације обучавале су и њима управљале западне спецслужбе, што је била чињеница позната још у време самог Мајдана.¹⁴⁰ Насилно преузимање власти био је звездани тренутак Дмитрија Јароша и „Десног сектора“ (Правий сектор)¹⁴¹, које до тада нико није узимао озбиљно, а онда су избили у први план, натеравши специјалну јединицу Беркут на повлачење.

Евромајдан је започео на централном тргу (мајдан, укр. трг) у Кијеву, по чему је читав овај пројекат смене власти добио назив. Почетком децембра је дошло до извесног смањења тензија. Међутим, након што је Врховна рада 16. јануара 2014.¹⁴² донела низ закона о поштравању санкција за учешће у протестима и нередима, опозиција и организатори протеста су подигли тензије и дошло је до низа оружаних инцидената, до мртвих и повређених и до подизање неке врсте герилског и чак оружаног устанка организатора Евромајдана. Протести су се проширили по целој Украјини. У тим инцидентима, оружаним сукобима доминирали су људи из западне Украјине, тј. Галиције, највише из градова Лавов и Луцк. Структура опозиције на Мајдану и читавог тог покрета би се могла описати као стихијска и често неповезана. Опозициони политичари су с једне стране либерални демократи и реформисти, како они сами говоре о себи, у виду коалиције Отаџбина с Арсенијем Јацењуком на челу и у одсуству и на седам година затвора осуђене Јулије Тимошенко, те нешто више померене ка политичком центру странке УДАР с Виталијем Кличком на челу. У самим сукобима предњачили су галицијски политички представници

¹⁴⁰ Видети, на пример: Гулбаат Рцхиладзе, Востоку Украины нужен свой Ярош, 6 марта 2014, <http://evrazia.org/print.php?id=2466>.

¹⁴¹ Претходник „Десног сектора” била је полувојна организација затвореног типа „Тризуб” (Всеукраїнська організація «Тризуб» імені Степана Бандери), организована по угледу на нацистички СС. Створена је 14. октобра 1993. године. Одлуком Врховног Суда Руске Федерације од 17. новембра 2014. године, „Тризуб” је проглашен за екстремистичку организацију и његова делатност на територији Руске Федерације је забрањена. Дмитриј Јарош био је на челу „Тризуба” од 1999, а током Мајдана у новембру-децембру 2013. из „Тризуба” је настао „Десни сектор”.

¹⁴² Закони су објављени 21. јануара а ступили на снагу 22. јануара 2014. године. С обзиром да нису прошли стандардну процедуру, закони су неки СМИ прогласили за диктаторске и послужили су као повод за заоштравање сукоба власти и опозиције.

екстремне деснице. То су Олег Тјагнибок, лидер Слободе, и Дмитриј Јарош, лидер ултрадесничарског Десног сектора, чији су се активисти истакли у великом насиљу против органа реда.

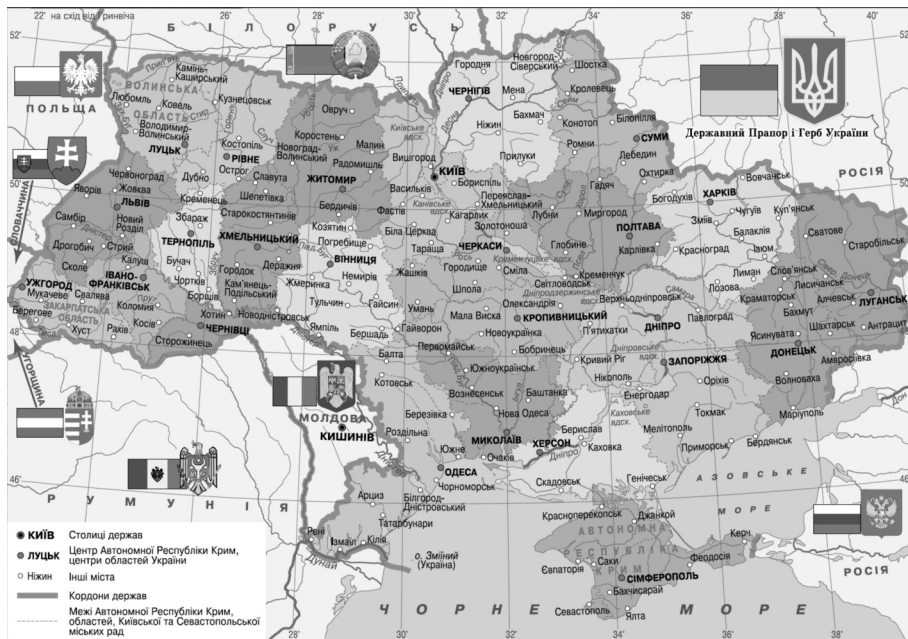
Кратка хронологија Евромајдана у даљем изгледа овако.

Под притиском опозиције и њених протеста и нереда широм земље, Јанукович је пристао на повлачење, па је на ванредном заседању Врховне раде 28. јануара одбачен низ ових закона и проглашена амнестија за учеснике догађаја од новембра до јануара, да би указом Јануковича од 31. јануара и формално били укинута наведени закони. У међувремену, неред и сукоби су настављени, а повод су били управо ти закони. Главни догађаји и даље су се одвијали у Кијеву, али ускоро су се неред и проширили и на друге делове Украјине. Пред крај јануара опозиционе снаге под вођством парламентарних прозападних странака Отацбина и УДАР, уз подршку ултрадесничарских организација, почеле су насилно да заузимају просторије локалних власти широм Украјине, пре свега на Западу. Након тродневног насиља 25. јануара дошло је до извесног смиривања ситуације које је потрајало до средине фебруара и у току којег су вођени преговори власти и опозиције, али протести и акције опозиције нису престајали. Јанукович је у току преговора нудио премијерско место опозицији у више наврата, али је она предлог одбијала и тражила оставку председника. Како је време пролазило, опозиција је све више притискала Јануковича да поднесе оставку и распише ванредне парламентарне изборе и допусти одржавање ванредних председничких избора, као и враћање устава из 2004. који је давао мање надлежности председнику за важне државне одлуке. Јанукович је одбијао захтев за председничке и прихватио да се иде само на ванредне парламентарне изборе, али опозиција није хтела да одустане од председничких избора. И поред смене бројних министара које је опозиција оптужила да су одговорни за насиље над демонстрантима, није дошло до договора.

Након бројних позива Јануковича опозицији да се постигне договор о прелазној влади која ће водити земљу до ванредних парламентарних избора, опозиција је 18. фебруара прихватила нови Јануковичев позив на дијалог, али су снаге Десног сектора кренуле на државне институције и започеле жесток тродневни крвави обрачун с полицијом, укључујући и чувено ангажовање снајпериста. То је довело до великих жртава на

обема странама и било непосредан повод Јануковичевог свргавања четири дана касније, 22. фебруара.

Слика 15. Политичка карта Украјине уочи кризе и преврата 2013–14. године

Извор: Олег Михайлович Топузов, Олександр Федорович Надтока, Лілія Антонівна Покась. Географія. Україна у світі: природа, населення, УОБЦ «Оріон», Київ, 2016, стр. 54.

Државне функције преузели су лидери који су се заједно борили на кијевском тргу „Майдан Незалежності”. За председника Врховне раде изабран је Александар Турчинов, баптистички свештеник, а за вршиоца дужности министра унутрашњих послова Арсен Аваков, мехитарист (Јермени који признају папу).¹⁴³ Истог дана Врховна рада је објавила да

¹⁴³ О Турчинову и Авакову видети: Зоран Милошевић, Ко је дошао на власт у Кијеву?, у: Зоран Милошевић (прир.) *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, стр. 36–37 и 39–40.

се Јанукович на неуставан начин „самоодстранио” од обављања уставних овлашћења и заказала ванредне председничке изборе за 25. мај. Истога дана власт је ослободила опозициону лидерку Јулију Тимошенко из затвора, осуђену на седам година због корупције, а сутрадан је укинут закон о регионалном статусу руског језика. Нове власти добиле су одмах подршку Европске уније и САД. За премијера је 27. фебруара изабран Арсениј Јацењук, који је 2005–2006. био вршилац дужности министра спољних послова а 2007–2008. председник Врховне раде.¹⁴⁴

Пошто су превратници имали искључиву подршку превасходно у западној половини земље, на истоку и југу, а нарочито на полуострву Крим дошло је до великог отпора новим властима. Он је постепено прерастао у војни отпор у источним и јужним областима и до проглашења аутономних република које одбијају да признају власт у Кијеву. У међувремену тај отпор је довео до отцепљења кримског полуострва од Украјине и његовог припајања Русији. Активности присталица Евромајдана изазвале су отпор руског становништва Крима, али је Меџлис кримско-татарског народа, који је претендовао на улогу представничког органа кримских Татара, током одлучујућих акција 21–23. фебруара организовао масовне акције подршке новим украјинским властима. За разлику од руског руководства током деведесетих година, овог пута оно је деловало енергично, пруживши подршку снагама на полуострву које су одбиле да признају нову власт у Украјини. Након што су присталице Меџлиса и нових украјинских власти 26. фебруара покушале да заузму здање парламента и блокирају његов рад, заузео га је руски спецназ 27. фебруара, после чега је проглашена нова власт с Сергејем Аксјоновим на челу (Сергей Валерьевич Аксёнов), која је објавила да не признаје нову украјинску власт. Савет Федерације РФ одобрио је 1. марта 2014. употребу руских војних снага на територији Украјине. Врло брзо снаге које су се противиле новој власти освојиле су све војне објекте и јединице које су одбиле да се повинују новој власти у Кијеву. Затим је 16. марта спроведен референдум о присаједињењу Крима Русији. На основу

¹⁴⁴ О Јацењуку видети: Зоран Милошевић, Ко је дошао на власт у Кијеву?, у: Зоран Милошевић (прир.) *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, стр. 37–39.

результата референдума проглашена је 17. марта Независна Република Крим, која је 18. марта потписала с Русијом договор о уласку у састав Руске Федерације.

Ново украјинско руководство се после подизања отворене побуне проруских активиста почетком априла сличним методама као на западу земље током јануара и фебруара, одлучило да побуну угуши силом и војним средствима што је довело до грађанског рата. До маја 2014. више десетина људи је убијено, нарочито на истоку и југу земље.

Догађаји у оквиру Евромајдана 2013–2014, укључујући не само Кијев, већ и остале делове земље, посебно Крим, изнели су на светло многе непознате странице из биографија лидера украјинских националиста. Тако је у марту 2014. у Русији покренут судски поступак против, између осталих, Дмитрија Јароша и Олега Тјагнибока због учешћа у рату у Чеченији током деведесетих година на страни чеченских сепаратиста. Они су се тамо истакли не само као борци, већ и правим зверствима које су чинили.¹⁴⁵ Наравно, ако је ово за обичног човека (и не само њега) и било откриће, поставља се оправдано питање шта су до тада радили они који су за задужени за такве ствари.

5. Украјинска криза 2014–2015.

Демонстрације опозиције и незадовољних грађана настале у јесен 2013. након одлуке власти да не потпише Споразума о сарадњи и придруживању с ЕУ, након извесног затишја у јануару 2014, додатно су се распламсале. Иако је постигнут споразум уз посредство ЕУ (министри спољних послова Немачке, Француске и Пољске као посредници), опозиционара и власти (председник Јанукович и представници владе) о прекиду демонстрација и о организацији превремених парламентарних избора, те скраћивању рока и за председничке изборе, демонстранти и прозападна опозиција 21–22. фебруара 2014. насилно преузима власт.

¹⁴⁵ Станислав Бышок и Алексей Кочетков. *Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре*, 2-е изд., Книжный мир - ФРИГО «Народная дипломатия», М., 2014, стр. 29–31.

Руски политиколог и публициста Николај Стариков, у својој књизи о украјинској кризи која је објављена 2014. године, указује да је стратегија протеста опозиције била да прикаже демонстрације као мирне и ненасилне, а да импутира режиму стигму да је „крвав и насилан”. С друге стране, говорећи о власти, председнику Јануковичу и премијеру Азарову, он констатује да и они никако нису желели да добију стигму насилног заустављања демонстрација, па су калкулисали и избегавали да употребе силу, сем у крајњој самоодбрани.¹⁴⁶

У свему томе велику улогу и значај имали су медији. У Украјини власт је имала превагу у медијима на Југоистоку, док они централни нису били апсолутно под њеном контролом, заправо питање је да ли су у тим медијима уопште имали неку превагу. На северозападу, тачније у читавом простору ван Југоистока, на регионалном и локалном нивоу, сем можда у централним деловима, медији су били наклоњени мајданској опозицији. Томе треба додати да су током времена мајдановци имали све већу подршку и превласт у медијима у самој Украјини. Западни медији су огромном већином чак навијали за њих. Русија и постсовјетски простор је имао симпатије за Јануковича и власт.

Од јануара, а нарочито од почетка фебруара, долази до заоштравања ситуације око Мајдана, пошто упоредо с условно речено мирним демонстрацијама све више наступају екстремне добро обучене групе, углавном из Галиције, често наоружане ватреним оружјем. Снајперисти који су убијали око Мајдана заправо су иницирали жестоки и непомирљиви сукоб, за који Стариков сматра да је у сценарију западних служби и самих организатора Мајдана.¹⁴⁷ Најзад, после убиства тридесетак полицајаца, специјалаца, новинара, случајних пролазника, снајперисти су подигли сукобе на Мајдану на највишу тачку, што је поспешило атмосферу за пуч 21–22. фебруара. Стариков сматра да је

¹⁴⁶ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014. стр. 39.

¹⁴⁷ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014. стр. 41. и стр. 47. Видети такође детаљно разматрање уз много сведочанстава у: Максим Сергеевич Григорьев, *Евромайдан*, Москва: Кучково поле, 2014, Глава 4, Евромайдан: провокации и PR, стр. 211–289.

примена тог насиља, убистава снајпером, подстакла атмосферу насиља док се власт сматрала одговорном, како би се лакше спровео наум, а то је државни удар, пуч.¹⁴⁸

У сваком случају највећи део западног јавног мњења пуч је пропратио као неминовност, или као изнуђени акт ванинституционалног преузимања власти. Јанукович већ 22. фебруара у Харкову даје интервју у којем каже да је погажен договор постигнут уз посредство министара спољних послова Немачке, Француске и Пољске, иако су они дали тврде гаранције. Дакле, иако је споразум постигнут и власт прогласила 17. фебруара амнестију за све учеснике протеста, да се председнички избори одрже у децембру 2014, а опозиција да одблокира институције у центру града, протестанти су одустали од споразума и дошло је до насилног пуча. Насилним мерама протестанти су наметнули састав Врховне раде, која је мењањем статута заказала превремене председничке изборе за 25. мај и лишила Јануковича власти, сменила комплетну владу и премијера, председника Врховне раде и укинула многе друге функције. Једном речју био је то пуч.

То је с друге стране довело до незадовољства рускојезичког Југоистока земље који је током пролећа тражио гаранције за свој положај и федерализацију Украјине, а паралелно с тим Крим се отцепио и вратио Русији. Следили су немири, погром у Одеси и потом оружани сукоби на истоку Украјине, који су два пута прекидани Минским споразумима-примирјима. Услед великих разлика у интересима између проруског Југоистока и западног дела земље, посебно Галиције на северозападу, и непомирљивости нових власти у Кијеву, мале су шансе да се постојећи конфликти реше компромисом. Томе доприноси и утицај страних сила, пре свега САД, али и уплива екстремно-десничарских покрета на северозападу земље.

Међу догађајима који су обележили почетне сукобе противника и присталица Евромајдана, посебно место има масакр у Одеси¹⁴⁹ до кога

¹⁴⁸ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014. стр. 41. и стр. 49-50.

¹⁴⁹ Масакр у Одеси (Одесская резня) термин је познат у историји по догађајима из јесени 1941. и пролећа 1942. када су румунске војске под управом нациста практично у потпуности уништиле Јевреје и Роме Одесе и Придњестровља.

је дошло у времену када су противници Евромајдана покушавали да се супротставе, дакле у већ поодмаклој фази сукоба, 2. маја 2014.¹⁵⁰ У сукобима присталица федерализације Украјине, с једне стране, и неонацистичког Десног сектора, активиста Евромајдана и фудбалских навијача-фанатика погинуло је најмање 46 људи, око 200 је било рањено. Тридесет осам присталица федералиста живо је спаљено у Дому синдиката, устрељено или запаљено молотовљевим коктелима. Ове податке о жртвама сукоба многи оспоравају, наводи се да је било најмање 116 мртвих, при чему се истиче да су сви они били убијени ватреним оружјем, а да су касније спаљивани како би се прикрили трагови и онемогућило препознавање жртава и откривање околности смрти.¹⁵¹ Нападом на Дом синдиката и убијањем рањених руководио је Николај Волков, звани „сотник Микола”. Он се од 2012. налазио под кривичном истрагом, али после пада Јануковича с власти постао је командир (сотник) батаљона Министарства унутрашњих послова (МВД) Шторм.¹⁵²

6. Фазе Украјинске кризе

Украјинска криза је формално настала у јесен 2013. године у оквиру протеста опозиције у односу на тадашњу власт, мотивисане одбијањем владе Азарова и председника Украјине Јануковича да потпишу

(Видети: Резња в Одесце, http://wikiredia.ru/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B5.)

¹⁵⁰ Видети поглавље Одесская резня у: Станислав Бышок и Алексей Кочетков. *Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре*, 2-е изд., Книжный мир - ФРИГО «Народная дипломатия», М., 2014, стр. 318–326.

¹⁵¹ Станислав Бышок и Алексей Кочетков. *Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре*, 2-е изд., Книжный мир - ФРИГО «Народная дипломатия», М., 2014, стр. 319–320.

¹⁵² Станислав Бышок и Алексей Кочетков. *Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре*, 2-е изд., Книжный мир - ФРИГО «Народная дипломатия», М., 2014, стр. 321.

Споразум о придруживању с ЕУ. Ти протести су у почетку организовани само у Кијеву, а потом и у више области и насеља западног дела земље. Нарочито, од почетка 2014. ови протести попримају и агресиван карактер, а резултат је више погинулих и повређених у њима. Након споразума између опозиције у протесту и представника власти, уз посредство министара спољних послова земаља ЕУ (Француске, Немачке и Пољске) које је подржала и Русија, чинило се да је дошло до компромиса у обуздавању настале кризе. Међутим, мимо договора екстремније крило протестаната, користећи договорено повлачење органа реда насилно преузима власт, што доводи до промене власти у Кијеву и повлачењу Јануковича пред насиљем. Интересантно је да су САД, а у пасивнијој форми и већина других западних земаља подржале овакав прелом. У том правцу је фебруарско преузимање власти од протестаната „на Мајдану” окончало прву фазу украјинске кризе која се манифестовала у Кијеву и западним областима земље.

Другу фазу могли бисмо да назовемо „руска весна” (руско пролеће), која је приближно трајала негде до погрома у Одеси почетком маја 2014. У овој фази украјинске кризе, Југоисток, који је огромном већином рускојезични, а који чине административне области Луганска, Доњеца, Дњепропетровска, Харковска, Одеска, Николајевска, Херсонска и Запорошка, био је захваћен масовним демонстрацијама непристајања на насилну промену власти у Кијеву и западној Украјини и забрану руског језика као званичног. Истицани су захтеви за аутономијом Југоистока, тражена је федерализација земље. У неке градове и насеља југоистока у овом периоду долазили су бојовници Десног сектора и симпатизери Мајдана, који су у неколико наврата чак покушавали да заузму регионалне и локалне центре административне власти (општину, административна седишта и др.), што је доводило до сукоба и хомогенизације рускојезичког Југоистока.

Ова фаза, која је почела превратом у Кијеву, да би већ сутрадан 23. фебруара у Харкову био одржан скуп политичких представника Југоистока, који су истакли да не признају до даљег нову власт, окончана је погромом у Одеси почетком маја. Током ових седамдесетак дана најважнији догађаји, поред све масовнијих протеста широких маса становништва, пре свега на читавом Југоистоку, а у мањој мери и неким другим централним и северосточним областима земље, јесу одвајање

Крима, проглашавање протестаната суверености Луганске и Доњецке области, те отпочињање првих оружаних чарки у њима. Протести широких народних маса рускојезичког Југоистока отпочели су прилично спонтано, одмах након преврата у Кијеву, а посебно током марта и априла. Отцепљење Крима закључно с референдумом 16. марта подстакло је интензитет и масовност скупова и манифестација „руске весне”, нарочито у Харковској, Доњецкој, Луганској и Одеској области и нешто мањем интензитету и у Запорошкој, Херсонској и Николајевској, док је због прокијевских стационараних безбедоносних снага и посебно Десног сектора и других промајданских група, тај интензитет деловања био извесно мањи, али ипак евидентан и у Дњепропетровској области (противречни тајкун Игор Коломојски био је управник ове области).

Мај је био месец изузетне радикализације украјинске кризе, након чега она прво постаје сукоб обележен великим погромом у Одеси, потом долази до одржавања референдума о независности Луганске и Доњецке области 11. маја, уз перманентан пораст интензитета сукоба с органима безбедности прокијевске власти, укључујући постепено и војску. Истина, након погрома у Одеси долази до завођења неког облика полицијског часа на остатку Југоистока ван Луганске и Доњецке области и до присилног прекидања манифестација „руске весне”. Током овог кратког али турсног периода, који се завршава 25. мајем и избором Петра Порошенка за председника Украјине, односно радикализовањем интензитета војне интервенције Кијева на истоку (тзв. АТО – антитерористичка акција), оружани сукоби су ојачали, али они још увек нису попримили интензитет тоталности као у следећем периоду. Иако су још 11. маја након референдума када су две проруске републике стекле легитимитет, многе цивилне и административне везе с остатком Украјине су постојале, а снаге „ополченаца“ нису дирале пограничне јединице и регуларну војску у касарнама. Сукоби су углавном вођени фрагментарно, без линија фронта, око важних стратешких центара као што су Славјанск и Краматорск, где се истакао министар одбране самопроглашене Доњецке републике Игор Стрелков (Стрелков, Игоръ Иванович / Игоръ Всеволодович Гиркин).

Одржавањем крњих и мањкавих председничких избора 25. маја и избором Порошенка дошло се, с једне стране, до добијања каквог-таквог легитимитета за пучистичку власт у Кијеву, а с друге стране, до

екстремног радикализовања оружане интервенције украјинских власти према самопроглашеним проруским републикама и развоја правих ратних сукоба с бројним жртвама. Тако долази до следеће ратне фазе развоја украјинске кризе, која је почела председничким изборима 25.маја када се исте вечери Порошенко прогласио за победника већ у првом кругу, што изузетно радикализује ниво ратног сукоба на истоку Украјине. Ова велика фаза траје све до закључења примирја у Минску 5. септембра 2014. Ово је заправо права ратна фаза украјинске кризе. Борбе су попримиле, за разлику од претходне фазе, општи карактер, није више било неутралних или изолованих украјинских и других јединица (нпр. граничне службе) већ су се сви у зони сукоба укључили у рат.

Ова дугачка ратна фаза сукоба има своја три потпериода. Први је од 25. маја до краја прве седмице јула, до када су проруски борци успевали да у највећем задрже линију сукоба и своје стратешке положаје, иако ни у овом периоду то није био сукоб две војске, већ је број „ополченаца“ био мањи и њихово наоружање вишеструко инфериорно у односу на прокијевске снаге, али који су герилском тактиком успевали да задрже своје позиције. Наиме, прокијевске снаге су прилично лако пролазиле у дубину територије проруса, али када би улазиле у урбане средине не усуђујући се да то чине и пешадијом, доживљавале би осетне губитке своје оклопне технике. Почетком јула и губитком Славјанска и Краматорска почиње друга подфаза у оквиру летњих ратних сукоба која је трајала приближно све до друге половине августа. У овој подфази су се проруски борци и даље бранили, али сада практично у латентном повлачењу, пред далеко бројнијим и боље наоружаним противником. Украјинска страна је располагала регуларним трупама, укључујући бројне резервисте и регруте мобилисане у неколико фаза мобилизације. Томе треба додати да су неки тајкуни, попут Коломојског, сами наоружавали плаћеничке јединице, а тзв. Национална гарда формирана је од промајдановских добровољаца, углавном из екстремно десничарских покрета попут Десног сектора, партије Слобода и других. Најзад, САД и неке западне земље су све више слале инструкторе, а било је и неколико страних плаћеничких фирми. Проруски борци су добијали одређену помоћ од Русије, али интензитет те помоћи је тешко реално проценити. Нема сумње да су добровољци одатле долазили, али се не може располагати тачним подацима о улози руске државе, односно у којем обиму је она слала помоћ.

Најзад, у последњој подфази летњег ратног сукоба у Украјини, који је трајао приближно од друге половине августа до 5. септембра 2014, проруски борци су извршили преокрет, ослободили из окружења Доњецк и Луганск, одбацили прокијевске снаге од границе с Русијом, избили поново на Азовско море и чак су опседали луку Мариупољ. Следио је период примирја све до друге половине јануара када су се разбуктали сукоби који су трајали до ступања на снагу другог Минског споразума о примирју 15. фебруара 2015.

7. Геополитички аспект украјинске кризе

Како год да се заврши постојећа украјинска криза, она неће сама по себи донети велике поене ни САД и неким другим западним силама које су се директно умешале у овај проблем, а ни Русији. Прво, тешко је поверовати (заправо далеко од тога) да ће се криза решити нултим исходом и добитком само за једну страну. Друго, што се тиче САД и неких других западних сила које су се ангажовале, изван успех, ако се то може сматрати успехом, добијен је у смислу да је извршен преврат у Кијеву. Међутим, по дубини тог преврата и последицама украјинске кризе, дошло је много више од промена једне власти која им није одговарала (тзв. украјинска клацкалица), већ је земља озбиљно геополитички уведена у орбиту контра Русије, с темељним преуређењем њене геополитичке и идентитетске осе.

Паралелно с тим добитком у геополитичком смислу, са свим оним што је атланстичким и неким другим западним центрима моћи донео преврат у Кијеву с аспекта тзв. „тврде моћи“, он им је у исто време донео и изван губитак изражен у параметрима „меке моћи“. Чини се да је дефинитивно разобличена свака теорија о демократији, мирним процесима и људским правима као основним покретачима америчких и бриселских интереса. Овде се ради о Украјини – једној великој и мирољубивој земљи, која је имала своју демократски изабрану владу, председника и регионално-локалне представнике власти. Опозиција, која је била незадовољна одлуком око тренутне суспензије преговора с ЕУ под тим околностима у јесен 2013. године, развила је протесте у центру престонице, који су потом прерасли у насиље с бројним људским

жртвама. Могли смо видети најчешће одсуство спремности полиције, чак и да узврати на често понижавајуће атакe које су имали демонстранти према људским животима, јавном реду, материјалним добрима и самим полицијацима који су платили све то великим бројем мртвих и тешко или лакше рањених и повређених. Америка и већина западних сила је за све то време превасходно оптуживала легитимно изабраног председника Јануковича и власт, иако је било јасно да се овде већ виђени начини протеста и насиља у свим тим демократским земљама не би могло десити, ни део читавог овог процеса, односно да би органи реда могли то пресећи у корену.

Чак и ако се погледа сама завршна фаза ових догађаја пре фебруарског пуча-преврата, видеће се следеће. Споразум од 21. фебруара 2014. који је, вероватно, под тешким и разноврсним притисцима потписао Јанукович – о превременим председничким изборима у децембру 2014, враћање на елементе ранијег устава и др., али и уз обавезе опозиције да се повуче с улица, укључујући и насилничке групе и покрете уз њу, те да се спроведе ослобађање институција за њихов несметан рад¹⁵³, валидан је једино ако све то испоштују обе стране и ако га на крају потпише председник републике по Уставу. Ништа се од тога није догодило, демонстранти су остали на улицама, чак су наставили да освајају институције система у Кијеву и оне преостале у западном делу земље, да пребијају у престоници (и не само ту) посланике владајућих странака – Партије региона и Компартије, укључујући и демолирање и паљење њихових седишта. Председник Врховне раде, Владимир Рибак претучен је а пре тога је пуцано на њега (како је изјавио и сам Јанукович), а онда је под тешком принудом потписао оставку. Лидери опозиције и новоизабрани на ту функцију, високи функционер и заменик Тимошенкове Турчинов, изјавили су да је „Рибак због здравствених проблема и потреба да се лечи потписао оставку на место председника Врховне раде”, што је цинизам и жаргон мафијаша који није виђен ни у ратним приликама. Интересантно је да низ медија на територији Србије уопште није пренео ове чињенице, нити појављивање Јануковича на ТВ Харков, који је навео да опозиција није испоштвала свој део договора. Јанукович је 22. фебруара на

¹⁵³ Видети текст Споразума у: Максим Сергеевич Григорьев, *Евромайдан*, Москва: Кучково поле, 2014, стр. 417–418.

харковској ТВ рекао да је Рибак претучен и под батинама потписао оставку, као што је и добар део посланика у Врховној ради под тешким притисцима (претучен је и лидер коалиционе владајуће Компартије Пјотр Симоненко, а претучено је и отето више других државних функционера, посланика Врховне раде и њихових најближих који су држани као таоци), као и да је на њега, Јануковича, рафално пуцано када је ишао на кијевски аеродром на путу за Харков. Јанукович је подвукао да је начелан договор с опозицијом о предвиђеном процесу и решењима за излазак из кризе ништаван јер опозиција није ништа спровела од договореног, „да су они бандити који су пуцали на њега и друге представнике власти и премлаћивали их”, те да нема прелаза на ранији Устав, јер он као председник земље је дужан да на крају све то потпише да би било валидно, а он то не жели, и да је заправо спроведен насилни пуч. Што је посебно важно у југоисточном делу земље одржан је скуп свих посланика у Харкову (из Врховне раде, регионалних и локалних власти) који су констатовали антиуставни развој ситуације у Кијеву, да они до даљег представљају једини ниво власти који ће на својој територији доносити одлуке.

Дакле, након пуча у Кијеву настала је врло компликована ситуација у земљи. Међутим, Вашингтон је поздравио „даљи развој демократских процеса у Кијеву... успостављену власт Врховне раде и ослобађање Тимошенкове”. Дакле, за званични Вашингтон све што се дешава у Украјини, укључујући и непоштовање договора који је Јанукович уз посредништво западноевропских дипломата постигао с опозицијом, и насилне методе преузимања и уласка у институције система, дакле, све то је „демократски процес који треба поздравити”.

Јасно је да опозиционари, без потребног демократског легитимитета Врховне раде и других органа државе, у потпуности кршећи и договор који је постигао Јанукович уз помоћ западних сила с опозицијом, теже да себи приграбе наводно званичну власт и заодену се институцијама система и на тај начин покушају да у даљем процесу освоје и ставе под своју контролу југоисточни део земље, али је и лаицима јасно да је то подухват који не може проћи без жртава и сукоба, а потенцијално и у екстремнијој варијанти тешког крвопролића и небројено жртава и разарања.

Тешко да је ко могао очекивати овакву хард варијанту сценарија за свргавање једне легитимно изабране власти велике и мирољубиве

земље, само зато што је затражила интермецо у односу на притиске да прихвати тешко наметнути споразум с Бриселом, који је Украјини и на други начин неприхватљив . Сједињене Америчке Државе и њихови савезници у овом подухвату носе невероватну одговорност, коју ни условна пристрасност многих тамошњих медија не може сакрити и тај горак укус осећају обични људи широм Европе. Јер само неколико дана пре пуча, три министра спољних послова Немачке, Француске и Пољске постигли су споразум као посредници између власти и опозиције, да би након тога демонстранти то све погазили и преузели власт насиљем.

Јанукович је констатовао да је опозиција узурпирала власт, да је то против било каквог споразума и да су то „бандитски методи”. Постојала је велика опасност да ће Јануковича који је под великим притиском на различите начине обманути и натерати да прихвати пренос власти на побуњенике и опозиционаре, што би они, без обзира на сву провидност тог подухвата, покушали да прикажу као своје легитимно и споразумно освајање власти и преузимање институција система. То се није догодило, мада је Јанукович након пуча постао фигура и политичар са све мање утицаја, било је врло важно да се оспори, да је постигнути споразум опозиција погазила и узурпирала, а с друге стране југоисточна половина земље се организовала и она сада представља субјекат за себе.

Тако су након пуча у Украјини остала грубо посматрано три субјекта: западни део земље, који је под опозицијом и побуњеницима, рачунајући мање-више и сам Кијев и где влада хаос и насиље над остацима државних институција и свима који супротно мисле, укључујући често и етничко-религијске насртаје; други субјекат је југоисточни проруски део земље, који постаје субјекат за себе, и трећи фактор, условно посматран, који је у постепеном нестајању, а то су остаци централне власти која се у први мах свела на Јануковича, органе власти у расулу, и преостале ефективне војске која се држи по страни. Владајућа Партија региона дочекала је пуч као најјача странка у земљи, чију базу чини проруски део становништва, апсолутно већински у југоисточној половини земље. Од ње се постепено одвајају колебљиви појединци који су у странку ушли из лукративних разлога. Високи функционери као Вадим Колесниченко, Олег Царјов и други који су и носиоци ове партије на терену већ дужи низ година када је била и у опозицији, учествују на скупу у Харкову и конституишу власт у југоисточном делу земље.

Компартију и њене функционере нападали су пучисти и екстремисти, чак жешће и од саме Партије региона. Њен лидер Симоненко је претучен у Кијеву, као и већи број других истакнутих функционера. Пучисти ће ускоро затражити укидање ове проруске странке. Николај Стариков наводи у својој књизи о украјинској кризи да су након пуча извршени жестоки притисци на посланике Партије региона и Компартије да гласају за фактички пренос власти на пучисте, да су то били екстремни примери насиља, уцена, према њима самима и члановима њихових породица. Претило се спаљивањем станова и кућа, њиховим одузимањем, што се у пракси десило у већем броју случајева. Приликом гласања, које је организовао нови спикер Врховне раде, гласало се у почетку за број амандмана, а текст за који су гласали нико од посланика није видео. Ходницима скупштине су се кретали протестанти, од којих су неки били наоружани. Стариков цитира Устав Украјине који не дозвољава да се председник републике може сменим импичментом, а то се управо догодило сада у Врховној ради, да се не улази у то да реално није било легитимне већине за тако нешто.

Побуњеници и опозиција у Кијеву сада потпуно оспоравају власт и на државном, централном нивоу, она потпуно нестаје и преузимају је дојучерашњи опозиционари. Уосталом опозиција оспорава чак и самог Јанковича као легитимно изабраног председника и покушава да закаже председничке изборе већ за мај, а не за децембар као што је то понудио Јанукович, коме мандат траје иначе до марта 2015. године. Крња и сумњива Врховна рада, синтеза насиља и преврата, „сменила” је Јануковича с места председника и на то место као в.д. именовала Турчинова, што није утемељено у закону. Чини се да револуционари и пучисти морају уважити чињеницу да не контролишу Југоисток, а и то да се војска у тим тренуцима држи по страни.

Западне силе све ово посматрају са симпатијама већим или мањим за (дојучерашњу) опозицију, али у исто време и с приличном уздржанашћу. Тако су и министри спољних послова Француске и Немачке, који су посредовали у преговорима Јануковича с опозицијом, изrekli критике на понашање опозиције „која се не држи договора”, што је поновио и Јанукович као мали, али евидентни поен и с те стране у својим настојањима да прикаже да су опозиционари изиграли

договорени сет потеза и процеса за излазак из кризе, да га он сматра ништавним и да је на делу насилни пуч.¹⁵⁴

Након преврата чинило се као кулминација вишемесечних протеста, да је украјинска криза добила на врхунцу, јер се Југоисток није слагао не само с изведеним уличним превратом, већ и како је третирана демократска воља грађана и функционисање плурализма у Украјини у протеклој деценији (па и шире). „Наранџаста револуција“ ујесен 2004. резултат је одузимања изборне победе Виктору Јануковичу, кандидату и фавориту Југоистока. Потом, у пролеће 2007. поново га руши на крајње сумњив начин председник Јушченко, тј. постојећу демократски изабрану владу и Јануковича као премијера, да би најзад у фебруару 2014. уследио прави пуч и улични преврат, а легитимно изабрани председник Јанукович, влада Азарова и институције власти, централне и регионалне, биле срушене насилним путем. Тиме се доводи у питање даље поверење у Украјину као државу, посебно унитарну како је устројена. Можда би излаз за њену даљу егзистенцију била федерализација земље, формирање ентитета, најмање два равноправна фактора, где је југосточна проруска половина земље неспорна јединица. Проруски део земље има целокупан излаз Украјине на мора – Црно и Азовско, све до ушћа Дунава. Ту је концентрисан важнији део индустрије земље, посебно тешке и екстрактивне, највећи део природних ресурса, посебно у Донбасу. Управо овај југоисточни део је привредно снажан и он је до сада преливао значајна средства преко централних власти западним сиромашнијим регионима, посебно Галицији. Друго, Русија је понудила средства Украјини на основу споразума Јанукович–Путин од новембра, али у измењеним околностима све је доведено у питање. С друге стране, тешко је поверовати да би са запада Украјина могла добијати средства у континуитету, што би јој помогло да се спасе слома.

Милитантне групе које су претходних седмица, закључно с пучом, са запада Украјине, веома увежбано, нападали полицију и органе власти и заузимали многе градове и државне институције, сада могу наићи на одбрамбене снаге југоистока. Шансе за оружани сукоб су се увећале

¹⁵⁴ Petar Mihaljenko, Pet godina od Evromajdana: perspektive za Ukrajinu u 2019., 11 mart 2019, <https://www.crvenakritika.org/svet/530-pet-godina-od-evromajdana-perspektive-za-ukrajinu-u-2019>.

након показане спремности неких од тих група да крену у слично освајање институција власти на југоистоку. Након скупа у Харкову представника централних, регионалних и локалних власти Југоистока, које не признају пуч у Кијеву и насилно заузимање институција власти у западном делу земље, показала се неопходним потреба преговарања и спречавање развоја правих оружаних сукоба. Југословенски сценарио из деведесетих је представљао потенцијалну перспективу и опасност.

Ко жели да упореди догађаје с почетка деведесетих у бившој СФРЈ с овим што се сада одвијало у Украјини, мешање и разбијање једне суверене земље, једнострано сврставање већег броја западних земаља и њихових медија и политика на једну страну, неспремности да се ситуација посматра комплексно и траже адекватна мирна и свима прихватљива решења, може установити велику сличност и идентичност у многим догађањима.

Да ли су из тога савремени актери извукли неке поуке, а то се односи на становништво Украјине, Русију, али и на јавно мњење и политички естабилишмент европских земаља. Вишеструко је бесмислено да и даље потенцијално падају људске жртве, ако је јасно да је земља реално геополитички подељена, како је то констатовао Семјуел Хантингтон (Samuel Phillips Huntington) у делу *Сукоб цивилизација*, „на нешто већи југоисточни проруски део земље, и на њен северозападни део који то није”.

Шта се тада и надаље могло очекивати од међународних субјеката? Сједињене Америчке Државе очигледно подржавају максималистичка решења, која су у овом случају изразито недемократска и руше мит о некој демократској природи коју начелно и идејно подржава Вашингтон, макар у европском простору. Нажалост, показало се да је званични Вашингтон спреман да подржи максималистички-екстремни сценарио да, без обзира на мањак демократског капацитета, нови насиљем формиран крњи и крајње сумњиво састављен састав Врховне раде доноси одлуке и игнорише Јануковича као још увек легитимно изабраног председника, као и вољу регионално изабраних органа власти у југоисточној половини земље, и покуша да наметне власт силом власт.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Paul Craig Roberts, Washington Orchestrated Protests Are Destabilizing Ukraine, February 12, 2014, <http://www.paulcraigroberts.org/2014/02/12/washington->

Међутим, Вашингтон ће макар делимично морати да респектује постојање различитих центара моћи у Украјини након пуча 21. фебруара, да у југоисточној половини земље постоје стамене снаге и институције иза којих стоји већинска воља тамошњег становништва, прокламована начелима скупа у Харкову од 22. фебруара, да Јанукович још није положио оружје и с делом преостале централне државне администрације не признаје да је смењен, те пучисте у Кијеву као врховну и једину власт (укључујући и запад земље) у земљи. Такође, западноевропске земље далеко суптилније односиће се према даљем развоју ситуације, свесне недостатка демократског капацитета за постојеће преузимање власти у Кијеву, потом реалност подељене земље с апсолутно супротним геополитичким одредницама, затим да је у питању и есенцијални интерес Русије, посебно у проруском делу Украјине, и најзад да ЕУ, којој свакако годи да се водила борба опозиције за наставак евро-интеграција, нема конкретних финансијских могућности да озбиљно прискочи у помоћ украјинској привреди која је већ била на ивици банкрота, где су последице протеклих вишемесечних немира додатно повећале материјалне губитке и економски застој. У обраћању домаћој украјинској, а и међународној јавности одмах након пуча, лидери Батковшчине, укључујући и Тимошенкоу, свесни су да се тешко могу „сигурно извући из привредне кризе”, јер је истина да је Украјина након периода каквеватке стабилизације до „Наранцасте револуције“, док су земљу водили Кучма а Јанукович био премијер, а управо у периоду владавине „наранцастих” и саме Тимошенкове запала у такву кризу из које се није ни до данас извукла.

Управо у периоду од четири године (2010–2014), кад је власт преузела Партија региона заустављена је даља криза и постигнути су извесни, не велики, али евидентни помаци. Форсирањем сукоба с Русијом тешко би оваква власт на елементима неолибералне економије,

orchestrated-protests-destabilizing-ukraine Амерички политиколог Пол Крејг Робертс тврди да су САД вишеструко деловале у правцу помагања украјинског преврата, од невладиног сектора, до специјалних служби а званични Вашингтон се мешао у ову кризу својим јавним деловањем у дипломатији. Тако је Викторија Нуланд дошла на Мајдан и подржала опозицију која је тамо протестовала. Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и револуција — оружје доллара*, Санкт-Петербургу: Питер, 2014, стр. 31.

чак и када би некако стекла унутарполитички и међународни кредибилитет, успела да иоле поправи тадашње предбанкротско стање украјинске привреде. Парадокс је у чињеници да мотив за неку врсту федерализације или стварања самосталног аутономног субјекта југоисточна половина земље има јер су тамо концентрисани најважнији привредни ресурси и да су до сада преко централних органа обављане прерасподеле у правцу западних региона и посебно Галиције.

Најзад, какав је интерес и политика Русије у постојећој кризи? То се тешко прецизно могло одредити, сем да је Москва свакако веома битно да се сачува субјективитет југоисточне половине земље, да се ту не врше притисци северозападних регија, тамошњих демонстраната и екстремистичких група, и након фебруарског пуча успостављених централних органа власти на било какво протеривање становништва. Федерализација или неки сличан облик у земљи могли би да задовоље елементарне руске интересе на овом простору и Москва не би имала ништа против таквог развоја ситуације. Ратни сукоб мало би одговарао међународној заједници, како на западу тако и на истоку. Постојећа украјинска криза донела је и једну новину, у њу се и Кина умешала, дајући током распламсавања кризе и немира подршку актуелним властима и упозорила демонстранте и насилне групе на поштовање уставног поретка у земљи.

У окружењу Украјине и када говоримо о Југоистоку, 2. фебруара 2014. одржан је у Молдавији референдум у њеном јужном делу, аутономној области Гагаузији, где се преко 96% изашлих бирача на гласање zaloжило да у случају да Молдавија изгуби независност (мисли се на потенцијалну унију или уједињење с Румунијом), Гагаузија проглашава своју независност. У том случају припојила би се Царинском савезу (Евроазијској унији у зачетку, тада је носила тај назив), јер не желе у ЕУ. Постављена су три различита питања и подједнак удео изашлих се изјаснио у том правцу (осцилација од око 1%, од 97,5 до 98,5% изашлих бирача је од случаја до случаја гласало за ове опције)¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Итоги референдума в Гагаузии: 98,09% – за независимость, 98,47% – за ТС, 97,22% – против ЕС, <http://www.regnum.ru/news/polit/1762107.html#ixzz2sHqYJwkn>. Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 21.

Упоредо с већ фактички отцепљеним Тираспољем, Молдавија се суочила с чињеницом да ако би се развијала криза, било у правцу припајања Румунији, или чак напада и провокација према Тираспољу, то би даље довело до дезинтеграције земље. Како се Југоисток, тј. Одеска област на њеном крајњем југозападу граничи с Тираспољем и Молдавијом, односно Гагаузијом, ово је додатно важан геополитички моменат у украјинској кризи.

Сличан проблем Украјина има са суседним државама Словачком и Мађарском. Пошто један мањи број Мађара, па и Словака живи у суседним областима Украјине, суштински проблем би могао бити и Закарпатска област, односно русинско питање. Закарпатска област већином је насељена Русинима, који се разликују од суседних Галичника по свом односу према Русији и „Руском свету”, па то може инclinирати захтевом за специјалним статусом ослонцем на Словачку и/или Мађарску у некој изнуђеној форми, уз подршку Русије. Када је у Кијеву био на власти Јушченко, који у складу са западноукрајинском идеологијом није признавао русински идентитет у целости, сматрајући их чак делом Галиције, Русини су интернационализовали своје питање и статус. Када је на власт дошао Јанукович и када су успостављени бољи односи с Русијом и Русини су се смирили. Пуч у Кијеву и поновни долазак на власт тврде западноукрајинске идеологије могао би покренути русинско питање, инсистирање на њиховој аутономији и у извесном смислу у правцу потенцијалне сепарације или ослонца на неку од суседних земаља и подршку Русије.

Следећих дана буди се проруски Југоисток. Јавне манифестације подршке регионалним и локалним демократски изабраним представницима власти, неслагање с пучем у Кијеву и новоформираним органима централне власти главне су одлике тих манифестација. Чинило се да југоисточни региони, који гласају огромном већином за Партију региона и Компартију, имају велику шансу да макар у директним преговорима с представницима нових власти и власти западног дела земље затраже пруређење земље на бази поштовања специфичности ових макрорегија, што би могло да буде операционализовано у федерализацији земље, или минимум, неком облику широке регионализације и аутономије. С друге стране, чинило се да уколико се пропусти та прилика и призна у потпуности нова власт

у Кијеву која је на крајње сумњив и неуставан начин ту дошла, а имајући у виду понашање екстремних групација које су биле уз протестанте и бројне жртве досадашњих сукоба, као и идеологију која доминира у Галицији, постоји опасност да се овим регијама у перспективи наметну политичка и друштвена решења мимо њихове воље. У екстремним ситуацијама које, гледајући досадашња искуства, уопште нису нелогичне, нпр. притисак на рускојезичко становништво и различити облици одузимања права и потенцијална репресија над њим.

Како је то већ навео, између осталог, и Хантингтон, Украјина је историјско-идентитетски подељена земља прелазним решењима и мешаним становништвом о овим питањима у централним и делу североисточних области, ипак се може говорити да постоје две релативно јасно издвојене регије од осталих, с прилично хомогеним већинским идентитетом. Једна је Галиција, на крајњем северозападу, која у ужем смислу има апсолутно већинско православно-унијатско становништво и засебну варијатну западноукрајинског дијалекта, битно друкчијег и од званичног књижевног украјинског језика, који за своју основу има полтавску варијанту дијалекта. Галицију представљају административне области Лавов, Ивано-Франковска и Тернопољ, али је додирују као врло сличне и административне области Ровно и Луцк (заправо Волинија). Ове области заједно чине регију Галиције с изразито наглашеним украјинским идентитетом и, за разлику од других области „средњег запада“ Украјине, имају традиционално наглашени антирусизам, који иначе није одлика просечног украјинског идентитета који своју заједничку сверуску прошлост и културу схвата најчешће као мање или више интегрисану целину себства. Галиција има и ту уникатност да се искључиво негативно одређује према савременој историји антифашизма и ово је једина регија Украјине која већински позитивно оцењује неонацистичку колаборацију Бандере и других следбеника за време фашистичке окупације у периоду Другог светског рата. Велики проблем у тражењу неког компромиса у новонасталој украјинској кризи је чињеница да управо политичари и људи и организације од утицаја из Галиције и њихова идеологија, имају великог, вероватно пресудног утицаја на постојећу пучистичку власт у Кијеву.

Друга регија Украјине која би се могла издвојити по некој својој хомогености, истина не тако израженој, јесте југоисточни део земље,

који се начелно може сматрати проруским. Иако етнички Руси по последњим пописима у Украјини не прелазе 20% целокупне популације земље, још је око 25% становника којима је руски матерњи језик и сви заједно су верници Украјинске православне цркве која је део Руске православне цркве и под јурисдикцијом Московског патријарха. Ово становништво, дакле, с руским матерњим језиком чини од две трећине до преко 80% популације административних области југоистока Украјине, тј. административне области Луганск, Доњецк, Харков, Запорожје, Дњепропетровск, Херсон, Николајев и Одеса. То значи да територија од границе с Румунијом и ушћем Дунава у Измаили, обухватајући целокупно црноморско и азовско приморје све до границе с Русијом, представља ову проруску регију. Један од историјских разлога њене хомогености је и чињеница да су области источно од Дњепра најдуже биле у руској држави, а да су ове приморске области додатно одређене (велико)руским идентитетом, дакле не већинским ни малоруским. Чињеница је да се након ослобађања од Турака и Татара од средине 18. века под царицом Екаторином овде масовно и после насељавало становништво из централних руских области (тзв. Великоруси). У историјском смислу, централну Украјину с Кијевом су у оквиру руског царства називали Малорусијом, а ове приморске области и читав наведени Југоисток данашње Украјине – Новорусијом.

Ово су административне области где је редовно побеђивала од обнове вишестраначја и то убедљиво Партија региона, а своје упориште има такође проруска Компартија. Током настанка украјинске кризе од јесени 2013. ове области су с пажњом пратиле догађаје у Кијеву и западу земље, овде је владао апсолутни мир. Повремено су се на локалном нивоу организовале манифестације подршке Влади и премијеру Азарову, председнику Јануковичу, укључујући и организоване одласке у Кијев. Међутим, након што је опозиција преузела власт у Кијеву и изиграла претходно постигнут договор с Јануковичем, већинско становништво Југоистока је захватила зебња за даљу судбину земље, опстанак мира и поретка, а и за сопствену егзистенцију. Посебну узнемиреност су доживели рушењем легалне власти не само на државном нивоу, већ и на регионалном, јер су „мајдановци” на силу заузимами регионалне административне центре и у областима у којима је власт већински држала Партија региона и Компартија, или биле у коалицији с другим странкама и делиле власт. То је био случај не само

у западним деловима земље, већ и у централним областима, посебно током друге половине фебруара. Евромајдановци су се чак усуђивали да, за почетак у мањим групама, долазе у том периоду и на Југоисток, неке његове области и центре и да уз заштиту полиције одржавају манифестације подршке пучистичкој власти у Кијеву и опредељености геополитке земље на запад, супротно опредељењу огромне већине популације Југоистока.

У суботу 21. фебруара 2014. одржан је велики скуп регионалних и локалних представника власти у Харкову у којем су донети закључци да се не признаје нова пучистичка власт у Кијеву, да се Јанукович начелно и *de jure* и даље сматра легитимно изабраним председником земље, мада је већ тада критикован због млаког држање у протеклим догађајима, за недоследност и корупционе пропусте у његовом окружењу. Главни закључак је да су регионалне и локално изабране власти до даљег носиоци поретка, пошто пучистички режим у Кијеву има врло сумњив легитимитет.

У следећој етапи украјинске кризе, коју могли бисмо да приближно одредимо од 16. марта 2014. и спроведеним референдумом на Криму, Југоисток се све више покреће, све су чешћи митинзи и демонстрације. У исто време власт у Кијеву је покушала да организује „промајдановске митинге“ у најважнијим центрима Југоистока, често и независно од ње бројних милитантних покрета и група најчешће пореклом из Галиције, попут Десног сектора, Тризуба и др. Долазило је до неколико сукоба у којима има више повређених, па чак и изгубљених живота. Регуларни административни центри моћи на Југоистоку, коалиција Партије региона и Компартије, постављају се прилично еластично и неодређено у односу на, с једне стране, нову власт у Кијеву, а с друге, према већинском опредељењу Југоистока, израженом често кроз све масовније демонстрације и манифестације у којима се тражи преуређење земље по федеративном принципу.

Извесну вододелницу представља 16. март 2014, када се Крим уједињује с Русијом, а истог дана митинзи и демонстрације на Југоистоку добијају масовнију форму. Тог дана се у Доњецку окупило чак 100.000 људи, велики број демонстраната је уочен у Харкову, Одеси, Луганску и неким другим градовима, док су први пут тог дана организоване запажене демонстрације и у Дњепропетровску. Тада су

поново, као и више пута пре тога митингаши успели да заузму на неко време регионалне административне, па и полицијске центре, скину украјинске и поставе руске заставе. Иако су и у претходним, а и у овим приликама, већ следећих дана, или чак непосредно након митинга локални представници власти повратили пређашње стање, огромна разлика, почевши од тог 16. марта је у чињеници да су тада и званичне регионалне власти у Доњецу и Луганску упутиле захтеве Кијеву за федерализацијом земље. У исто време то чини и званична Русија, која тражи ову могућност за излазак из кризе.

Кијев проглашава мобилизацију која је у највећем неуспела, посебно на Југоистоку, али и слање додатних јединица и опреме у ове крајеве, посебно на границу према Русији, где су чак копани и неки ровови и прављене лаке фортификације, што није допринело смињавању ситуације. Посебно незадовољство изазвала је одлука пучистичке власти у Кијеву о једностраном укидању статуса руског језика као другог званичног језика на Југоистоку, што је постигнуто противно уставној процедури, већ је и против Европске повеље о правима језика, која предвиђа да свака административна област у Европи има на то право ако у њој више од 10% становника користи други матерњи језика, а на Југоистоку у овим областима тај број је изнад две трећине и више. Такође, то право могу да регулишу регионалне области, па је јасно да је одлука пучистичке власти у Кијеву вишеструко спорна.

Током марта проруске демонстрације на југоистоку добијају масовнији и организованији карактер. Створена је, истина у односу на оно што смо већ могли да видимо у период новембар – фебруар у Кијеву и западном делу земље, прилично скромна, али временом све јача организација „антимајдановаца“. У њеном језгру су локални активисти, демонстранти, који се залажу за одбрану права на слободно демократско изјашњавање, ненасилне демонстрације и одбрану својих крајева од путујућих милитаната који долазе организовано на Југоисток, а од краја фебруара и пуча у престоници и уз помоћ централних државних власти.

Врло жучне реакције у јавности биле су поводом сукоба на Југоистоку у најтврђим центрима проруских снага, у Доњецу, Харкову, Одеси, с антимајдановцима, најчешће из Десног сектора, који су листом завршени протеривањем антимајдановаца, истина уз више повређених

и неколико мртвих на обе стране, укључујући и жртве међу снагама реда. Снаге реда и локална администрација састављена од власти из Партије региона и Компартије, благонаклоно гледају на акције демонстраната, али с друге стране налазе се под притисцима и претњама из Кијева, безбедоносних украјинских служби које се нису посебно трудиле да сузбију „мајдановце“ у њиховим акцијама до фебруара 2014. Међутим, поводом буђења проруског Југоистока оне показују изузетну ревност. Тако је похапшено, најчешће на спавању и у својим домовима више проруских активиста и њихових лидера, чак и представника легитимно изабраних органа постојеће регионалне власти Југоистока и депортовано у затворе у Кијеву и на западу земље. То је додатно распалило духове неповерења на Југоистоку. Кретање украјинске војске је ометало локално становништво на Југоистоку, па је било примера блокирања војних конвоја, оклопних и других војних снага, најчешће уз границу с Русијом а у мањој мери и према Криму.

Да долази до радикализације ситуације показује и чињеница да су се на интернет порталима појавили у то време и снимци појединаца под маскама и група које тврде да припадају организованим паравојним проруским организацијама. Они говоре да ове организације служе за одбрану од даљих покушаја Кијева да овде доведе нове снаге безбедности, које за разлику од постојећих нису пореклом из ових региона, а то се посебно односи на милитантне десничарске организације и дружине попут Десног сектора које су у више наврата организовано долазиле и суделовале у сукобима на Југоистоку. Посебно је становништво Југоистока заплашено могућношћу доласка тзв. Националне гарде, коју фактички представљају легализоване снаге десничара из Галиције, засноване на традицији неонацистичких сарадника из Другог светског рата, који су претходно одиграли можда кључну улогу у насилном преузимању власти у Кијеву и радикализацији промајдановских демонстрација у периоду јесен-зима 2013–2014. Ту су и најамничке безбедоносне организације са запада које су доведене, истина за сада не у већем броју, да одржавају ред у Украјини, а посебно је у јавности запажено убрзано договарање Кијева с НАТО-м о осам заједничких акција током 2014. на територији Украјине. Паралелно с тим, пучистичке власти у Кијеву најављују излазак Украјине из Заједнице независних држава и других савеза и

организација с постсовјетског простора у којима је она члан још од распада СССР-а.

Украјина је члан ЗНД, статус између уније и конфедерације, и члан Заједничког економског простора с Русијом, Белорусијом, Казахстаном, те посматрач у Царинској унији, заједно с Русијом и Белорусијом члан безбедоносног Словенског савеза који сваке године изводи заједничке војне вежбе на територијама чланица. Пучистички Кијев, који има изузетно танку која је фактички непризната од сопственог Југоистока, али и Русије, доноси у кратком року врло екстремне одлуке и радикалне промене геополитичке позиције и опредељења земље, што само потпирује разилажење с рускојезичком половином становништва. Поставља се питање како се заказани председнички избори у мају 2014. уопште могу одржати када су Партија региона као најјача странка у земљи и Компартија, забрањене у Галицији, њихове канцеларије и имовина заплени и уништени, функционери похапшени, пребијени или побегли, односно напустили политику, па инфраструктура фактички више не постоји. То је у мањој мери судбина ових странака и у већини других области западне Украјине.

Кијев је почетком априла радикализовао репресију на Југоистоку, па је похапшено више активиста проруских организација, а како се износи у јавности ухапшено је њих петнаест код којих је пронађено преко 300 аутоматских пушака и другог аутоматског оружја и муниције, чак и један минобацач. То се десило у Луганској области. Међутим, управо је викенд 5–6. априла изузетно радикализовао ситуацију на Југоистоку, посебно у Харковској, Луганској и Доњецкој области. Ту су демонстранти, који су према телевизијским снимцима и с You tube далеко бројнији него што преносе средства информисања из Кијева и којих је било више десетина хиљада, заузимају административне центре у Харкову, Доњецку, Луганску, Мариупољу и још неким другим мањим градовима. Они су заузели ова административна здања регионалне управе, али и полицијске центре у Луганску, одакле су пуштени претходно ухапшени активисти. Пада у очи организованост демонстраната. У Доњецку и Харкову су у поларизованој ситуацији ишле активисткиње жене и девојке с цвећем да дарују оклопљене полицајце и специјалце, а потом су у погодном тренутку јуришали многобројних активиста на обезбеђена здања, што је донело резултате

врло сличне сценаријима које смо могли да пратимо у претходним месецима на северозападу Украјине. У заузетим административним здањима заседају активисти, али и неки локални посланици, тражећи расписивање референдума за федерализацију земље, што масовно подржавају и окупљени демонстранти, с тиме да се сада спомиње и могућност, додуше само на истоку – у Луганску, Доњецку, па и Харкову о праву на самоопредељење и уједињење с Русијом, или као прелазно решење: опстанак у конфедерацији с Кијевом или као самостална држава Новорусија. У исто време у Одеси и другим центрима Југоистока се одржавају масовне демонстрације са захтевом за федерализацију земље и солидарност с акцијама у наведеним градовима, али без покушаја насилног заузимања административних центара регионалне управе и полиције.

Из Кијева су најавили акцију „без проливања крви“ за поновно заузимање Харкова, Доњецка, Луганска, Мариупоља, па је „в. д. председника“ Турчинов отказао посету Литванији и ставио се на чело штаба координације безбедоносних служби за преузимање власти на „Југоистоку и кршење пубуне“. У наведеним градовима и њиховим административним центрима одржано је заседање лидера демонстраната, укључујући и учешће неких регионалних посланика, издата су саопштења о „формирању регионалних република“, у Донбасу и Луганску за почетак.

Отежавајућу околност за Кијев представља економски крах земље јер су привредно најбогатије области управо на Југоистоку, одакле се деценијама преко Кијева редистрибуира највећи део дохотка за сиромашније регије северозапада, посебно Галицију. Природна богатства, индустрија, посебно тешка, туризам и целокупан излаз на море налазе се на Југоистоку, па тежња за федерализацијом има и економски карактер, поред језичко-културног, али и да се ојачају, а не ослабе или чак прекину, како то тражи нова власт у Кијеву, привредне везе с Русијом и интеграционим процесима на постсовјетском простору чији је Украјина члан. Овако дубоки конфликти и сукоби интереса не могу бити оквалификовани, како то Кијев чини, као субверзивна акција група активиста и мешања суседне Русије. То се пре може рећи за прве потезе нове власти у Кијеву, које је изгледа нештедимице помогла (али и усмеравала?) америчка и глобалистичка политика и моћ да изведу на

улици политички преврат и сруше летитимно изабране органе власти, укључујући и свргавање председника Јануковича и против договора који је он у том правцу претходно постигао с опозицијом уз посредство министара спољних послова ЕУ.

Сједињене Америчке Државе и неке друге западне силе такође су у проблему да објасне светском јавном мњењу како су то демонстрације мајдановаца и њихово отимање власти на улици демократски процеси и воља народа, а демократски изабрани и пучем већ свргнути органи власти, демонстрације и акције антимајдановаца и проруског становништва на Југоистоку, „недемократски, нелегитимни и чак насилни чиновни”. Чинило се најважнијим у новонасталим околностима за мир у Украјини, региону, али по свом значају и шире, да све стране одустану од политике „нултог исхода”. За разлику од претходних случајева конфликтних зона и страних интервенција на Блиском и Средњем Истоку, Балкану, Северној Африци, Латинској Америци и др. овде заинтересовани актери, а пре свега Русија и САД (НАТО) имају нуклеарно и друго оружје за масовно уништење, па је свеједно да ли нека од тих сила може сама уништити противника, али и читаву планету двадесет или тридесет пута. Снага нуклеарног оружја и нуклеарног ратовања је управо у ирационалности употребе, јер у таквом потенцијалном рату нема победника, па то искључује ратовање највећих сила.

Кина се наизглед није посебно ангажовала у украјинској кризи, али је у својим обазривим и одмереним ставовима подржавала руску страну. То се видело уочи самог пуча у изнетом ставу Пекинга да подржава легитимну власт у Кијеву с председником Јануковичем и премијером Азаровим на челу. Током пролећа 2014. обелодањена је вест да ће Кина повећати количину увоза гаса из Русије, управо када је део западних земаља почео да уводи економске санкције Москви и редукује трговинску сарадњу. Вест да ће Кина знатан део руског гаса увозити за своје потребе у исто време има економску, али далеко више и политичку поруку.¹⁵⁷

Европска унија је потписала 21. марта 2014. у Бриселу споразум с новим властима Украјине. То је изгледало као неки супститут споразума

¹⁵⁷ Видети: <http://dpomsk.ru/business/821-gazprom-otpravil-gaz-vmesto-evropy-v-kitaj> и <http://russian.rt.com/article/25381#ixzz2xAp2rIV4>

о придруживању и сарадњи с ЕУ, где се помиње да Брисел подржава међународно признате границе Украјине. Како је Крим претходних дана већ припојен Русији, то би значило да Брисел неће признати тај чин. Међутим, у самом споразуму с Украјином нема никаквих конкретнијих потеза и гаранција за убрзан приступ ове земље Унији. То је више политички документ који треба да изрази подршку пучистичком руководству и начелну подршку целовитости Украјине.¹⁵⁸

Иако су сви актери украјинске кризе одговорни за постојеће стање, стиче се утисак да је Русија овде у ситуацији одбране егзистенцијалних интереса проруског већинског становништва на Југоистоку. Агресија се далеко лакше користи ако је одбрамбена, а амерички и НАТО интереси на Југоистоку Украјине то свакако нису. Пут за излаз из кризе постоји, а то би вероватно био неки облик федерализације или макар регионализације Украјине, која би на тај начин упркос реалним разликама, цивилизацијско-историјским и геополитичким, могла да остане јединствена. Да ли ће се доћи ипак до неког компромиса, показаће предстојеће време. Николај Стариков поставља питање да ли нове украјинске власти обмањују своје јавно мњење када наводе да ће добити економску подршку са Запада и констатује да је то заправо нова серија позајмица од Међународног монетарног фонда под неповољним условима. Друго, пучистичка власт неће добити кредит од око петнаест милијарди евра коју је Русија, тачније Медведев, обећала крајем 2013. и почетком 2014. Јануковичу и Азарову. Треће, ново украјинско руководство мораће да рачуна на вишу цену гаса, као и неких других важних и неопходних увозних компонената из Русије и постсовјетског простора.¹⁵⁹

Русија је током 2013. покушавала да увери званично руководство Украјине да се приближи Царинском савезу, или ако ништа друго, бар да се не опредељује првенствено, дефинитивно и јавно за процес придруживања ЕУ, што би било потписивање ССП. Када су почеле

¹⁵⁸ Татьяна Силина, Ампутация иллюзий, <http://gazeta.zn.ua/internal/amputaciya-illyuziy-.html>; Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 96–98.

¹⁵⁹ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 100.

демонстрације опозиције током јесени те године, Русија је подржавала званичне власти у Украјини, посебно када је Кијев одлучио крајем новембра да одбије потписивање ССП с Унијом. Русија је понудила Украјини повољан зајам од петнаест милијарди долара и у исто време смањење цене за гас. Сложеност позиције Русије у време наставка и радикализације протеста опозиције у Украјини условило је и одржавање Зимских олимпијских игара у Сочију. Пред крај игара избио је пуч у Кијеву и опозиционари су преузели власт. У следећих неколико седмица званична Москва је исказала изразито неслагање с уличним превратом и дала азил председнику Јануковичу.

Руско пролеће на Југоистоку имало је симпатије Русије и руског јавног мњења. Референдум на Криму, његово припајање Русији и подизање готовости руске армије били су одговори Москве на пуч у Украјини. Примена насиља нових превратничких власти у Кијеву према Југоистоку, а показивање непомирљивости и доношење одлуке о суспензији употребе руског језика и на Југоистоку, мотивисали су критичке закључке донете на заседању Думе 11. априла. Тако је високи функционер Пушкин у име парламента нагласио да је у питању покушај културног геноцида према рускојезичком становништву у Украјини, укључујући и Југоисток.¹⁶⁰ Председник Русије Путин дао је током марта и априла више изјава о спремности да се заштити рускојезичко становништво, пре свега етнички Руси у Украјини, посебно на Југоистоку. Покретање снажних руских корпуса на војне вежбе и маневре у Централном-черноземном региону и Јужном федералном округу, у граничним областима с Украјином, указивало је на озбиљност Руске федерације да утиче на распламсалу украјинску кризу. Код руских политичара и у руском јавном мњењу преовладавао је став у том периоду да је преврат у Кијеву нелегитиман, да се председник Јанукович не може сматрати свргнутим и да је за разрешење украјинске кризе неопходан демократски процес у којем би Југоисток добио, ако не улогу федералне јединице, онда бар широку аутономију, односно регионализацију читаве Украјине (где би Југоисток био једна целина). Када је у питању одвајање Луганске и Доњецке области, стиче се утисак

¹⁶⁰ Николай Викторович Стариков, *Украина: хаос и революция — оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014, стр. 105–107.

да њихово потенцијално отцепљење није у геополитичком приоритету и плановима званичне Москве. Дакле, отцепљење или чак широка аутономија ове две административне области, без решавања њиховог положаја у оквиру Украјине, читавог Југоистока, није био стратешки руски циљ. С друге стране, уједињење с Кримом сматрало се завршеним чином који више нема везе с Југоистоком.

8. Руска политика и председнички избори 2014. у Украјини

Председнички избори у Украјини одржани у недељу 25. маја 2014. били су важно размеђе у украјинској кризи пролећа и лета 2014. године. Према пропозицијама председничких избора у случају да ни један од кандидата не освоји преко 50% изашлих бирача, два водећа иду у други круг гласања. Потпуно је јасно да су се избори одржавали у немогућим, недемократским и нелегитимним условима. Југоисток није имао свог председничког кандидата, они прави попут Царјова, Симоненка већ су се повукли и било је извесно да у други круг, у овим немогућим ратним и недемократским условима, иду Порошенко и највероватније Тимошенкова. Добкин који се повлачио па враћао у председничкој кампањи био је представник Југоистока који се није потпуно повукао из кампање. Тако први пут југоисточна половина земље није имала свог кандидата који би имао шансу да се пласира бар у други круг председничких избора. На подручју Доњецке и Луганске области, које су се врло масивним референдумом од 11. маја определиле за одвајање и у сваком случају непризнавање одлука Кијева, није ни било ових председничких избора, док је на остатку Југоистока постојала врло мала заинтересованост и излазност. У западним областима Украјине, посебно у Галицији, изузетно је тешко било постићи контролу избора и њихово правично одвијање, имајући у виду паралелну власт паравојних милитаристичких и неофашистичких организација које су делом преко тзв. Националне гарде легализоване у односу на украјинске снаге безбедности. На Југоистоку ван побуњених области било је питање ко може гарантовати да је заиста тачно утврђена бројност изашлих грађана када потпуно апстинирају проруски кандидати и покрети, а Русија и највећим делом земље ЗНД нису послале своје посматраче. С друге

стране, пристрасност САД и доброг дела других западних земаља је очигледна, оне жмуре на већину неправилности ових избора које их у старту чине недемократским и нелегитимним.

Поставља се питање какав однос према председничким изборима заузима Русија. Москва је, с једне стране, истицала да придаје врло мало легитимитета пучистичким органима власти у Кијеву, а с друге, није послала посматраче на ове председничке изборе. Ипак њени високи функционери, укључујући Путина указивали су пре избора да ће видети како ће ти избори изгледати и да ће се одредити на основу тога. Руски званичници износе став да очекују да ће изабрани председник имати више легитимитета од тадашњих (пучистичких) власти. Како би се могла тумачити политика Москве у вези с овим изборима, након њих и према њима?

Стратешки циљ Русије у вези с украјинском кризом је федерализација земље (или макар снажна регионализација), с тим да би Југоисток заправо био та административна – федерална јединица, без великих амбиција о уређењу остатка земље (дакле, да ли ће остатак земље бити само остатак, а Југоисток федерална јединица, слично можда статусу Бановине Хрватске у Краљевини Југославији након споразума Цветковић–Мачек, или ће остатак земље представљати такође федералну јединицу, или чак више њих попут постојања Републике Српске и Муслиманско–Хрватске федерације у БиХ, или макар изостанак праве федерализације с постојањем административних јединица с великим овлашћењима и сл). Тиме би се постигли макар привремено руски стратешки интереси: институционално издвојити Југоисток и заштитити га, у почетку колико-толико од притисака, покушаја дерусификације, одвлачења привредних ресурса у огромним количинама преко Кијева другим регијама као што је до сада био случај, заштита руског језика, могућност специјалних улагања Русије и ЗНД превасходно у Југоисток, могућност заједничке изградње путне и цевоводне инфраструктуре која би ишла преко Југоистока за Балкан и средњу Европу, културна сарадња Русије и Југоистока, повећан долазак туриста из Русије и ЗНД на црноморско и азовско приморје и др.).

Упоредо с федерализацијом-регионализацијом Украјине потврдио би се њен ванблоковски статус, што је веома важно јер би Русија формирањем Југоистока као административно-федералне јединице у

оквиру де јуре целовите Украјине, развила посебан културно-економски вид сарадње с овом великом, економски богатом регијом која има широк излаз на море, а у исто време задржала с Кијевом такве односе како би се искључила могућност да се у остатку земље поставе пројектили и ракете НАТО-а и да земља уђе у Алијансу, да се цевовод „Дружба“ који иде преко средишње и западне Украјине угрози, што је посебно важно док се не изгради Јужни ток, повећа капацитет Северног и евентуално преко простора Југоистока не дограде нови краци ка Балкану и средњој Европи. Ова стратегија би умањила или чак спречила радикализацију антируског расположења у другим украјинским регијама због смиривања ситуације и наставка привредне, па и културне сарадње с Русијом, ЗНД, као и Југоистока с осталим украјинским регијама, а посебно централним (историјска Малорусија око Кијева и средњег и горњег тока Дњепра). Напротив, у овим областима би се могла развити антируска хистерија када би Русија војно интервенисала на Југоистоку. Да не говоримо да би војна интервенција Русије на Југоистоку драстично погоршала њене односе не само са САД, већ добрим делом и са западноевропским силама које су значајан геополитички фактор у стратешким планетарним руским интересима сарадње.

Москва, иако није имала превелике илузије да ће у овако недемократским условима новоизабрани украјински председник који свакако потиче из миљеа блиског пучистима бити значајно више демократичан, па чак и спреман на преговоре од садашњих кијевских власти које су у Кијев дошле превратом на улици, ово је доживљавала као нову шансу за постизање наведеног стратешког интереса у правцу постизања договора око федерализације земље и њене војно статусне неутралности. Да та шанса неће бити посве безначајна, говори и податак да је Москва већ дуже време преговарала са западноевропским земљама, укључујући и САД о уступцима које би добила проруска страна у случају да се одрже председнички избори и покуша разговарати о том статусу с будућим председником, наравно уз посредство великих сила.

Разлози Кијева да прихвати разговоре о федерализацији могу бити мотивисани не само међународним притиском, већ и спознајом да се Луганска и Доњецка област неће милом вратити под формални оквир украјинске државе без општег договора о давању посебног статуса за читав Југоисток. Тако су ови председнички избори за Москву заправо

били „мачка у цаку“, јер се након њих заиста ствара нови моменат за озбиљне преговоре о најприхватљивијој опцији за Русију о федерализацији (регионализацији као мањем решењу) и војној неутралности Украјине. У Кремљу су свесни да је то за Вашингтон шанса да преко новоизабраног председника у Кијеву, и то у крајње недемократским условима, који ће свакако бити западноукрајинске опције и под пресудним утицајем запада и саме САД, добије какав-такав легитимитет и што је најважније да се и сама Руска федерација с тим макар делом сложи. У том смислу изјаве руских званичника према овим изборима биле су крајње уздржане и двосмислене, остављала се могућност да се види како ће ти избори изгледати и на основу тога и вероватно првих потеза новог председника одлучивати о битнијој одредници Кремља према њима. Русија је и даље понављала, између осталих изјава око ових председничких избора, да је Јанукович за њу и даље легитиман председник који ће задржати одређени значај, макар симболички и у случају да Кремљ ове изборе не прогласи неадекватним. Не треба заборавити и важну чињеницу да је у фебруарском пучу „изгласан и нови Устав“ који смањује ингеренције председника и повећава овлашћења владе, премијера и Врховне раде (парламента), али су оне и даље врло велике у председничкој палати.

Уколико не дође до реализације договора о федерализацији с новим председником у Кијеву, а то је правац који се никако неће у потпуности напустити, чак и да ти преговори не почну или пропадну, остају две друге важне стратешке могућности руске политике у украјинској кризи. Једна је *status quo* што је за Русију изнуђен потез, проузрокован одсуством спремности Кијева и Запада да се седне за преговарачки сто, а то би у пракси значило да нове (старе-пучистичке) власти настављају покушаје да силом и војском скрше Доњецку и Луганску републику, те на читавом Југоистоку репресијом стишавају политички живот становништва. У том случају би дошло и до неколико модификација дотадашњег стања. Уколико би се нови председник у Кијеву одлучио за наставак војно-полицијских акција на истоку, он би, с једне стране, имао нешто већи легитимитет у очима домаће и западне јавности за тако нешто, а с друге стране, би се суочио с чињеницом да су тада гранични прелази између Русије и самопроглашених република фактички у рукама побуњеника, или је то било реално очекивати у оквиру могућег непомирљивог развоју ситуације.

Тако би се у тој непомирљивој опцији могло очекивати да добровољци, чак и без активне улоге руске власти, могу долазити из Русије и ЗНД на побуњени исток Украјине, да не говоримо о свакаком мирнодопском и другом материјалу и потрепштинама, попут примера Републике Српске и СРЈ током ратних сукоба деведесетих. Такође, у Харковској области била је јасна атмосфера међу становништвом и бројним активистима, спремним да се на неком импровизованом референдуму изјасне за федерализацију или чак сепаратизам. На Криму већ тада делује комитет из Одеске области за тако нешто на одеским просторима, па би се ширење таквих тенденција могло наставити, макар на неоружани вид (прогандијевски рецимо) непослушности и снажно политичко деловање опонената Кијеву и у овим областима. У обе ове области, Харковској и Одеској, легитимно изабрана регионална власт тражи федерализацију земље, јер то захтева четири петине тамошњег становништва. Дакле, побуњеници на истоку у самопроглашеним републикама имали би велики замајац у помоћи из Русије, што би им помогло да се одбране од даљих притисака снага лојалних Кијеву. Међутим, при ширењу незадовољства на Југоистоку, они би чак могли уз помоћ већег броја добровољаца из Русије и ЗНД да изврше извесне продоре даље на запад, посебно у правцу Харкова. Све ово, личило је тада, на могући сценарио који би Москва могла додатно да искористи у притисцима према Кијеву да се прихвате озбиљни разговори уз међународно посредовање и компромис. У случају да Кијев (и запад) остане тврдоглав и непопустљив, постојала је могућност даљег ширења побуне на Југоистоку, где би се могло захватити и црноморско приморје око Одесе, да не спомињемо Придњестровску област и Крим одакле се може добијати логистика.

Важан додатни мотив за било коју иоле самосталну и рационалну власт у Кијеву да прихвати преговоре јесте у чињеници да ни у оквиру западних суседа Украјина нема „сигурна леђа”, пошто Мађарска показује отворено интересовање према својој мањини у Ужгородско-Мукачевској области, која и без тога, као Закарпатска област већински настањена Русинима, тражи од Кијева посебну аутономију, а иза тога од раније суптилно стоји руска сагласност. Према овој области није равнодушна ни Словачка, у чијем су саставу (тачније у саставу Чехословачке) ови предели били између два светска рата, а 1945. су „специјалним споразумом уступљени СССР-у, односно ССР Украјини.”

Румунија показује посебно интересовање према Буковини, тј. украјинској административној области Черновицкој где је бројна румунска популација. Истина, Румунија није равнодушна ни према граничним јужним приморским деловима Одеске области, који су историјски представљали јужну Бесарабију, али с обзиром да су ове области већински насељене превасходно проруским становништвом, и да Букурешту Придњестровље (а суптилно и Москва) пружа сада прећутну могућност већег приближавања ка Кишињеву (Молдавији), то се избегава, макар у том периоду украјинске кризе, јавно показивање било којег интересовања ка наведеним деловима Одеске административне области. Најзад, и Пољска има своје геополитичке интересе и извесну мањину у најзападнијим областима Галиције, посебно Волиније. Белорусија, која је блиска с Русијом, има своје засебне интересе и у Украјини, те иако Лукашенко из тактичких разлога подржава њену начелну целовитост (наравно без Крима), постоји интересовање за граничне области у којима живе Белоруси.

Отуда је након фебруарског преврата и почетног развоја руског пролећа у јужним и источним областима, опција *status quo* за руску политику у Украјини која подразумева, с једне стране, потенцијалну даљу неспремност Кијева ка федерализацији, а с друге стране изузима до даљег спремност Москве да директно уводи своју армију (у било ком облику) на Југоисток, дакле, ова опција има и своје потенцијално врло радикалне подваријанте и хипотетичке солуције које могу бити изузетно неугодне кијевским властима, као и њиховим страним спонзорима. Кијевским властима је у оквиру ове опције највише одговарало да војно скрше самопроглашене републике на истоку Украјине, те под репресијом држе читав Југоисток, што је све заједно било врло тешко реализовати у новонасталим околностима пролећа 2014. Кијев би се у тој опцији надао већој помоћи у оружју од САД, мада је тешко поверовати да би успео да скрши отпор на истоку, који ће тада добијати већу помоћ из Русије путем запоседања граничних прелаза, а у опцији је и ширење побуне на Југоистоку. Такође, моћан фактор контра Кијева и даље ратне опције који је био тада, а и сада актуелан јесте лоше стање украјинске економије, посебно када Русија у том правцу изврши притисак, укључујући и испоруку енергената. Становништво Југоистока, чак и ако није сепаратистички оријентисано, све више током развоја кризе постаје заинтересовано за неки вид аутономије и федерализације,

пре свега из економских разлога, јер се одавде средства преливају ка другим украјинским регијама и Кијеву. Такође, оно је за аутономију и у културном смислу, због употребе руског језика и посебних културних интереса у односу на то како то доживљавају људи на западу Украјине, а Кијев би желео да то буде централизовано. Репресивне мере и Десни сектор који долазе на Југоисток да „заведу ред” и наметну нове културне обрасце, заједно с недемократским властима у Кијеву и њиховим сменама декретом легитимно изабраних губернатора и административних функционера у овим областима, делују додатно одбојно за већину становништва и учвршћују их у њиховим опредељењима ка неком виду аутономије или чак сепаратизма.

Најзад после ове две напред наведене и анализираних стратешке опције Москве након размаха кризе, ради решавања украјинског конфликта (федерализација и постојећи status quo), које имају низ својих подопција и нијансираних подваријанти, постоји и она трећа, хипотетичка, која се односи на директно увођење руске војске у неком облику на Југоисток, чак и као мировне снаге у саставу контигента ЗНД. Ова опција била би у неком модификованом облику крајње средство и применила би се услед радикализације стања у Украјини, посебно у случају повећаног насртаја на бројне цивиле или екстремних сценарија украјинских десничарских и прокијевских снага.

Председнички мајски избори у Украјини свакако су били нов важан моменат већ одмакле свеукрајинске кризе, па и ратног стања у њеном источном делу. Овде је анализиран однос и став Русије према украјинским председничким изборима. Уочи избора однос и политика званичне Русије били су прилично неодређени и двосмислени, посматрала се ситуација у самом Кијеву и украјинским властима, међународни односи и могућност у којој мери постоји спремност да се крене у озбиљне унутарукрајинске и међународне преговоре о постизању компромиса и неутрализације или ка рапидном смањењу постојеће кризе. Москва је избегавала давање априори легитимитета најављеним изборима и будућем председнику, за које се добро знало да се одржавају у изузетно недемократској ситуацији и да ће на њима свакако победити прозападни кандидат. Москва је припајањем Крима, његовим повратком у састав Руске Федерације, постигла изванредан успех и сатисфакцију у украјинској кризи. Даљи развој сценарија у вези с

одржавањем председничких избора у Украјини 25. маја за Русију је био прилично лош: изабран је Порошенко и то већ у првом кругу. Одмах након 25. маја Кијев радикализује ситуацију појачавањем ратних дејстава и непопустљивим и непријатељским ставом према Москви.

Док је на Криму мирно и он се без трзавица укључио у државни суверенитет Русије, дотле је на истоку, у самопроглашеним републикама Доњецкој и Луганској области, уследила даља ескалација непријатељстава. Тако током маја неколико седмица након доласка Стрелкова у Доњецк, наставља се с даљом изградњом државних органа и ефикасне администрације, преузимање финансијских и привредних токова, медијске сфере и посебно њених оружаних снага (основана је обавештајна служба, зачетак ратног ваздухопловства, оснажене оклопне снаге), где је посебно важна попуна и раст бројног стања војске (планира се војска од 30.000 бораца у следећих месец-два), Новорусија је тада показала капацитет да би потенцијално заиста могла да егзистира и без неког од директних облика војног мешања Русије. Од свог настанка ЛНР и ДНР су се грчевито браниле и истовремено изграђивале државну организацију. Изузетак су били само местимични герилски видови отпора у дубини територије украјинских снага, рачунајући у неколико наврата и акције ван територија Луганске и Доњецке области, углавном у Харковској и Одеској области, што су, закључно с мајем, били мање-више усамљени случајеви. Стратегија Новоруса у тим седмицама била је показивање тежњи ка елиминисању коридора уз руску границу и поседање два аеродрома. Тиме би се ослободиле велике снаге и енергија не само за одбрану постојећих линија фронта испред Доњецка и Луганска, већ и могућност враћања делова током маја изгубљених простора ЛНР и ДНР, чак и подстицај активнијој герилској борби у другим суседним областима Југоистока.

Чинило се да би учвршћивање Новорусије, поред заоштравања сукоба с Кијевом, вероватно додатно могло да охрабри и подстакне оне снаге у украјинском друштву и политици које се залажу за компромис и превазилажење оружаних борби и преговоре између Кијева и западног дела земље и Југоистока. Тадашњи украјински сукоб има и социјалну димензију. Тајкуни и део компрадорске друштвене елите које подстичу САД и глобалистички центри моћи представљају непопустљиву и екстремну страну несклону преговорима, усаглашавањима разлика и

тражењу компромиса. Америчка политика и глобалистички центри моћи у украјинској кризи су у савезу и сарадњи с неофашистичким елементима и крајњом десницом, што је парадокс, истрајавају на заштравању постојећих украјинских противречности на религијској, регионалној и етничко-идентитетској основи, док је суштина на бројним проблемима које је распламсао преврат. Ти проблеми су насилна и ванпарламентарна промена власти, одбијање демократског и цивилизованог дијалога о евидентним регионалним разликама и интересима, постојање идентитетских разлика које се могу усагласити и преточити у адекватна институционална решења. Веома крупан проблем је и у економској и социјалној сфери, јер неолиберални модел економије вођен у периоду владавине „норанцастих”, а и у појединим ранијим епохама независне Украјине, као и енормне социјалне разлике проистекле из тога и сумњиво спроведене приватизације, довели су до краха привреде и огромних социјалних противречности. За ту економску и социјалну кризу и бројне противречности постојећа пучистичка влада у Кијеву и председник Порошенко, као представник тајкунско-олигархијског дела елите нити су били спремни, нити су имали могућности и сагласност америчке политике да успешно и на прави начин започну да је решавају.

На читавом Југоистоку опстала је у највећем индустрија и базичне гране привреде које запошљавају још увек стотине хиљада радника и службеника. Многи од њих „руску весну” доживљавају као могућност решавања идентитетско-националних, економских и социјалних питања. Управо у ЛНР и ДНР се зачело и социјално питање и почела национализација имовине тајкуна, посебно оних који су били део свргнуте ненародне власти, или се од њих тражи да на различите начине уступе део средстава за социјалну помоћ радницима, незапосленима и самим државним потребама Новорусије. Уосталом оно што у сржи чини федералистички покрет на читавом Југоистоку (поред ЛНР и ДНР и у областима Харковској, Запорошкој, Николајевској, Дњепропетровској, Херсонској, Одеској) код већине у свим слојевима становништва јесте свест о њеном економском искоришћавању од Кијева и северозапада, политичком подређивању и својој рускојезичкој специфичности у односу на остатак земље. Сматрало се да ако Новорусија на истоку опстане до зиме, да ће то само по себи изазвати кризу у подршци кијевском режиму у осталим регијама Украјине, да се

настави бесомучни рат. Налет економско-социјалних проблема може олакшати настојања руској дипломатији да постигне компромисни мировни споразум у коме је најважнија тачка федерализација и ванблоковска позиција земље, уз задржавање присаједињеног Крима као прећутно прихваћеног чина који има историјско и демократско упориште (референдум и чињеница да је огромна већина популације за повратак у састав Русије).

Органи и уређење Новорусије, односно Луганске демократске републике и Доњецке народне републике, изграђивали су се „у ходу”, дакле упоредо с развојем ситуације на терену, у току оружаног сукоба и када су формиране на линијама фронта. Током трајања „руског пролећа у овим двома административним областима највише се развио тај покрет, био је најмасовнији. Ове области имају у структури свог становништва највише етничких Руса, а преостали део углавном се изјашњава као Украјинци, махом верници Украјинске православне цркве под јурисдикцијом Московског патријарха и руски језик им је матерњи. Дакле, ради се о прорусима, често више Русима него Украјинцима, највећи део оних који су се у тим околностима изјашњавали као Украјинци. У првим месецима локални органи власти чинили су кадрови Партије региона и Компартије, који су с благонаклоношћу гледали на те процесе и сами их и индиректно подржавали. Органи безбедности, милиција и полиција, такође су у огромној већини били такви. Ретки изузеци су кадрови, махом руководећи, специјалних служби и специјалаца који су долазили из Кијева или су већ били постављени. Такође, војска је била из различитих области, већином с Југоистока. Посебан случај су тзв. граничне снаге. У раним фазама сукоба, заправо све до краја маја, војска и није била ангажована, као ни граничне снаге. Међутим, у јуну и посебно јулу долази до жестоког притиска на побуњене области с позамашним снагама, а армија Новорусије, иако јача у сваком погледу (бројчано, наоружањем, поретком) заостаје за снагама лојалним Кијеву, те долази до континуираног губитка територија. Тако је изгубљен северни део Луганске административне области и северни и западни делови Доњецке области. Нарочито је одјекнуо пад Славјанска и Краматорска и овладавање Мариупољем провладиних снага и избијање на границу с Русијом у области Азовског мора. Прокијевске снаге су снажно продрле уз границу с Русијом с југа и почеле да окружују Доњецк с југоистока,

поред тога што су га притискале и са запада. Слично томе и Луганск се нашао на удару. Крајем јула позиција Новорусије је постала веома тешка, претило је опкољавање и разбијање територије Доњецке области на више делова и опкољавање, те све тежа геостратегијска позиција. Међутим, снаге Новоруса су успеле да у жестоких борбама потисну прокијевске снаге од границе, да запоседну значајан део граничних прелаза и да чак опколе провладине снаге на више места (котлова).

До тоталног преокрета је дошло средином августа на свим линијама фронта где су Новоруси кренули у офанзиву која се није заустављала све до успостављања примирја 5. септембра. Организација нове власти, администрације, привреде, војске, па и живота (у постојећим околностима) у великим градовима Новорусије, пре свега Доњецку и Луганску била је све боља, као и на осталим деловима територије, нарочито оној даље од борбених линија. Веома значајна компонента за Новорусију је околност да се налази уз границу с Русијом, па је помоћ у различитим видовима могла одатле да се дистрибуира. Значајан део цивилних лица из ових ратом захваћених области је привремено, док трају сукоби, а неки чак и трајно, евакуисан у Русију, у мањој мери у остатак Украјине, али и у иностранство.

V – СИТУАЦИЈА У ВЕЗИ С УКРАЈИНСКОМ КРИЗОМ ОД ПРОЛЕЋА 2015. ДО ПОЧЕТКА ЈЕСЕНИ 2019. И ПЕРСПЕКТИВЕ

1. Противречности Минског споразума

Споразум у Минску о примирју између сукобљених страна у Украјини, који је ступио на снагу 5. септембра 2014, представљао је компромис који је задовољио тадашње елементарне интересе страна потписница. Свака од страна у сукобу тада је одржавањем примирја могла да оствари бар неке од својих најважнијих интереса и да покуша путем преговора да то прошири у своју корист.

Власт у Кијеву дочекала је примирје с олакшањем, након низа неуспеха које је њена велика офанзива на Доњецк и Луганск доживела у последњој декади августа. Уместо најављиване победе, заузимањем бар једне од две престонице ЛНР и ДНР, почетком септембра кијевске снаге доживеле су пораз, фронт се распао а проруске снаге победоносно су наступале у свим правцима. За 23. август 2014. на национални празник Украјине била је планирана у Кијеву победоносна парада уз громогласно најављивано заузимање Доњецка. Уместо тога, парада је организована у престоници ДНР. На крају параде спроведени су заробљени украјински војници. То је урађено по узору на сличан дефиле у Москви на крају Другог светског рата, мада се мора напоменути да је овај потез власти у Донбасу у супротности с међународним стандардима о поступању према ратним заробљеницима. Постоје бројни примери почињених злочина над проруским становништвом на истоку Украјине, гранатирање градова и масовне цивилне жртве, мучења и чак егзекуција заробљеника, што су нарочито чиниле паравојне формације прокијевских снага.

Био је то велики ударац за кијевску власт. У следеће две седмице она је доживела серију пораза, што је изазвало повлачење на низу праваца, колосалне губитке у људству и техници, тако да је примирје од 5. септембра 2014. дочекано с олакшањем. Био је опкољен и Мариупољ, велики лучки град на обали Азовског мора, пробијена блокада Доњецка

и одбачене противничке снаге. Снаге ДНР успеле су да униште све преостале џепове у дубини своје територије, с изузетком клина код Дебаљцева и мале опкољене групе украјинских снага на терминалу Доњецког аеродрома.

Проруским снагама, упркос серији успеха у континуитету последње три седмице сукоба, примирје је такође одговарало да консолидују своје снаге и организују живот на својој територији. То им је било преко потребно, јер су ЛНР и ДНР створене током непрестаних борби још од раног пролећа и функционисале пре свега у војном домену с импровизованим цивилним организацијама привреде и живота. Прорусима је велики проблем представљала чињеница да су значајни делови административних области Доњецка и Луганска остали још под контролом кијевских снага. У преговорима кијевска страна није показивала спремност да уважи било какву, макар културну аутономију за остале области рускојезичког Југоистока, односно административних области Харкова, Дњепропетровска, Запорожја, Одесе, Херсона и Николајева. Русија и представници Новорусије који су се укључили у наставак преговора у Минску били би за почетак задовољни и раније (у време Јануковича) извојеваним правима за Југоисток о употреби руског матерњег језика као другог званичног језика у овим областима, заједно с украјинским, и знацима дуго најављиване децентрализације свих украјинских области у привредном и културном смислу, које би важиле и за ове области. Међутим, Кијев се у преговорима показао прилично непопустљив, спреман да само за ЛНР и ДНР призна одређени специјални статус за простор који се налазио у рукама Новорусије у тренутку примирја, а не и за остатак административних области, које су под контролом прокијевских снага попут Мариупоља, Краматорска, Славјанска у Доњецкој области и северног дела Луганске административне области.

Овакве противречности тешко су могле бити решене за преговарачким столом, иако је простора за извесне компромисе свакако било. У Украјини од преврата фебруара 2014. долази до суспензије парламентаризма и демократије у њеним најважнијим појавним облицима. Наиме, до тада какав-такав компромис у друштву, и поред изражених противречности између југоисточног дела земље и северозапада, постојао је у облику плурализма, дакле парламентаризма.

Тај парламентарно-плуралистички елемент Украјине од стицања независности, уз повремено гажење и притисак попут „Наранцасте револуције” и низа прекорачења Устава председника Јушченка, давао је могућности за компромис у оквиру низа постојећих противречности ове земље, како у наведеном геополитичко-цивилизацијском обрасцу, тако и у питању слојних и статусних разлика и супротстављених интереса. Преврат фебруара 2014. године, паралелно с преузимањем власти на улици у низу региона земље, представља напуштање дотадашњег плуралистичког система и парламентаризма који су ову земљу противречности и њене институције одржавали у протекле две и по деценије постојања. Када су у протеклим месецима метежа и безакоња, под патронатом Запада и у потрази за каквим-таквим легитимитетом фебруарског преврата одржани у мају 2014. прво председнички, а потом у октобру и парламентарни избори, они су само потврдили да је превратничка Украјина заправо ушла у своје постдемократско време, а да она земља која је пре тога егзистирала као компромис низа њених унутрашњих противречности и уз благослов својих суседа више не постоји. У ствари, она је порушила и на унутрашњем и на спољашњем плану низ стубова који су подупирали њене темеље. На унутрашњем плану две велике проруске странке у земљи, апсолутно доминантне на читавом Југоистоку, од којих је Партија региона убедљиво најјача у читавој земљи, практично су укинуте а Компартија и буквално забрањена. У Новорусији се није ни гласало, а на Југоистоку је излазност била изузетно мала. Напротив, Новорусија је имала своје новембарске изборе који су истакли њену одвојеност, не заборавимо мајски референдум који је огромном већином показао жељу тамошње популације за сувереношћу.

Унутар западноукрајинског друштва долази до радикализације политичких ставова и пораста утицаја крајње деснице и странака неофашистичке идеологије, мада је тешко тврдити да они имају апсолутну већину и у том делу земље. У средишњим деловима Украјине стање свести је умереније у сваком погледу, али новонастала политичка и друштвена нестабилност има такође своје показатеље. На Југоистоку (ван Новорусије) политичке и друштвене слободе су смањене на минимум, а у широј зони сукоба, укључујући и Харков, влада нека врста полицијског часа, а ни у Одеси и другим југоисточним крајевима није много боље. Сасвим на западу, у Закарпатској области, већинско русинско

становништво и мађарска национална мањина су под притиском државе и екстремистичких покрета који су „држава у држави“.

Ту долазимо до односа с окружењем, које се такође променило, као што је на унутрашњем плану постфебруарска и постпревратничка Украјина изгубила континуитет с оном независном земљом која је претходно егзистирала на каквом -таквом компромису својих разлика у протекле више од две деценије постсовјетске епохе. Најзначајнији тег њене спољне сигурности и равнотеже стубова који су је подупирали свакако је Русија, која се не може третирати као пуки сусед. Напротив, Русија представља матицу за бар половину украјинског становништва. Она има значење сродне земље и за значајан део оне друге, северозападне Украјине, одакле вуче заједничко порекло и сродност у вековима заједничке историје. Ту је и Заједница независних држава, а посебно Заједнички економски простор у којима је Украјина чланица. Ту су јаке везе и са суседном Белорусијом, која објективно представља као северни сусед, наставак, истина специфични, али несумњиви део руског света (Руског мира), коме и сама Украјина, њен Југоисток, па и Малорусија свакако теже или су историјски припадали. На југозападу посебан значај има суседна Молдавија, која је такође, (формално) члан ЗНД, а Тираспољска област с проруским становништвом се издвојила и у њој се налазе проруске и руске оружане снаге. У таквим околностима Русија није била спремна да ни *de jure*, а ни *de facto* призна ову постфебруарску, превратничку Украјину, а и то у перспективи само делимично и условно: без Крима који сматра својим неотуђивим делом и Новорусију као суверену, али у неком саставу *de jure* целовите, али федерализоване Украјине, где би и остатак Југоистока имао културну аутономију и децентрализацију или још боље снажну аутономију (на ивици федерализма).

Земље ЕУ су водиле политику постизања компромиса. Брисел је, под утицајем Вашингтона, подржавао на један уздржан начин власти у Кијеву. Међутим, земље ЕУ, посебно тзв. стара Европа (Немачка, Француска, Италија), од кијевских власти су тражиле попуштање ради постизања компромисног решења, показале су спремност за увођење неких облика економских санкција према Москви, чије последица и саме трпе.

Чланице ЕУ у суседству Украјине су показивале уздржану и начелну подршку Кијеву, нпр. Пољска се истицала по ентузијазму, а друге су биле

заинтересоване за своје мањине и повластице које би оне од украјинске кризе могле добити. Тако Мађарска отворено тражи посебна права за своју мањину у Закарпатској области, где је развијен русински аутономизам. Румунија показује интересовање за своју мањину у Буковини. Словачка, која је најмање наклоњена Кијеву и показује разумевање за руске интересе, подсећа да је Закарпатска област до 1945. била саставни део Чехословачке. Чак и Пољска која чврсто подржава Кијев у његовом сукобу с Русима, има полускривене интересе у Волинији и Галицији.

Вашингтон највише показује спремност и снагу да подупире сваки украјински, посебно званични кијевски екстремизам и непопустљивост према постизању истинског компромиса с Русијом и проруским делом унутар Украјине.

2. Обнављање борби: јануар–фебруар 2015.

Све наведене противречности у Украјини и окружењу, посебно пресудан утицај Вашингтона на власт у Кијеву и десницу на украјинском западу, олигархе и директно мешање у украјинску политику, довели су до тога да је споразум из Минска остао мртво слово на папиру, био је привремени предак за даљи наставак сукоба. Иако је кршења примирја било и раније, током читавог његовог трајања, од септембра до јануара, тек од друге половине јануара 2015. настају борбе у континуитету, које су се потом претвориле у фронталне сукобе великих размера.

У поново покренутим сукобима снаге Новорусије су, аналогно иницијативи коју су имале у завршним седмицама рата пре потписивања примирја у Минску почетком септембра, постигле извесне успехе. Након 20. јануара успеле су одбацити противника нешто даље од агломерација Доњеца и Луганска и примаћи се на југу предграђу Мариупоља. Посебан стратешки значај за борце Новорусије је опкољавање јединог преосталог стратешког клина на својој територији, који је преостао код Дебаљцева, након сукоба у августу 2014, када украјинске снаге нису успеле у покушајима да раздвоје територију ДНР и ЛНР. Тада су, 28. јула 2014, снаге ВСУ и Нацгвардије освојиле Дебаљцево, један од највећих железничких чворова у Украјини. У

поновної бици за Дебаљцево (видети сл. 16) од 22. јануара до 18. фебруара 2015. одсечени су значајни делови украјинских снага, који су остали у „котлу”. Њима је, уколико се не повуку и напусте положаје, претило уништење, слично операцијама током лета у којима је украјинска армија доживела пораз. У Дебаљцевској бици (Дебаљцевски котао, Дебаљцевска дуга) биле су ангажоване значајне снаге: с украјинске стране око 8.000 војника је било блокирано у рејону Дебаљцева (по подацима ДНР), на страни ДНР 17–19 хиљада. Укупни губици украјинске стране оцењени су на 3.000–3.500, а снага ДНР на 30 (подаци ДНР), односно 58–70 (подаци руских извора), мада се по званичним подацима губици обеју страна броје стотинама. Сходно постигнутом споразуму у Минску (од 11–12 фебруара, који је ступио на снагу 15. фебруара), украјинске снаге извукле су из котла око 2.500 војника и одређену технику. Коначан резултат је да су снаге ДНР заузеле Дебаљцево, крупан железнички чвор, што је Доњецкој републици омогућило да ускоро организује директан железнички саобраћај на линији Доњецк – Луганск.

Слика 16. Дебаљцевска битка 22. јануар — 18. фебруар 2015.

Извор: Геворг Мирзаян, Ещё один шаг к победе, *Эксперт* (Москва: Медиахолдинг «Эксперт»), 2015, № 8 (934), стр. 15.

Уз традиционалну превртљивост ратне среће, која се на простору Новорусије могла пратити током претходних месеци сукоба, још од раног пролећа 2014. када су избиле прве борбе, стиче се утисак да проруски борци с више срца и умешности надилазе прокијевске снаге, где само на моменте десничарски елементи показују ентузијазам за истрајну борбу. Како прокијевске снаге нису успеле током неколико месеци пролећа и лета 2014. да надвладају тадашње „ополченце“, тј. снаге Новорусије у повоју, тешко би било очекивати да то успеју и у перспективи, када је створена организована армија, истина још увек малобројна и с мањим материјалним ресурсима. Али за разлику од бораца Новорусије који показују висок морал уз несумњиву подршку локалног становништва, па чак и у залеђини фронта на украјинској страни, имају симпатије на целом Југоистоку, да не говоримо о сада све отворенијој подршци добровољцима у материјалу и хуманитарној помоћи из Русије, прокијевске снаге чине конгломерат присилно мобилисаних, слабог регуларног кадра, укључујући и командни, те мањег дела десничара и њихових паравојних јединица којима треба додати и стране плаћенике и инструкторе.

У даљем развоју сукоба свака од страна има своје адуте, где Кијев поред своје веће базе у људству за мобилизацију може рачунати на одређену помоћ са запада, пре свега од Америке, укључујући потенцијално и све већи број инструктора, да не говоримо о материјалу и техници. Снаге Новорусије имају одређену помоћ Русије, показале су до сада далеко већи борбени морал и умешност, а ако поред ових нових успеха на терену постигну пренос сукоба и на остале области Југоистока активирањем партизанских јединица, читав фронт тзв. АТО се може срушити и померити линија дејстава ка западу, што би свакако могло натерати кијевске властодршце да, без обзира на непопустљивост коју диктира Вашингтон, најзад прихвате истинске преговоре и компромисна решења. Компромису тежи и највећи део ЕУ, посебно силе тзв. старе Европе. Ангела Меркел и Франсоа Оланд су одиграли веома важну улогу у постизању примирја и договора у Минску (Минск II) који је ступио на снагу 15. фебруара 2015. Овај споразум значи примирје између две стране, док су његове политичке одредбе често условне због противречних интереса и тешко је очекивати да ће у потпуности заживети.¹⁶¹ Веће су

¹⁶¹ Дословно одмах по потписивању споразума, његови учесници су почели да се ограђују. Украјина је изјавила да није спремна да поштује две његове тачке које

могућности да заживи само примирје, прекид ватре, који може потрајати месецима.

Зато се чини да је најреалније предвиђање да ће се украјинска криза и оружани сукоб у различитим видовима и фазама продужавати, можда, годинама. Поједини договори, посебно примирја, представљаће компромисну ситуацију, тражење предаха две стране, најчешће под утицајем Русије, земаља ЕУ, САД и међународног фактора посматрано у целини. Нажалост, чини се да ће и Кијев и проруси имати више мотива да постигнута примирја и договоре сматрају само као тренутни компромис, или само предах за даље покушаје да дођу до дела својих циљева ратним путем. То је последица сложености украјинског питања, чињенице да је власт у Кијеву под огромним притиском непомирљивих западноукрајинских и галицијских екстремних снага и покрета делимично неонацистичке идеологије. За истински компромис и решење украјинског чвора америчка политика нема интереса. Русија има далеко више мотива за постизање трајног споразума због санкција које су јој увеле земље ЕУ, али и превазилажења унутаруских друштвених и политичких разлика о спољнополитичким приоритетима, пре свега у кругу елите а мање у оквиру широких слојева друштва. Путин има већинску подршку руског друштва у вођењу спољне политике, али у делу високо позициониране друштвене елите у Русији постоје значајне снаге за утилитаран однос са САД и глобалистичким, посебно финансијским центрима моћи, често из групних или личних интереса.

3. Актуелна ситуација и перспективе

Да ли се може рећи да је Украјинска криза настала у јесен 2013. окончана закључивањем примирја Минск II током фебруара 2015, или се наставља све до данашњих дана, с неизвесним завршетком у

се односе на амнестију и уставну реформу, Ангела Меркел је потврдила важност санкција Русији и најавила могућност увођења нових, док је Франсоа Оланд истакао да је идеја достављања оружја Украјини наишла на одговарајући одјек у Европи. (Россия в зеркале Донбасса, *Експерт* (Москва: Медиахолдинг «Эксперт»), 2015, № 8 (934), стр. 11.)

будућности? Одговор на ово питање је тешко дати јер он се налази негде на средини. Украјинска криза настала у јесен 2013. је у свом пуном замаху окончана постизањем споразума Минск II. Дакле, само језгро кризе с оружаним конфликтом тада је окончано. Међутим, укупне противречности које чине ову кризу остале су и даље, а то је затегнутост између званичног Кијева и Москве. Једна врста стеге саме власти према проруском становништву у Украјини, посебно према Југоистоку, и даље је изражена. У Украјини од тада доминира један тежак притисак на руски и проруски идентитет и према свему што је руско, што се огледа у блокирању елементарних и цивилизованих односа. Примери су бројни, од сталних притисака и демонстрација пред руским представништвима у Украјини, укључујући и дипломатске, па до гађања базукама телевизија у Кијеву које су успоставиле тв мост с Русијом, као елементарну комуникацију у својим емисијама.

Период од пролећа 2015. до краја лета 2019, дакле око четири и по године трајања, има заједничко обележје у изостанку активних оружаних сукоба. Изузетак су повремена кршења закљученог примирја, али нису била тог интензитета да се могу назвати оживљавањем сукоба.

Односи између званичног Кијева и званичне Москве су и даље константно лоши, као и третман званичних украјинских власти и дела популације у западном делу земље свега руског у самој Украјини. Југоисток је у једној врсти принуде и пресије. Медији су апсолутно под контролом владајућих структура и западноукрајинског концепта, изузев мањег дела медија, с мањим техничким могућностима на самом Југоистоку. Од 2017. у званичној употреби на Југоистоку, ни на локалном нивоу није више руски језик. Истина, у незваничној комуникацији се најчешће користи суржик, језик који је синтеза руског и украјинског језика. Наравно, у оквиру својих домова и у приватном опхођењу, становништво Југоистока и даље користи руски матерњи језик.

Највећа последица проширења сукоба је заправо црквени раскол настао одлуком Васељенског партијарха да прогласи засебну украјинску цркву, тако што је 2018. донео томос (указ, декрет) о уједињењу две до тада неканонске украјинске цркве. Важан моменат је избор Зеленског за новог председника Украјине, а потом одржани парламентарни избори лета 2019. На тим парламентарним изборима његова новоформирана странка је постигла добар резултат, али је добар

результат постигла и проруска странка с Виктором Медведчуком на челу. Међутим, владу ће формирати странка Зеленског са странкама украјинске концепције.

Русија је упоредо с развојем украјинске кризе постепено одустајала од планираног концепта изградње Јужног тока. Неке од варијанти његове изградње остају, пошто има интереса да земље те регије директно добијају, не преко посредника, јефтинији гас и у довољним количинама, а и Русији је стало да га испоручује и продаје. У постојећим препрекама су и интереси треће стране (атлантистичке концепције, глобалиста и др.), што наводи на закључак да се може наћи начин и облик реализације Јужног тока у будућем периоду, односно постоји интерес за овај пројекат. Суштина Јужног тока је и у избегавању последица по транспорт и зависност од цевовода „Дружба“ преко украјинске територије, дакле, од ситуације у самој Украјини или последица могуће кризе.

Економске санкције земаља ЕУ Русији су на снази уз извесне модификације, а како реално ни земље Уније, а још мање Руска Федерација немају интерес за њих, могућност њиховог умањења и потпуног укидања је врло реална у ближој перспективи. У том правцу су и избори за европски парламент маја 2019. показали јачање евроскептичних снага, пре свега у Француској и низу других земаља Уније. То су снаге које се у исто време залажу за одржавање бољих односа с Русијом и укидање постојећих санкција.

Слика 17. Украјина, Крим и отцепљене републике на Југоистоку Украјине, 2019

Ukraine, Crimea and Separatists

Извор: Stratfor, 2019. https://www.google.com/search?sxsrf=ACYBGNRqgfs7HhgRU7EIHp9DmSIKqM-feA:1569624726515&q=crimea&tbm=isch&source=univ&hl=en&sxsrf=ACYBGNRqgfs7HhgRU7EIHp9DmSIKqM-feA:1569624726515&sa=X&ved=2ahUKewitr4Tii_LkAhVkkosKHYkuACEQsAR6BAGDEAE&biw=1920&bih=944#imgrc=TH3brhcfUz7S8M:

Избор председника Доналда Трампа у САД, уз све противречности његовог председничког мандата до сада, утицај тзв. „дубоке државе” довео је свакако до извесног попуштања у односима с Русијом. То се индиректно одразило и на украјинску кризу.

Велика је енигма држање новог председника Украјине Володимира Зеленског. Он је уочи парламентарних избора морао да покаже одређени политички маркетинг да би се што боље позиционирао са својом странком, како у односу на прилично екстремизовану политичку сцену Украјине, тако делом и према Југоистоку, где је такође покушао да узме што већи број гласова. У том смислу можемо посматрати и његов први телефонски разговор с Владимиром Путином, након избора

за председника Украјине. У том разговору он је најавио да ће се применити лустрација, не само како је то било у Украјини након пуча 2014. на гарнитуру на власти у периоду Јануковича и Азарова (2010–2014), већ и на период након тога, укључујући и Порошенкову администрацију. Та изјава је могла да носи и политички прагматизам, јер би тиме били обухваћени и његови политички противници из тзв. западноукрајинске концепције, који су на власти након пуча 2014. године, дакле, његови постојећи политички ривали. Тај потез је опасан јер гура прст у око постојећем естабилишменту и владајућој хистерији у земљи. Међутим, његове изјаве да је потребно проширити тзв. Нормандијску групу (чине је Русија, Француска, Немачка и Украјина) за операционализацију мира Минск II, са САД и Британијом, директно је геополитички окренуто интересима атлантистичких снага и контра руских интереса. У следећем периоду Зеленски ће показати какав је политичар и како је геополитички опредељен. Тешко је поверовати да ће моћи и хтети да се битно одмакне од постојећег курса устоличеног фебруара 2014. након преврата. Вероватно ће учинити одређено отопљавање ка рускојезичком становништву и Русији. Имајући у виду екстремне ставове и политику владајућих структура након преврата, та отопљавања неће превише значити, јер да би се постигао истински компромис с Југоистоком и Русијом потребно је далеко, далеко више снаге и времена.

Да ли постоје проруске странке и утицајни политичари у русофобској постмајданској (постпучистичкој) Украјини. Вероватно су то Јуриј Бојко и Виктор Медведчук, после остракизма и забране бављења политиком дотадашњег политичког естабилишмента Југостока и читаве земље, с лидерима Партије региона и Компартије на челу, потом протеривањем Царјова и низа других политичара и јавних делатника. У постфебруарској Украјини, након преврата 2014. ситуација у изборном систему више није ни приближна оној у претходном времену дужем од две деценије. Отцепљењем Крима и изласком Новорусије из састава земље (делови области Доњецк и Луганск) смањено је проруско становништво у земљи. Томе треба додати да је један мањи број грађана Југоистока, као и читаве Украјине, напустио земљу и отишао у иностранство (укључујући Русију), а ту солидан део отпада на проруско становништво. Значајном делу проруских политичара, нарочито из Партије региона и Компартије,

зображено је да се даље активно баве политиком. Некима је то забрањено на основу законског акта о лустрацији који се односи на период 2010–2014, а некима не *de iure*, али заправо *de facto*. Проруским политичарима је изузетно отежано, готово и онемогућено, деловање и активности након 2014. године. Услови регуларног вишестраначја су озбиљно доведени у питање.

Када је у питању црквени проблем, он је додатно искомпликовао ситуацију, и повећао дубину конфликта како у самој Украјини, тако и у односима између Кијева и Москве.¹⁶² Поред већински православног становништва, у Украјини живи и значајан број унијата и католика. Међутим, то није све. У оквирима православног постоје чак три цркве: Украјинска православна црква Московског патријархата (УПЦ МП) коју у народу називају „московском“, док су друге две неканонске – Украјинска православна црква Кијевског патријархата (УПЦ КП) – „филаретовска“, која делује од 1992. и најзад Украјинска аутокефална православна црква (УАПЦ), коју можемо да зовемо „галичанска“, како је назива и Леонид Кучма¹⁶³. У Западној Украјини делује и унијатска Гркокатоличка црква (УГКЦ), док је међу протестантским најјача Баптистичка црква. У време стицања независности, за време Горбачова 1991, како наводи Кучма на истом месту, питање обнављања гркокатоличких храмова појавило се као узрок сукоба између Кијева и Москве.¹⁶⁴ Тада су избили инциденти између унијата и православца у Западној Украјини, унијати су оптужени за прогањање православних, а то је тумачено као својеврсна освета за догађања из 1946. када је унијатска црква била забрањена.

За већински православни свет у Украјини значајнији је сукоб унутар православних цркава. Годинама су видљиви покушаји стварања помесне (јединствене) украјинске православне цркве независне од Москве. У том смислу још 16. јуна 2016. Врховна рада Украјине

¹⁶² Алла Миколаївна Киридон, Становлення помісної православної церкви в Україні (2016–2019 рр.), у: *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри, Збірка наукових праць*, Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019, стр. 180–190.

¹⁶³ Леонід Кучма, *Україна – не Росія*, Москва: Время, 2004, стр. 463–464.

¹⁶⁴ Леонід Кучма, *Україна – не Росія*, Москва: Время, 2004, стр. 464–465.

обратила се Васељенском патријарху Вартоломеју с молбом да да аутокефалност Украјинској православној цркви. На православном сабору на Криту од 16. до 27. јуна 2016. године дошле су до изражаја значајне супротности између Васељенског патријарха и Руске православне цркве. На овом свеправославном сабору нису учествовали представници Руске православне цркве, потом Бугарске и Грузијске цркве и Антиохијски патријарх. Једно од важних питања које је изазвало несагласје и одсуство на сабору било је управо давање аутокефалности Украјинској православној цркви. Оно што није остварено тада, уследило је после две године.

Ала Киридон, украјински политиколог, сматра да је Русија имала преко Украјинске православне цркве под надлежношћу Московског патријарха утицај на преко 50% становништва Украјине (тачније око 65%) све до стицања аутокефалности украјинске православне цркве на основу томоса који је добила од Васељенског патријарха. Украјински председник Порошенко обратио се априла 2018. године константинопољском патријарху Вартоломеју с молбом да се да аутокефалност Украјинској цркви, „што ће омогућити да се у земљи створи јединствена помесна православна црква”.¹⁶⁵ Васељенски патријарх је супротно надлежностима које је над Украјином имала вековима Московска патријаршија, донео томос о независности засебне украјинске цркве, која је заправо настала спајањем две мање украјинске православне цркве. Украјинска православна црква под надлежношћу Московског патријарха има своју инфраструктуру у 22 од 25 административних области Украјине. Она није присутна само у унијатском језгру Галиције, који чине административне области Лавовска, Ивано-Франковска и Тернопільска. Располаже с 12.675 организација у наведене 22 административне области.

Након што је 11. октобра 2018. Свети синод Васељенске патријаршије објавио да је укинуо одлуку о потчињавању Кијевске митрополије (тј. УПЦ КП) Московском патријархату, уследило је 15. децембра 2018. на заједничком сабору две православне цркве, УПЦ КП и УАПЦ (која се самораспустила уочи сабора) њихово уједињење. Овим

¹⁶⁵ Порошенко просит патриарха Варфоломея о создании на Украине автокефальной церкви, ТАСС, 17 апреля 2018, <https://tass.ru/obschestvo/5134219>.

чином је ударен темељ формирању нове цркве, која добија томос од Васељенског партијарха 6. маја 2019. године.¹⁶⁶ Последица те одлуке Васељенског партијарха јесте да је Руска православна црква прекинула с њим односе 2018. године.

* * *

Актуелна украјинска криза настала је крајем 2013. године након организовања протеста прозападног дела опозиције против владе коју су чиниле странке Партија региона и Компартија, услед замрзавања до даљег преговора о придруживању ЕУ. Ови протести су били нарочито снажни у западној Украјини поред оних који су трајали у Кијеву и подразумевали су и насртаје на седишта институција власти. Опозиција је насилно преузела власт фебруара 2014. Након тога су уследили немири и масовне манифестације на рускојезичком Југоистоку због незадовољства фебруарским превратом и истакнут је захтева за федерализацију земље. Непомирљивост нових власти у Кијеву манифестовала се употребом силе на Југоистоку, што је уз сва заштравања довело до правих војних операција током касног пролећа и лета 2014. године пошто су Луганска и Доњецка област спровеле референдуме за независност и прогласиле сецесију. Крим се мирним путем, спроведеним референдумом, вратио Русији, док су се на простору Луганске и Доњецке области водиле тешке борбе с много жртава. Проруске отцепљене републике су успеле да се одбране до краја лета, а примирјем и споразумом у Минску 5. септембра 2014. сукоб је привремено замрзнут. Међутим, противречности две стране, паралелно с уплитањем других сила, посебно САД и Русије, довеле су до заштравања односа и поновног оружаног сукоба од друге половине јануара до средине фебруара 2015. и водиле новом споразуму о примирју у Минску. Судбина овог примирја је неизвесна. Низ противречности међу супротстављеним странама говори о могућем наставку не само украјинске кризе, већ и даљих оружаних сукоба у перспективи.

¹⁶⁶ Патриарх Варфоломей вручил Томос Православной церкви Украины, Укринформ, <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2614363-patriarh-varfolomej-vrucil-tomos-pravoslavnoj-cerkvi-ukrainy.html>.

VI – ЗАКЉУЧАК

Нестанком Совјетског савеза Украјина постаје независна држава почевши од децембра 1991. године. Земља је до тада егзистирала у оквиру СССР-а, односно царске Русије, с извесним разликама у идентитету, а у појединим северозападним областима и цивилизацијско-геополитичком одређењу. То је последица њене историје у односу на Русију након пропасти Кијевске Русије у XIII веку. Те разлике се читавају у историјским околностима, матерњем језику, религијском одређењу, чему је Хантингтон посветио поглавље у свом класичном делу Сукоб цивилизација. У том делу Хантингтон закључује да је Украјина цивилизацијско-геополитички подељена на исток и југоисток који је у оквиру руског идентитетског света, и нешто мањи део земље на северозападу који то није, а додали бисмо да централне области земље лавирају у идентитетском смислу, задржавајући везу с руским историјским наслеђем, постепено надограђујући свој украјински идентитет. Независна Украјина од деведесетих година 20. века задржава јединство земље преко уведеног демократског изборног система и у оквиру кога се постојеће противречности на релацији југоисток-северозапад каналишу и одржавају.

Уз све недостатке у пракси, такав систем је функционисао до тзв. „Наранџасте револуције”, без већих противречности и криза. Сукоб је настао када су поништени председнички избори на којима је дотадашњи премијер и председник проруске Партије региона (појединачно посматрано најјаче странке у земљи) Јанукович победио и када је на поновљеном гласању победио Јушченко, представник наглашене галицијске, западноукрајинске варијанте идентитетско-геополитичког одређења. За непуних годину и по дана долази до новог турског догађаја који је уздрмао поверење у изборе и парламентарну демократију сучељавањем интереса геополитички подељене земље и идентитета. Јанукович је у међувремену поново постао председник владе захваљујући резултатима парламентарних избора на којима су већину добиле проруска Партија региона и Компартија. Јушченко као

председник државе распушта владу и парламент с образложењем да је повређена једина тачка Устава која му даје такву могућност, а то је угрожавање безбедности земље, уз објашњење да то представља прелазак два посланика његове странке у ионако постојећу већину која чини владу Јануковича. На новим парламентарним изборима већину имају за два посланика странке Блок Јулије Тимошенко и Наша Украјина (председника Јушченка), па се формира влада на западноукрајинској концепцији. Међутим, након Кавкаског рата и победе Русије у њему августа 2008. у јавност доспевају сазнања да је Јушченко пружао војну помоћ грузијској страни и да је то скривано од јавности. Јулија Тимошенко му се супротставља уз помоћ опозиционе проруске Партије региона. На новим (редовним) председничким изборима почетком 2010. који представљају важну вододелницу, Јушченко бива поражен у првом кругу са свега 5% добијених гласова изашлих бирача, а Јанукович супериорно побеђује и у другом кругу Јулију Тимошенко с око 55% добијених гласова.

Партија региона и Компартија током 2010. преузимају власт на свим нивоима, па се Украјина с председником Јануковичем и премијером Азаровим на челу извесно приближава проруској опцији, тачније анулира померања постигнута у претходној власти низом мера (статус руског језика, споразум о стационирању руске флоте у Севастопољу, анулирање претходно донетих одлука о прихватању као хероје западноукрајинске неонацисте и колаборанте Рајха из Другог светског рата, иначе носиоце западноукрајинске савремене идеологије на десној сцени и др.). У погледу опредељења према ЕУ и Царинској унији, Јанукович покушава да држи еквилибрансу. У том правцу власт одбија да под постојећим околностима потпише ССП с ЕУ у јесен 2013, што доводи до масовних демонстрација прозападне опозиције и крајње деснице западноукрајинске идеологије у Кијеву и у северозападним областима земље. Тако почиње велика украјинска криза чији је епицентар у ужем смислу трајао до пролећа 2015. и имао одлике и оружаног сукоба током пролећа–лета 2014. и поново током зиме јануар–фебруар 2015, када је закључен споразумом Минск II.

У фебруару 2014. постигнут је, посредством министара спољних послова земаља ЕУ, споразум између демонстраната и власти о условном прекиду демонстрација и међусобним уступцима. Само

неколико дана потом демонстранти и опозиција насилно заузимају институције система, обрачувавају се с носиоцима власти у Кијеву и у западном делу Украјине. Упркос постигнутом споразуму уз посредство ЕУ, извршен је пуч, носиоци власти се свргавају и стављају пред неку врсту преког суда. Тако је на председника Јануковича пуцано док је напуштао Кијев.

У Харкову се већ следећег дана скупљају носиоци државне и регионалне власти на Југоистоку који истичу да не признају пуч и да неће дозволити да демонстранти из Галиције и северозападног дела земље, неки од њих под окриљем неонацистичких симбола, заузимају локалне органе власти на Југоистоку. Током марта и априла 2014. следи тзв. „руско пролеће“ на Југоистоку, односно масовне демонстрације у којима се инсистира на демократским тековинама тамошњих регионалних и локалних власти, изражава неслагање с пучем у Кијеву и наметањем једностраних решења западноукрајинске концепције. У марту се Крим одвојио и прогласио повратак Русији на основу резултата референдума, а Москва прихватила такво стање као свршени чин. Због тога Русију осуђује већина западних земаља и уводе јој се постепено санкције. У Доњецкој и Луганској области се проглашава отцепљење од остатка Украјине. Почетком маја у Одеси, која је део Југоистока и с већинским рускојезичким становништвом, долази до погрома и убистава, спаљивања више десетина проруских демонстраната и активиста у извођењу десничарских елемената из Галиције и локалних „навијача“.

Након тога долази до радикализације ситуације у земљи. Двадесет и петог маја у прилично нерегуларној и недемократској атмосфери, када су удаљени, тучени и линчовани председнички кандидати Југоистока, одвија се први круг председничких избора на којима побеђује Порошенко. Проруске странке Партија региона као најјача странка у земљи и Компартија се забрањују и блокира се њихов рад.

На читавом Југоистоку долази до сукоба с активистима западноукрајинског концепта и представницима централних органа безбедности, а у Луганској и Доњецкој области које проглашавају отцепљење након спроведених референдума долази до правих оружаних сукоба у који се постепено и против њих укључује и војска. Оружани сукоби се воде током лета. Проруске снаге се повлаче под

надмоћнијим провладиним снагама. Стеже се обруч око агломерација Доњецка и Луганска који се грчевито бране. Кијев оптужује Русију да помаже побуњенике. На остатку Југоистока, у Одеси, Дњепропетровску, па чак и Харкову припадници снага безбедности одани новој власти и западноукрајинске парајединице успевају да овладају, заводе контролу и хапшења.

Обарање малезијског авиона на простору захваћеном сукобима који контролишу проруски борци само поспешује распламсалу кризу. Током друге половине августа и почетком септембра проруске побуњеничке снаге које су стасале у праву војску, након серије повлачења у протеклих неколико месеци, наносе поразе провладиним снагама, враћају део изгубљене територије и заробљавају већи број противничких војника у тзв. „котловима”. То доводи до потписивања примирја у Минску уз међународно посредовање. Посредници су представници Русије, Француске, Немачке и Белорусије као домаћина. Остаје status quo на терену. Новорусија, како се назива део територија административних области Луганск и Доњецк остаје ван контроле Кијева са својом влашћу и војним ефективима, а између су страни посматрачи и снаге раздвајања. Политичко решење је замагљено и удаљено. Русија сматра припајање Крима свршеним чином, што наилази на осуду западног света и супротстављање Украјине.

У јануару 2015. долази до обнове непријатељства и распламсавања оружаног сукоба. Проруске снаге су и овај пут добиле завршницу сукоба, односно опколиле су провладине снаге у тзв. „котловима“ и заробиле велики број војника украјинске војске. Резултат тога је нови мировни споразум Минск II, којим се проширује територија Новорусије (Дебаљцево и корекција границе око Доњецка и Луганска). Новорусија обухвата близу 40% територије административних области Доњецка и Луганска, остало контролишу владине снаге, укључујући и остатак Југоистока с рускојезичком већином (административне области Харковска, Дњепропетровска, Запорошка, Николајевска, Херсонска и Одеска). Односи између Кијева и Москве су крајње лоши. Епилогом украјинске кризе почетком 2015. и споразумом Минск II није задовољна ни једна од страна. Иако је „врући“ део сукоба у украјинској кризи окончан, он се и поред повремених краћих прекида примирја неће више распламсавати, али противречности украјинске кризе у највећем

опстају до данас. Отварањем верског проблема током 2018–19. овај сукоб се и концепцијски продубљује. Победом на председничким изборима у Украјини Володимир Зеленски долази из сфере забаве (глумац-комичар). Након одржаних парламентарних избора његова новоформирана странка у коалицији долази на власт, па је део до тада владајуће неопучистичке гарнитуре у Кијеву смењен с власти. Стиче се утисак да се први пут од фебруарског преврата 2014. на врху власти у Кијеву појављују снаге спремне за извештан степен смањења интензитета у сукобу с Русијом. Питање је да ли ће показати у пракси спремност за попуштање притиска и на Југоисток, где је у постсовјетском периоду доминантна Партија региона формулисала, уз плебисцитарну подршку тамошње популације, концепт регионализације земље и уважавање идентитетско-цивилизацијских разлика, које је дефинисао светској јавности и сам Хантингтон у знаменитом делу Сукоб цивилизација.

Украјинска криза је имала и своју међународну димензију. Након поновног избора за председника Русије Владимира Путина долази до оштријег става Москве према политици САД у свету. Путин је спречио намере САД да нападну Сирију септембра 2013. Потом је дошло до распламсавања украјинске кризе, што делује као нови амерички глобални притисак у непосредном руском геополитичком дворишту. Украјина је функционисала до фебруарског преврата као геополитички подељена земља с изборним надметањем попут „кלאцкалице“, где су се с готово подједнаким снагама надметали и смењивали на власти у влади и председничкој палати Југоисток и Северозапад. „Наранџаста револуција“ западноукрајинске концепције уз помоћ западних сила, пре свега атлантистичких, ремети „правила игре“ и поштовања изборног система, што је запечаћено фебруарским превратом 2014. Тада нестаје Украјина какву познајемо од времена нестанка СССР-а и добијања независности крајем 1991. године. Русија враћа Крим, а Новорусија се једним својим делом измиче из суверенитета Кијева уз потресе који се неће лако моћи превазићи у будућности. Око 60% територије административних области Доњецка и Луганска Кијев је задржао под својом контролом, а ту су и преостале области Југоистока. Југоисток, уз све разлике политичких и друштвених чинилаца који делују на том простору, има два велика мотива за свој посебан статус у односу на остатак Украјине, а то су употреба руског као матерњег језика већине

становништва који ту живи. Други мотив је економски, да средства која остварују ове богате области, остану ту, да се не преливају преко Кијева у друге регионе, посебно не Галицију која се намеће као авангарда украјинизације и коју популација Југоистока у тој форми најмање жели. Југоисток је богат рудама, има развијену индустрију и излази на Црно и Азовско море.

Стварање нове званичне украјинске православне цркве обједињавањем неких фракција уз помоћ томоса који је донео Васељенски патријарх није нанело већи и осетнији удар Украјинској православној цркви која је под јурисдикцијом Московског патријарха. Тешко је предвидети епилог украјинског конфликта који постоји и даље како унутар Украјине, тако и у односу на Новорусију и у односу на Руску Федерацију. Ту су се уплеле и друге силе, пре свега САД и нешто мање земље ЕУ. Водеће чланице ЕУ су попустљивије у свом односу према Русији од централе у Бриселу. Русија тражи излаз и компромис, има подршку и симпатије Кине, других сила БРИКС-а и других земаља укључених у интеграционе процесе на постсовјетском простору које сама предводи (Евроазијска унија, ОДКБ и др., чему треба додати и растући утицај ШОС где су истакнутије чланице поред Русије, Кина, Индија и Пакистан).

РЕЗИМЕ

Украјина је од нестанка СССР-а и добијања независности функционисала као самостална држава и чланица Заједнице независних држава. Постојање извесних идентитетских, историјско-цивилизацијских разлика региона, пре свега на линији северозапад-југоисток, у највећем је апсорбовао изборни систем, па су се смењивали председници републике, премијери и владе који су били припадници или западноукрајинске или источноукрајинске концепције. Резултати избора редовно су били прилично тесни. Посебно након 2000. формирале су се као водеће Партија региона, најјача странка у земљи, и њен лидер Виктор Јанукович и Компартија Пјотра Симоненка – обе странке Југоистока („проруске“), и с друге стране Блок Јулије Тимошенко и Наша Украјина Виктора Јушченка, водеће у оквиру западноукрајинске концепције.

Међутим, „Наранцаста револуција“ крајем 2004. године поништила је протестима победу на изборима за председника републике тадашњем премијеру Јануковичу, а на поновљеним изборима победио је Јушченко. У следећем петогодишњем периоду, када је поново Јанукович постао председник владе на основу резултата парламентарних избора 2006, председник Јушченко распушта владу и парламент сумњивим образложењем, што након ванредних избора доводи на власт западноукрајинску концепцију с Јулијом Тимошенко на челу. У руско-грузијском рату, јавно мњење у Украјини сазнаје да је председник Јушченко тајно слао оружје Грузији и сарађивао с НАТО-м. Он долази и у сукоб с премијерком Тимошенко која јесте за ЕУ, али не и за улазак у НАТО. На председничким изборима почетком 2010. Јушченко добија свега 5% гласова изашлих бирача, а Јанукович побеђује у другом кругу испред Тимошенкове. Нову владу формирају проруске странке Партија региона, у континуитету најјача у земљи и Компартија.

У периоду од 2010. до 2013. Јанукович и премијер Азаров потписали су више уговора с Русијом, али се нису битно приближили ни ЕУ ни Царинском савезу. Власт је вероватно начинила велику политичку грешку осудивши на затвор због наводне корупције бившу премијерку Јулију Тимошенко.

Када је власт у јесен 2013. одбила да потпише ССП с ЕУ, долази до жестоких протеста опозиције. Иако је у фебруару 2014. посредством министара спољних послова земаља ЕУ дошло до споразума власти и опозиције о обостраном попуштању и тражењу компромиса у будућим парламентарним и председничким изборима, део демонстраната супротно договору, насилним методама заузима владине институције у центру Кијева. Представници власти на Југоистоку на скупу у Харкову истичу да не признају резултате уличног насилног преврата у Кијеву, па следећих месеци на тим просторима долази до масовних демонстрација и незадовољства (тзв. „руско пролеће“ на Југоистоку).

Временом све више долази до насиља, а вакуум у легитимитету се тежи попунити представницима нове власти у Кијеву, заказивањем превремених председничких избора 25. маја. Међутим, Крим се референдумом изјаснио за повратак у састав Русије, што Москва прихвата средином марта и то сматра свршеним чином. У Доњецкој и Луганској административној области долази до масовног исказивања жеље за отцепљењем од Украјине. Почетком маја долази до погрома у Одеси, у коме је страдало више десетина антимајданских демонстраната од неонацистичких група приспелих из Галиције и локалних екстремиста.

Све то радикално распламсава украјинску кризу, која убрзо прераста у прави рат на истоку, када су кијевске власти послале полицију, а потом и војску да покори самопроглашене републике у Доњецкој и Луганској области, док је бројних инцидената и сукоба мањег интензитета било и у другим областима Југоистока.

Криза временом добија и међународни карактер јер западне силе уводе економске санкције Русији због присаједињења/анексије Крима. Русија не улази директно у сукоб с Украјином, иако пребацује значајне војне снаге на маневре уз украјинску границу. Она признаје Петра Порошенка за председника Украјине, изабраног у изразито нерегуларним условима маја 2014, у покушајима да се пронађе компромис. Међутим, Порошенко се потпуно ставио на политичку

платформу преврата из фебруара. У новој власти у Кијеву након фебруара 2014. истичу се екстремисти и долазе до изражаја изразито десничарски и неонацистички елементи. У самопроглашеним републикама Доњецкој и Луганској, као да нема у овом периоду довољно слуха за компромис, па се наставља ратна опција.

Током лета фронт у Новорусији, односно Доњецкој и Луганској области се стабилизује и проруски борци успевају да зауставе украјинску армију и да је од половине августа натерају на повлачење, окружују и заробљавају њене знатне ефективе. Тако је 5. септембра 2014. потписано примирје, а потом и споразум у Минску који заправо потврђује status quo.

Међутим, у јануару 2015. украјинске снаге нападају тзв. Новорусију, односно отцепљене делове Доњецке и Луганске области. У току следећег месеца проруски борци су однели победу код Дебаљцева, поново окруживањем и заробљавањем бројних украјинских снага. Споразум Минск II такође је подвукао status quo исправком границе у корист Новорусије, нарочито добијањем Дебаљцева. Новорусија обухвата близу 40% територије административних области Доњецка и Луганска.

У протекле четири и по године није било наставка ратних дејстава и поред више случајева кршења примирја. Стога, може се констатовати да је украјинска криза у ужем смислу трајала од јесени 2013. до фебруара 2015. Међутим, у ширем смислу она је настављена, истина далеко мањим интензитетом, и испољава се у заостреним односима Кијева и Москве, у једној врсти аутократског притиска централних власти Украјине на Југоисток, где је чак укинут и руски језик као други званични језик, иако је он матерњи за близу три четвртине популације у овим областима. Црквени раскол проузрокован тиме што је Васељенски патријарх дао томос за стварање Украјинске православне цркве паралелно с постојећом већинском која је под патронатом Московског патријарха током 2018. продубио је украјински сукоб и кризу. Повремено долази до пушкарања, већих или мањих инцидената на истоку, на граници са самопролашеним републикама Новорусије, где су међународни посматрачи.

Избор председника Зеленског 2019. и одржавање парламентарних избора у којима његова странка добија запажену улогу у влади,

наговештава могућност смене политичке гарнитуре која је дошла на власт у Кијеву преко фебруарског пуча 2014. Ставови супротстављених страна још увек су прилично удаљени, а у самој Украјини у друштву и медијима је наметнут екстремистички дискурс, па се и током 2019. дешавају такви насилни инциденти попут гранатирања телевизија минобацачима у центру Кијева које организују тв мост у комуникацији с Русијом. Део западних сила примењује двојне стандарде о Украјини, прелази се олако преко преузимања власти насилним путем на улици фебруара 2014, не траже се демократски стандарди и заштита људских права у мноштву случајева у којима се одвајају читави делови становништва који су или Руси или с проруским идентитетом.

У Европи и у оквиру неких чланица ЕУ све више преовлађује расположење да треба постепено укинути санкције Русији наметнуте због украјинске кризе, да се помогне налажењу компромиса, а то ће, између осталог, омогућити пуна људска и групна права рускојезичком становништву у Украјини које је у већини на Југоистоку, те дозволити пуно функционисање демократских стандарда и изборних права. Суштина украјинске кризе добрим делом управо је у више случајева кршења тих стандарда и права (егземпларна су три: поништавање председничких избора 2004. и њихово понављање у нерегуларној атмосфери „Наранцасте револуције“, потом злоупотреба председника Јушченка уставне клаузуле да се може распустити влада и парламент уколико је наводно угрожена државна безбедност, што је довело до обарања Јануковичеве владе 2006. и заказивање нових избора и насилни преврат фебруара 2014. Ти случајеви озбиљно су довели у питање регуларност одвијања изборног процеса у Украјини сваки пут на штету Југоистока. Од тада се Украјина није вратила у пређашње стање и украјинска криза у извесном облику и противречностима и даље траје, истина не у ратном облику пуне кризе који је окончан фебруара 2015. Њено разрешавање је могуће само мирним и демократским средствима и преговорима, давањем пуних људских и колективних права. Сувише је натегнута и нетачна констатација одређених кругова у Кијеву да је украјинска криза последица „руске спољне агресије“, противречности су много дубље и налазе се у највећем у самој Украјини, њеној објективној разноврсности и разликама. Оне се могу превазићи уважавањем интереса обе стране, а не наметањем воље и идентитета једној страни. Наш утисак је да је Украјини потребан компромис.

SUMMARY

Since the dissolution of the USSR and gaining its independence, Ukraine has functioned as an independent state and a member of the Commonwealth of Independent States. The existence of certain identity and historical-civilizational differences in the region, especially on the line northwest-southeast, was largely absorbed by the electoral system. Therefore, presidents of the republic, prime ministers, and governments, which were members of either West Ukrainian or East Ukrainian conceptions, interchanged. The election results in this regard have regularly been fairly tight. Particularly after 2000, the Party of the Regions led by Viktor Yanukovych and the Communist Party led by Piotr Simonenko were formed as the strongest parties in the country - both as the parties of the Southeast (the “pro-Russian”), and on the other side, the Yulia Tymoshenko’s Bloc and Viktor Yushchenko’s Our Ukraine as the leading parties within the Western Ukrainian conception.

However, the so-called Orange Revolution in late 2004 overturned through protests the winning on the presidential election of then Prime Minister Yanukovych, and Yushchenko won the re-election. In the next five-year period, when Yanukovych again became prime minister based on the results of the 2006 parliamentary elections, President Yushchenko dissolved the government and parliament with dubious reasoning, which, following a snap election, brought to power a Western Ukrainian conception led by Yulia Tymoshenko. During the Russo-Georgian war, public opinion in Ukraine learned that President Yushchenko secretly sent arms to Georgia and cooperated with NATO. He was also in conflict with Prime Minister Tymoshenko, who was in favour of the EU but against joining NATO. In the presidential election in early 2010, Yushchenko received only 5% of the votes cast, and Yanukovych won the second round ahead of Tymoshenko. The new government was formed by the pro-Russian parties of the Party of the Regions as the strongest in the country in continuity and the Communist Party.

In the period 2010 to 2013, Yanukovych and Prime Minister Azarov signed several agreements with Russia but did not come close to either the EU or the

Customs Union. The government has probably made a major political mistake by sentencing the former Prime Minister Yulia Tymoshenko to prison for alleged corruption.

When the authorities refused to sign the Stabilization and Association Agreement (SSA) with the EU in the fall of 2013, there were fierce protests by the opposition. Although in February 2014 due to the mediation of the EU foreign ministers, an agreement was reached between the government and the opposition on mutual indulgence and seeking compromise in the upcoming parliamentary and presidential elections, part of the protesters, contrary to the agreement, seized government institutions in the center of Kiev by violent methods. The authorities in the southeast at a rally in Kharkov declared that they did not acknowledge the results of a violent coup in Kiev, and in the next months, there were mass demonstrations of discontent (the so-called “Russian spring in the Southeast”).

As time went by, violence was mounting. Representatives of the new authorities in Kiev tried to fill the vacuum in legitimacy by the scheduling of early presidential elections for May 25. However, before that, Crimea voted in a referendum for its return to Russia, which Moscow accepted in mid-March and considered as an irreversible act. In the Donetsk and Lugansk administrative regions, there was a mass expression of the desire to secede from Ukraine. The pogrom in Odessa began in early May, and dozens of anti-Maidan protesters were killed by neo-Nazi groups from Galicia and local extremists.

All of this has radically inflamed the Ukrainian crisis, which soon escalated into a real war in the east. The Kiev’s authorities sent police and then the army to subdue self-proclaimed republics in the Donetsk and Lugansk regions, while numerous incidents and conflicts of lesser intensity occurred in other areas of the Southeast.

Eventually, the crisis has also gained international character as the Western powers imposed economic sanctions on Russia because of Crimea’s annexation. Russia was not directly in conflict with Ukraine, although it was shifting significant military forces for maneuvers along the Ukrainian border. Russia acknowledged Petro Poroshenko for Ukraine’s President, who was elected in a highly irregular situation in May 2014, in an attempt to find a compromise. However, Poroshenko has completely put himself in line with the political platform of the coup contractors from February. Extremists stand out in the new authorities in Kiev after February 2014, and right-wing and neo-Nazi elements were emerging. On the other hand, in the self-proclaimed republics of Donetsk and Lugansk, it seems that there was not enough will to compromise in this period, so the war option continued.

During the summer, the front in the so-called New Russia, i.e., the Donetsk and Lugansk regions was stabilizing. The pro-Russian fighters managed to stop the Ukrainian army and forced it to withdraw in mid-August, capturing a significant part of its forces by encirclement. Hence, on 5 September 2014, an armistice was signed and then an agreement in Minsk, which confirmed the status quo.

However, in January 2015, the Ukrainian forces attacked the so-called New Russia, that is, parts of the Donetsk and Lugansk regions. Over the next month, pro-Russian fighters claimed victory, especially after capturing Debaltsevo, again by the encirclement of a significant part of the Ukrainian forces. The Minsk-2 agreement also underscored the status quo by correcting the border in favor of New Russia, especially by gaining Debaltsevo. In total, New Russia covered nearly 40% of the territory of the administrative districts of Donetsk and Lugansk.

In the past four and a half years, there has been no continuation of hostilities, despite several cases of ceasefire violations. Therefore, it can be stated that the Ukrainian crisis lasted from the fall of 2013 to February 2015. In a broader sense, however, it continued, with much lesser intensity, and manifested in the strained relations of Kiev and Moscow, in a kind of autocratic pressure of the central authorities of Ukraine towards the Southeast, where Russian was even abolished as the second official language, although for nearly three quarters of the population in these areas it is a native language. The church schism was caused when the Ecumenical Patriarchate granted a Tomos for the creation of the Ukrainian Orthodox Church in parallel with the existing church under the auspices of the Russian Moscow Patriarchate. This deepened the Ukrainian conflict and crisis in 2018 even more. Finally, there were occasional armed conflicts, and smaller and bigger incidents in the east, on the border with the self-proclaimed republics of New Russia, where international observers were present.

The election of President Zelensky in 2019 and then the parliamentary election where his party received a prominent role in the government, indicated the possibility of replacing the political party that came to power in Kiev in the February coup in 2014. On the other hand, the views of opposing parties were still quite remote, and extremist discourse has been imposed on society and the media. In 2019 this even led to violent incidents as the mortar shelling of tv stations in the center of Kiev, which organize a TV bridge of communication with Russia. Part of the Western powers has been applying dual standards regarding Ukraine, easily moving beyond the takeover of power on the streets in February 2014. They also did not demand democratic standards and

protection of human rights in many cases in which the entire sections of the Russian or pro-Russian population were segregated.

In addition, in Europe and within the EU member states prevails a disposition towards gradually lifting sanctions on Russia, imposed because of the Ukrainian crisis. Helping to find a compromise will, among other things, enable democratic standards, human and collective rights for the Russian-speaking population in Ukraine, which is the majority in the Southeast, and allow the full functioning of democratic standards and electoral rights. After all, the essence of the Ukrainian crisis is, to a large extent, precisely in multiple cases of violations of these standards and rights (three significant examples: the annulment of the 2004 presidential election and their repetition in the irregular atmosphere of the so-called Orange Revolution; President Yushchenko's abuse of a constitutional clause which allows dissolution of government and parliament if state security is allegedly compromised, which led to the overthrow of the Yanukovich government in 2006 and scheduling of new elections; and the violent coup in February 2014). These cases seriously questioned the regularity of the election process in Ukraine, each time to the detriment of the Southeast. Therefore, since then, Ukraine has not returned to its previous state and the Ukrainian crisis and contradictions are still going on, although not in the context of the full crisis that ended in February 2015. Its resolution is only possible through peaceful and democratic means and negotiations, by giving full human and collective rights. The statement of certain circles in Kiev that the Ukrainian crisis is the result of "Russian external aggression" is too strained and incorrect. The contradictions are much deeper and mostly within Ukraine itself, its objective diversity and differences. They can be overcome by respecting the interests of both parties rather than imposing the will and identity of one side. We are under the impression that Ukraine needs a compromise.

РЕЗЮМЕ

С времён исчезновения СССР и приобретения независимости Украина функционировала как самостоятельное государство и член Содружества Независимых Государств. Существование определённых идентификационных, исторически-цивилизационных различий регионов, прежде всего на линии северозапад-юговосток, в большинстве поглощала выборная система, так что сменялись президенты республики и премьер-министры и правительства, которые принадлежали или западноукраинской, или восточноукраинской концепции. Результаты выборов в этом смысле постоянно были достаточно тесными. Особенно после 2000 г. со временем сформировались как ведущие Партия регионов и её лидер Виктор Янукович, как сильнейшая партия в стране, и Компартия Петра Симоненко, обе партии Юговостока («прорусские»), и с другой стороны Блок Юлии Тимошенко и Наша Украина Виктора Ющенко как ведущие в рамках западноукраинской концепции.

Но, так называемая Оранжевая революция на конце 2004 г. аннулировала на протестах победу тогдашнего премьер-министра Януковича на выборах за президента республики, и на последующих выборах выиграл Ющенко. В следующий пятилетний период, когда Янукович снова стал премьер-министром на основе результатов парламентских выборов 2006 г., президент Ющенко уволил правительство и парламент со сомнительным обоснованием, а это после внеочередных выборов приводит к власти западноукраинскую концепцию во главе с Юлией Тимошенко. В русско-грузинской войне, общественность узнаёт, что президент Ющенко тайком высылал оружие Грузии и сотрудничал с НАТО. Он сталкивается и с премьер-министром Тимошенко, которая желает ЕС, но не и вход в НАТО. На президентских выборах в начале 2010 г. Ющенко получает только 5 % голосов голосовавших, и Янукович побеждает во втором круге перед Тимошенко. Новое правительство

образуют Партия регионов, как и дальше сильнейшая в стране, и Компартия.

В период 2010–2013 гг. Янукович и премьер-министр Азаров подписали несколько соглашений с Россией, но не сблизилась тесно ни к ЕС ни к Таможенном Союзу. Вероятно, большую политическую ошибку сделала власть приговорив в тюрьму, якобы из-за коррупции, бывшего премьер-министра Тимошенко.

Когда власть осенью 2013 г. отказалась от подписывания Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским союзом, последовали резкие протесты оппозиции. Хотя в феврале 2014 г. при посредничестве министров внешних дел стран ЕС осуществленно соглашение власти и оппозиции об обоюдных уступках и поисках компромисса через будущие парламентские и президентские выборы, часть демонстрирующих вопреки соглашению, насильственными методами заняла институции правительства в центре Киева. Представители власти на Юговостоке на собрании в Харькове потом высказались, что не признают результаты насильственного переворота в Киеве, так что в последующие месяцы происходят массовые демонстрации недовольства (так называемая «русская весна на Юговостоке»).

В будущем всё более происходит насилие, и вакуум в легитимности стремятся пополнить представителями новых властей в Киеве, через назначение преждевременных президентских выборов на 25 мая. Между тем, Крым сначала референдумом изъясняется за возвращение в Россию, что Москва принимает в середине марта и в дальнейшем считает совершенным актом. В Донецкой и Луганской областях происходят массовые высказывания желания отделиться от Украины. В начале мая происходит погром в Одессе, где десятков антимайдановых несколько демонстрантов пострадало в результате поджогов и стрельбы организованных неонацистскими группировками приехавшими из Галиции и местными экстремистами.

Всё это радикальным образом разжигает украинский кризис, который скоро перерастает в настоящую войну на востоке, когда киевские власти выслали полицию, а потом и войско, что бы покорить самопровозглашенные республики в Донецкой и Луганской областях, пока много инцидентов и столкновений меньшей интенсивности было и в других областях Юговостока.

Кризис со временем получает международный характер, поскольку западные силы вводят экономические санкции России из-за присоединения/аннексии Крыма. Россия не входит в открытое столкновение с Украиной, хотя перебрасывает значительные военные силы для маневров при украинской границы. Она признаёт за президента Украины Петра Порошенко, выбранного в исключительно нерегулярных условиях в мае 2014 г., в попытках найти компромисс. Между тем, Порошенко полностью стал на политическую платформу исполнителей переворота из февраля. Среди новых властей в Киеве после февраля 2014 г. выделяются экстремисты и высказываются отчётливо правые и нацистские элементы. С другой стороны, и в самопровозглашенных Донецкой и Луганской республиках будто в тот период нет достаточно желания для компромисса, так что продолжается военная опция.

В течение лета в так называемой Новороссии, т.е. в Донецкой и Луганской областях фронт стабилизируется, и прорусские борцы успевают остановить украинское войско и вынудить его к отступлению, захватывая в плен его значительные эффективы через окружение. Так, 5 сентября 2014 г. подписано перемирие а потом и соглашение в Минске, подтверждающее статус-кво.

Между тем, в январе 2015 г. украинские силы атакуют так называемую Новороссию, т.е. отколовшиеся части Донецкой и Луганской областях. В течение последующего месяца прорусские борцы победили, особенно при Дебальцево, снова окружением значительных украинских сил. Соглашение Минск-2 также подчеркнуло статус-кво, поправкой границы в пользу Новороссии, особенно получением Дебальцево. Всего Новороссия охватывает почти 40 % территории административных областей Донецкой и Луганской.

В прошедших четыре с половиной года не было продолжения военных действий, несмотря на много случаев нарушения перемирия. Оттуда, можно сказать, что украинский кризис в прямом смысле продолжался с осени 2013 по февраль 2015 г. Между тем, в более широком смысле он продолжился, правда с гораздо меньшей интенсивностью, и выявляется в заостренных отношениях Киева и Москвы, в одном виде авторитарном давлении центральных властей Украины к Югостоку, где даже отменен русский язык как второй официальный, хотя для почти трёх четвертей населения в тех областях он является родным. Церковный раскол, вызван тем,

что Васеленский патриарх дал томос для создания Украинской православной церкви наряду с существующей, которая находится под патронатом Русского московского патриарха, в 2018 г. углубил украинское столкновение и кризис. Наконец, иногда происходят перестрелки, и большие или маленькие инциденты на востоке, на границе с самопровозглашенными республиками Новороссии, где находятся международные наблюдатели.

Выбор президента Зеленского в 2019 г. и потом парламентские выборы, где его партия получает выраженную роль в правительстве, предвещают возможность смещения политического гарнитура, пришедшего к власти в Киеве февральским путчем 2014 г. С другой стороны, позиции противопоставленных сторон пока ещё достаточно далёки, а на самой Украине в обществе и в медиах навязан экстремистский дискурс, так что и в течение 2019 г. происходят такие насильственные инциденты, подобно бомбёжке гранатомётами в центре Киева телевидений, организующих ТВ мост коммуникаций с Россией. Часть западных сил применяет двойные стандарты в вопросе Украины, где легко переходят через захват власти насильственным путём на улице в феврале 2014 г., также не требуют демократических стандартов и защиты человеческих прав в множестве случаев, где сегрегируются целые части населения, являющиеся русскими или с прорусской идентичностью.

Кроме всего этого, в Европе и в рамках членов ЕС всё более преобладает настроение к постепенной отмене санкций России, навязанных из-за украинского кризиса, и к помощи в поисках компромисса, что между прочим сделает возможным демократические стандарты, полные человеческие и групповые права для русскоязычного населения на Украине, которое в большинстве на Юговостоке, и наконец позволит полное функционирование демократических стандартов и выборных прав. Впрочем, суть украинского кризиса значительной частью находится именно в многих случаях нарушения этих стандартов и прав (показательны три: отмена президентских выборов 2004 г. и их повторение в нерегулярных условиях так называемой Оранжевой революции, затем злоупотребление со стороны президента Ющенко конституционного пункта, дающего право распустить правительство и парламент в случае якобы угрозы государственной безопасности, что привело к сваливанию правительства Януковича в 2006 г. и назначение новых выборов, и наконец насильственный

переворот в феврале 2014 г.). Эти случаи по серьёзному ставили вопрос о регулярности состояния выборного процесса на Украине, при этом каждый раз в ущерб Юговостока. Поэтому с того времени Украина не вернулась в предыдущее состояние, и украинский кризис в каком-то виде и с противоречиями длится и далее, правда не в военном смысле полного кризиса, который закончился в феврале 2015 г. Его решение возможно только мировыми и демократическими средствами и переговорами, отдаванием полных человеческих и коллективных прав. Слишком натянута и неточна констатация определённых кругов в Киеве, что украинский кризис является последствием «русской внешней агрессии», противоречия намного глубже и находятся большей частью в самой Украине, её объективной разнородности, и различиями. Они могут быть преодолены уважением интересов обеих сторон, не навязыванием воли и идентичности только одной стороны. Наше впечатление – Украине нужен компромисс.

ПІДСУМОК

З часу зникнення СРСР і здобуття незалежності Україна функціонувала як незалежна держава і член Співдружності Незалежних Держав. Існування певних самобутніх, історико-цивілізаційних відмінностей регіону, особливо на лінії північний захід-південний схід, значною мірою поглиналось виборчою системою, і чергувалися президенти республіки та прем'єр-міністри та уряди, які були прихильниками або західноукраїнських, або східноукраїнських концепцій. Результати виборів у цьому плані регулярно були доволі непередбачувані. Зокрема, після 2000 року часом, як провідними виступили Партія регіону та його лідер Віктор Янукович як найсильніша партія країни та Комуністична партія Петра Симоненка - обидві партії Південного Сходу ("проросійські"), а з іншого боку Блок Юлії Тимошенко та Наша Україна Віктора Ющенка, як провідні партії в межах західноукраїнської концепції.

Однак так відома Помаранчева революція наприкінці 2004 р. протестами скасувала перемогу на президентських виборах тодішнього прем'єр-міністра Януковича, і Ющенко переміг на повторних виборах. У наступній п'ятирічці, коли Янукович знову став прем'єр-міністром за підсумками парламентських виборів 2006 року, президент Ющенко розпустив уряд та парламент із сумнівним обґрунтуванням, що після дострокових виборів привело до влади західноукраїнську концепцію на чолі з Юлією Тимошенко. Під час російсько-грузинської війни громадська думка в Україні дізнається, що президент Ющенко таємно посилав зброю до Грузії та співпрацював з НАТО. Він сперечається із прем'єр-міністром Тимошенко, яка виступає за ЄС, але не для вступу в НАТО. На президентських виборах на початку 2010 року Ющенко отримує лише 5% голосів електорату що проголосував, а Янукович виграє у другому турі випереджаючи Тимошенко. Новий уряд формується проросійськими партіями Партії регіонів як найсильніша в країні у продовженні та Комуністична партія.

У періоді з 2010 по 2013 рік Янукович та прем'єр-міністр Азаров підписали кілька договорів з Росією, але суттєво не наблизилися ані до ЄС, ні до Митного союзу. Уряд, мабуть, допустив серйозну політичну помилку, засудивши колишнього прем'єр-міністра Юлію Тимошенко до в'язниці за нібито корупцію.

Коли влада відмовилася підписати Угоду про стабілізацію та асоціацію з ЄС восени 2013 року, відбулися запеклі протести опозиції. Хоча в лютому 2014 року посередництвом міністрів закордонних справ країн ЄС було досягнуто домовленості між та урядом та опозицією про взаємну поблажливість та прагнення компромісу на майбутніх парламентських і президентських виборах, частина протестуючих, всупереч осягненого договору, насильними методами захоплюють державні установи в центрі Києва. Тоді представники влада на Південному сході на зібранні в Харкові заявляють, що не визнають результати вуличного насильницького перевороту в Києві, і в наступні місяці там відбудуться масові демонстрації невдоволення (так звана "російська весна на Південному сході").

З часом насильство наростає, і вакуум у легітимності має тенденцію заповнюватись з представників нової влади в Києві, призначаючи графік проведення дострокових президентських виборів на 25 травня. Однак Крим спочатку оголошує шляхом референдуму своє повернення до складу Росії, що Москва приймає в середині березня і розглядає як закінчений акт. У Донецькій та Луганській адміністративних областях проходить масове вираження бажання відокремитись від України. Погром в Одесі розпочався на початку травня, де постраждало десятки антимайданських протестувальників з боку неонацистських груп з Галичини та місцевих екстремістів.

Все це радикально роз'ятрує українську кризу, яка незабаром переросла у справжню війну на сході, коли київська влада туди направила поліцію, а потім армію для підпорядкування самопроголошених республік у Донецькій та Луганській областях, в той час як численні інциденти та конфлікти меншого обсягу відбувалися в інших Південно-Східних областях.

Криза часом набула міжнародного характеру, коли західні держави вводять економічні санкції проти Росії за приєднання / анексію Криму. Росія не перебуває безпосередньо в конфлікті з Україною, хоча вона переносить значні військові сили для маневрів уздовж українського кордону. Вона визнає президентом України Петра Порошенка, обраного в дуже нерегулярних обставинах в травні 2014 року, у спробі знайти компроміс. Однак, Порошенко повністю поставив себе на політичну платформу виконавців лютевого перевороту. Екстремісти проявляють

себе в новій владі в Києві після лютого 2014 року, і значно дають про себе знати праві та неонацистські елементи. З іншого боку, у самопроголошених Донецькій та Луганській республіках в цей період як ніби не вистачало достатньо розуміння для компромісу і варіант війни продовжується.

Протягом літа фронт у так званій Новоросії тобто та Донецькій та Луганській областях стабілізується, а проросійським бійцям вдається зупинити українську армію та з середини серпня змусити її відступити, захопивши її значні засоби шляхом оточення. Так 5 вересня 2014 року в Мінську було підписано перемир'я, а потім угода, яка фактично підтверджує статус-кво.

Однак у січні 2015 року українські сили атакують так звану Новоросію тобто відокремлені частини Донецької та Луганської областей. Протягом наступного місяця проросійські бійці перемогли, зокрема, захопленням біля Дебальцева, повторно оточивши значні українські сили. Угода "Мінськ 2" також підкреслила статус-кво, виправивши кордон на користь Новоросії, особливо внаслідок отримання Дебальцева. Загалом Новоросія займає майже 40% території адміністративних Донецької та Луганської областей.

За останні чотири з половиною роки продовжень бойових дій не було, незважаючи на кілька випадків порушень режиму припинення вогню. Тому можна констатувати, що українська криза, у вузькому сенсі, тривала з осені 2013 року до лютого 2015 року. Однак у більш широкому сенсі вона продовжена, правда значно меншою інтенсивністю, і виявляється у напружених відносинах Києва та Москви, у своєрідному самодержавному тиску центральної влади України у напрямку Південного Сходу, де російська мова навіть була скасована як друга державна мова, хоча у майже три чверті населення цих районів вона є рідною. Церковний розкол, викликаний тим, що Вселенським патріарх у 2018 році надав Томос для створення Української православної церкви, паралельно з існуючою більшістю, яка є під патронатом Російського московського патріарха, поглибила український конфлікт та кризу. Нарешті, є час від часу виникають обстріли та більшого й меншого обсягу інциденти на сході, на кордоні з самопроголошеними республіками Новоросії, де знаходяться міжнародні спостерігачі.

Обрання президента Зеленського в 2019 році, а потім проведення парламентських виборів, де його партія отримує помітну роль в уряді, натякає на можливість зміни політичної структури, яка прийшла до влади в Києві в лютневому перевороті 2014 року. З іншого боку, погляди протиставлячих сторін все ще досить віддалені, і екстремістський дискурс нав'язаний суспільству та ЗМІ України, і навіть у 2019 році відбулись такі

жорстокі інциденти, як мінометний обстріл у центрі Києва телекомпаній, які організують телевізійний міст з Росією. Частина західних держав застосовує подвійні стандарти в Україні, де легковажно ставиться до захоплення влади насильним шляхом на вулиці у лютому 2014 року, а також не вимагаються демократичні стандарти та захист прав людини у багатьох випадках, коли принижуються цілі верстви населення що є росіяни або із проросійським ідентичністю.

Крім того, в Європі та в країнах-членах ЄС спостерігається зростаючий настрій поступово скасувати санкції проти Росії, накладені українською кризою, та допомогти знайти компроміс, який, серед іншого, дозволить панування демократичним стандартам, повним правам людини та російськомовного населення в Україні, яке є більшістю на південному сході, дозволити повноцінно функціонувати демократичним стандартам та виборчим правам. Зрештою, суть української кризи значною мірою полягає саме в багатьох випадках порушення цих стандартів та прав (три суттєві: відміна президентських виборів 2004 року та їх повторення в нерегулярній атмосфері так званої Помаранчевої революції, а потім зловживання Президентом Ющенком конституційного пункту, яким можна розпустити уряд та парламент, якщо нібито загрожено державній безпеці, що призвело до повалення уряду Януковича в 2006 році та призначення нових виборів, і, нарешті, насильницький переворот в лютому 2014 року). Ці випадки серйозно поставили під сумнів регулярність виборчого процесу в Україні, щоразу на шкоду Південного Сходу. Тому з того часу Україна не повернулася до свого попереднього стану, і українська криза в якійсь формі та із суперечностями все ще триває, правда, не в воєнних умовах повної кризи, яка закінчилася в лютому 2015 року. Її вирішення можливе лише мирними та демократичними засобами та переговорами, шляхом повного надання права людини та колективних прав. Заява деяких кїївських кіл про те, що українська криза є результатом “російської зовнішньої агресії”, занадто напружена і невірна, суперечності набагато глибші та найбільш знаходяться в самій Україні, її об’єктивному розмаїтті та відмінностях. Їх можна подолати поважаючи інтереси обох сторін, а не нав’язуючи волю та ідентичність тільки однієї сторони. Ми маємо враження, що Україні потрібен компроміс.

ЛИТЕРАТУРА

Книге, научне монографије

- Аристовъ, Ѳеодоръ Ѳеодоровичъ. *Карпато-русскіе писатели. Изследование по неизданнымъ источникамъ. Томъ 1*, Москва: Изданіе Галицко-Русского Общества в Петроградѣ, 1916.
- Большая актуальная политическая энциклопедия*, Москва: Эксмо, 2009.
- Бопланъ, Гильомъ ле Вассёръ де. *Описание Украйны, или Областей Королевства Польскаго, лежащихъ между предѣлами Московіи и Трансильваніи*, Санктпетербургъ: Типографія Карла Крайя, 1832.
- Бушин, Микола Іванович та Олександр Іванович Гуржій (ред.) *Історія Украйни: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів*, Черкаси: Український літопис, 2016.
- Бышок, Станислав и Алексей Кочетков. *Евромайдан имени Степана Бандеры. От демократии к диктатуре*, 2-е изд., Москва: Книжный мир - ФРИГО «Народная дипломатия», 2014.
- Ваврик, Василий Романович. *Геноцид карпато-русских «москвофилов» – намеренно замолчанная трагедия XX века*, Москва: Консервативный клуб, 2007.
- Ваджра, Андрей, *Путь зла. Запад: матрица глобальной гегемонии*, Москва: Астрель, 2007.
- Воейков, Николай Николаевич. *Церковь, Русь и Рим*, Минск: Лучи Софии, 2000.
- Герберштейнъ, Сигизмундъ. *Записки о Московіи барона Герберштейна*, С-Петербургъ: Типографія В. Безобразова и комп., 1866.
- Голубинскій, Евгений Евсигнеевичъ. *Исторія русской церкви. Томъ 2 часть 1*, Москва: Императорское Общество Истории и Древностей Россійскихъ, 1900.
- Григорьев, Максим Сергеевич. *Евромайдан*, Москва: Кучково поле, 2014.

- Елхов, Юрій Александрович. *А было ли на Руси татаро-монгольское иго*, Москва: Астрель - Олимп, 2008.
- Ефименко, Александра. *Исторія українськог народа*, Београд: Институт за политичке студије, 1999.
- Жильцов, Сергей Сергеевич. *Неоконченная пьеса для оранжевой Украины*, Москва: Международные отношения, 2005.
- Заставний, Федір Дмитрович. *Україна. Природа, населення, економіка*, Львів: Видавництво «Апріорі», 2011.
- Каревин, Александр Семёнович. *Русь нерусская (как рождалась «рідна мова»)*, 2-е изд., Москва: Имперская традиция, 2006.
- Касьянов, Георгий Владимирович. *Украина и соседи, историческая политика 1987–2018*, Москва: Новое литературное обозрение, 2019
- Ключевский, Василий Осипович. *Краткое пособие по русской истории*, Москва: Айрис-пресс, 2007.
- Ключевский, Василий Осипович. *Неопубликованные произведения*, Москва: Наука, 1983.
- Кочегаров, Кирилл Александрович. *Речь Посполитая и Россия в 1680–1686 годах. Заключение договора о Вечном мире*, Москва: Индрик, 2008.
- Кунгуров, Алексей Анатольевич. *Киевской Руси не было, или что скрывают историки*, Москва: Эксмо - Алгоритм, 2010.
- Кучма, Леонід. *Україна – не Росія*, Москва: Время, 2004.
- Лесной, Сергей. *Откуда ты, Русь? Крах норманнской теории*, Москва: Алгоритм, 2007.
- Липинський, Вячеслав Казимирович. *Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму*, Wien: Buchdruckerei Carl Herrmann, 1926.
- Литвин, Володимир Михайлович. *Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)*, Україна крізь віки, Т. 14, Київ: Альтернативи, 2000.
- Нарочницка, Наталија. *Русија и Руси у светској историји*, Београд: Српска књижевна задруга, 2008.
- Населення України за 2012 рік. Демографічний щорічник*, Київ: Державна служба статистики України, 2013.
- Населення України за 2017 рік. Демографічний щорічник*, Київ: Державна служба статистики України, 2018.

- Петровић, Драган. *Геополитика постсовјетског простора*, Нови Сад: Прометеј, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2008.
- Петровић, Драган. *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, Београд: Пешић и синови; Култура полиса, 2010.
- Петровић, Драган. *Председнички избори у Украјини 2010*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2010.
- Петровић, Драган и Горан Николић. *Геополитика савремене Украјине*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2009.
- Пыхалов, Игорь Васильевич. *За что Сталин выселял народы*, 5-е издание, Москва: Яуза-пресс, 2013.
- Солдатенко, Валерій Федорович. *Українська революція. Історичний нарис*, Київ: Либідь, 1999.
- Сорел, Албер. *Источно питање у XVIII веку. Деоба Польске и Кајнарџиски мир*, Београд: Парна радикална штампарија, 1899.
- Стариков, Николай Викторович. *Украина: хаос и революция – оружие доллара*, Санкт-Петербург: Питер, 2014.
- Тигипко, Сергій. *Украина, проект развития*, Киев: Саммит-книга, 2009.
- Толочко, Пётр Петрович. *Древняя Русь*, Киев: Наукова думка, 1987.
- Топузов, Олег Михайлович; Олександр Федорович Надтока, Лілія Антонівна Покась. *Географія. Україна у світі: природа, населення, УОВЦ «Оріон»*, Київ, 2016.
- Хантингтон, Семјуел. *Сукоб цивилизација*, Београд: Службени лист Југославије, 1998.
- Чигиринъ, А. *Украинскій вопросъ*, Парижъ, 1937.
- Шехић, Денис. *Атлас Европе*, Београд: Monde Neuf, 2007.
- Шульгин, Василий Витальевич. *Украинствующие и мы*, Белград: Издательство Russia Minor, 1939.
- Юрасов, А.В. (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 1*, Москва: Кучково поле, 2019.
- Яковенко, Наталія. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.*, Київ: Генеза, 1997.
- Biljnja, Vladimir. *Rusini u Vojvodini*, Novi Sad: Dnevnik, 1987.
- Ђukić, Srećko. *Tajna Beloveške pušće*, Beograd: Albatros plus, 2010.
- Montbrial, Thierry de. *Quinze ans qui bouleversèrent le monde*, Dunod, Paris, 2003.

- Peyrefitte, Alain. *Tehnokratska bolest*, Zagreb: Globus, 1978.
- Potocki, Jean. *Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les slaves*, Paris: A. Brunsvic, 1796.
- Statistical Yearbook of Ukraine for 2017, Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2018.
- Ukraine in Figures in 2017, Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 2018.

Чланци у научним часописима и зборницима

- Андрејев, Николај. Русија у доба апанажног система и Московске кнежевине, у: Д. Оболенски и Р. Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Слио, 2003, стр. 92–138.
- Буквић, Рајко. Заложно-кредитне аукције и настанак руских олигарха, *Нова српска политичка мисао* (Београд: ИИЦ Нова српска политичка мисао), година 17, 2009, № 3–4, стр. 131–156.
- Горбачева, Елена Юрьевна и Арина Родимушкина. Суржик как лингвистический феномен, *Молодой учёный* (Казань: Издательство Молодой ученый), 2016, №7.4 (111.4), Апрель, стр. 7–9.
- Грчић, Мирко. Геополитичке промене на територији бившег СССР-а, *Глобус* (Београд: Српско географско друштво), година 26, 1995, број 20, стр. 5–20.
- Декларация «О государственном суверенитете Российской Советской Федеративной Социалистической Республики», Первый Съезд народных депутатов РСФСР, 16 мая — 22 июня 1990 г.: Стенографический отчёт: В 6 т. Том 4. Москва: Республика, 1993.
- Демографічна ситуація у січні–червні 2019 року, Експрес-випуск, 19.08.2019, Київ: Державна служба статистики України, 2019.
- Зайцев, И. В. Образование Крымского ханства, у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 1*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 365–391.
- Каспэ, Святослав Игоревич. Постсоветские нации в саду расходящихся тропок, *Россия в глобальной политике*, при участии Foreign affairs, том 7, № 6, ноябрь–декабрь 2009, стр. 154–163.
- Киридон, Алла Миколаївна: Становлення помісної православної церкви в Україні (2016–2019 рр.), у: *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*, Збірка наукових праць, Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019, стр. 180–190.

- Мальгин, А. В. Крым после распада СССР: между Россией и Украиной. 1991-2004 гг., у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 701–724.
- Милошевић, Зоран. Ко је дошао на власт у Кијеву?, у: Зоран Милошевић (прир.) *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, стр. 34–44.
- Мирзаян, Геворг. Ещё один шаг к победе, *Эксперт* (Москва: Медиахолдинг «Эксперт»), 2015, № 8 (934), стр. 12–17.
- Никольский, Николай Михайлович. *История русской церкви*, четвёртое издание, Москва: Издательство политической литературы, 1988.
- Петровић, Драган. Геополитички аспект савремене Украјине, *Глобус* (Београд: Српско географско друштво), година 38, 2007, број 32, стр. 177–188.
- Петровић, Драган. Савремена Украјина, Земља и људи (Београд: Српско географско друштво), 2009, свеска 59, стр. 71-76.
- Пророковић, Душан. Употреба хибридних идентитета у геополитичке сврхе: Босна 1914 – Украјина 2014., у: Зоран Милошевић (прир.), *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, 2015, стр. 120–138.
- Пученков, Александр Сергеевич. Киев в конце 1918 г.: падение режима гетмана П. П. Скоропадского, *Новейшая история России*, 2011, № 2, стр. 57–72.
- Россия в зеркале Донбасса, *Эксперт* (Москва: Медиахолдинг «Эксперт»), 2015, № 8 (934), стр. 11.
- Скрипник, Микола. Національне відродження в сучасних капіталістичних державах на прикладі Закарпатської України, *Прапор марксизму*, 1928, № 1(2), стр. 208–231.
- Спицин, Евгений. Украјина у XX веку: шта је истина?, у: Зоран Милошевић (прир.), *Украјинско питање данас*, Шабац: Центар академске речи, 2015, стр. 45–60.
- Стороженко, Андрей Владимировичъ. Малая Россия или Украина?, *Малая Русь: сборник*. Сост. В. Шульгин. Киевъ: Паевое товарищество, 1918, Вып. перв., С. 8–19.
- Стоукс, А. Д. Кијевска Русија, у: Димитрије Оболенски и Роберт Оти (прир.), *Историја Русије*, Београд: Сlio, 2003, стр. 61–91.

- Форманчук, А. А. и А. В. Мальгин. Крым в период социально-политических изменений в СССР. 1985-1991 гг., у: Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 686–700.
- Хаяли, Р. И. и Г. Н. Кондратюк. Политика «коренизации» в Крымской АССР. Дела Вели Ибраимова и «Милли Фирки», у: А.В. Юрасов (отв. ред.) *История Крыма. В 2 томах. Том 2*, Москва: Кучково поле, 2019, стр. 470–486.
- Шлецеръ, Августъ Людвигъ. Общественная и частная жизнь Августа Людвига Шлецера, имъ самимъ описанная, *Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*, Том тринадцатый, Санктпетербургъ, 1875.
- Шубин, Александр. Первый универсал, *Историк*, 2017, № 6 (30), стр. 62–69.
- Шульга, Николай Александрович. Отношение населения Украины к украинско-российскому межгосударственному и экономическому сотрудничеству, в: *Россия-Украина: гуманитарные и экономические основы стратегического партнерства. Шаги к модернизационному альянсу?*, Сборник докладов. Москва: Российский институт стратегических исследований, 2012, стр. 28–36.
- Bukvić, Rajko. Koncentracioni logori – pogled na stražare, *Crimen* (Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu), godina 10, 2019, № 1, str. 3–18.
- Jazić, Aleksandar. Društvene linije podela u Ukrajini, *Međunarodna politika* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), godina 60, april-jun 2009, br. 1134, str. 66–80.
- Kuzio, Taras. National Identity and History Writing in Ukraine, *Nationalities Papers*, Vol. 34, September 2006, № 4, pp. 407–427.
- Kuzio, Taras. Russian Policy toward Ukraine during Elections, *Demokratizatsiya*, 13, 2005, № 4, pp. 491–517.
- Petrović, Dragan. Predsednički izbori u Ukrajini 2010. – analiza ostvarenih rezultata po administrativnim oblastima i kulturno-istorijske regionalizacije, *Međunarodna politika* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), godina 63, 2010. jul-septembar 2010, br. 1139, str. 47–63.
- Petrović, Dragan, Ukrajina u vreme predsedničkog mandata Viktora Janukoviča 2010–2012, *Međunarodna politika* (Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu), godina 63, april-jun 2012, br. 1146, str. 28–38.
- Rodgers, Peter. Understanding Regionalism and the Politics of Identity in Ukraine's Eastern Borderlands, *Nationalities Papers*, Vol. 34, 2006, No. 2, pp 157–174.

Интернет извори

- “Евромайдан” – слово года, и не только в Украине, *Gazeta.ua*, среда, 08 января 2014. URL: http://gazeta.ua/ru/articles/mova-zavtra/_evromajdan-slovo-goda-i-ne-tolko-vukraine/535204 (Приступлено: 29. септембра 2019.)
- 55% українців вважають рідною мовою українську, – Центр Разумкова, 7 червня 2016, <https://dyvys.info/2016/06/07/55-ukrayintsiv-vvazhayut-ridnoyu-movoyu-ukrayinsku-tsentrazumkova/> (Приступлено: 22. августа 2019.)
- Байхожа, Женис. Чьими колониями были Казахская ССР и Российская Федерация?, <https://samonitor.kz/33408-chimi-koloniyaми-byli-kazahskaya-ssr-i-rossiyskaya-federaciya.html> (Приступлено: 14. септембра 2019.)
- Буквић, Рајко. Исељавање кримских Татара 1944. године, *Нова српска политичка мисао*, 20. март 2014, <http://ssrn.com/abstract=3194817>.
- Декларација про државни суверенитет, <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12> (Приступлено: 28. септембра 2019.)
- Ивакин, Алексей. Невинно реабилитированный, <https://zen.yandex.ru/media/id/5b1e55921aa80cb8ecae2c50/nevinno-reabilitirovannyi-5b56e2a36c14af00a9f83fb9> (Приступлено: 27 септембра 2019.)
- Использование суржика, опрос Киевского международного института социологии, 2003, данные по макрорегионам, <http://wp.wiki-wiki.ru/wp/index.php/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:SurzhykUseRu.PNG> (Приступлено: 12. септембра 2019.)
- Итоги референдума в Гагаузии: 98,09% - за независимость, 98,47% - за ТС, 97,22% - против ЕС, <http://www.regnum.ru/news/polit/1762107.html#ixzz2sHqYJwkn> (Приступлено: 18 септембра 2019.)
- Исторична динаміка чисельності населення адміністративних одиниць України, <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-division.htm> (Приступлено: 13. августа 2019.)
- Князев, Святослав. Человек, который выдумал Украину и ее историю, *Свободная пресса*, 23 апреля 2017, <https://svpressa.ru/post/article/170964/> (Приступлено: 7. августа 2019.)
- Кушнир, Иван. Экономика Украины, 1990-2016, <http://be5.biz/makroekonomika/profile/ua.html> (Приступлено: 13. јула 2019.)
- Луценко закрыл “Самооборону” <http://mignews.com.ua/ru/articles/50265.html> (Приступлено: 28. септембра 2019.)

- Патриарх Варфоломей вручил Томос Православной церкви Украины, Укринформ, <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2614363-patriarh-varfolomej-vrucil-tomos-pravoslavnoj-cerkvi-ukrainy.html> (Приступлено: 20. септембра 2019.)
- Порошенко просит патриарха Варфоломея о создании на Украине автокефальной церкви, ТАСС, 17 апреля 2018, <https://tass.ru/obschestvo/5134219> (Приступлено: 22. септембра 2019.)
- Промышленность и сельское хозяйство Украины, <https://сезоны-года.рф/промышленность%20Украины.html> (Приступлено: 29. јула 2019.)
- Резня в Одессе, http://wikiredia.ru/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%B5 (Приступлено: 30. септембра 2019.)
- Рцхиладзе, Гулбаат. Востоку Украины нужен свой Ярош, 6 марта 2014, <http://evrazia.org/print.php?id=2466> (Приступлено: 29. септембра 2019.)
- Савчук, Сергей. Окончательное прощание: Украина перешла на российский уголь, 17. октобар 2018, <https://ria.ru/20181017/1530809942.html> (Приступлено: 29. јула 2019.)
- Силина, Татьяна. Ампутация иллюзий, <http://gazeta.zn.ua/internal/amputaciya-illyuziy-.html> (Приступлено: 20. августа 2019.)
- Существовала ли «Киевская Русь-Украина»? , https://vashmnenie.ru/blog/43268077741/Suschestvovala-li-«Kievskaya-Rus-Ukrayina»?mid=85387FACB4A04F9C11177721378EFA29&utm_campaign=transit&utm_source=main&utm_medium=page_0&domain=mirtesen.ru&paid=1&pad=1 (Приступлено: 30. јула 2019.)
- Украјинско-српски трговинско-економски односи, Министарство спољних послова Украјине, <https://serbia.mfa.gov.ua/sr/ukraine-n/trade> (Приступлено: 9. августа 2019.)
- Україна Карта, <http://yandex.com/images> (Приступлено: 10. јула 2019.)
- Централно-европска иницијатива (ЦЕИ), <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/eu/regionalna-saradnja/cei?lang=суг> (Приступлено: 28. септембра 2019.)
- Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года. Языковой состав населения Украины, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/language/#> (Приступлено: 22. августа 2019.)

- Шкода, Оксана. «Вечные Кортелисы»: документ фашистско-бандеровских злодеяний и «чернильная душа» Владимира Яворивского, 25 сентября 2017, <https://cont.ws/@dima62m74/724519> (Приступлено: 17. августа 2019.)
- Craig Roberts, Paul. Washington Orchestrated Protests Are Destabilizing Ukraine, February 12, 2014, <http://www.paulcraigroberts.org/2014/02/12/washington-orchestrated-protests-destabilizing-ukraine> (Приступлено: 12. сентября 2019.)
- Debt to GDP ratio for countries in Europe (2017-2018), <http://yandex.com/images> (приступлено: 14. юла 2019.)
- Gulina, Olga and Oleksii Pozniak, Migration flows from Ukraine: changing trends, <https://en.zois-berlin.de/publications/zois-spotlight-2018/migration-flows-from-ukraine-changing-trends/> (Приступлено: 14. юла 2019.)
- Mihaljenko, Petar. Pet godina od Evromajdana: perspektive za Ukrajinu u 2019., 11 mart 2019, <https://www.crvenakritika.org/svet/530-pet-godina-od-evromajdana-perspektive-za-ukrajinu-u-2019> (Приступлено: 29. сентября 2019.)
- Natural_Population_Growth_of_Ukraine, LokuT - собственная работа, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=8742496> (Приступлено: 23. августа 2019.)
- Population (by estimate) as of January 1, 2018. Average annual populations in 2017, http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/ds/kn/kn_e/kn1217_e.html (Приступлено: 23. августа 2019.)
- Rzeczpospolita_Rozbiory_3.png: Halibuttderivative work: Sneecs (talk) - Rzeczpospolita_Rozbiory_3.png, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6098211> (Приступлено: 11. августа 2019.)
- Ukraine - Banking Systems, <https://www.export.gov/article?id=Ukraine-Banking-Systems> (Приступлено: 29. августа 2019.)

ИНДЕКС ИМЕНА

- Азаров Николај Јанович (Азаров Микола Янович), стр. – 12, 37, 79, 82, 87, 89, 90, 103, 104, 111, 112, 113, 115, 116, 126, 132, 134, 143, 149, 155, 156, 180, 186, 192, 200
- Акснонов Сергеј Валерјевич (Аксёнов Сергей Валерьевич), стр. – 130
- Алгирдас /Олгерд/ Гедиминович, стр. – 45, 47
- Антонов-Овсејенко ВладимирАлександрович (Антонов-Овсеенко ВладимирАлександрович), стр. – 60
- Антонович Владимир (Antonowicz Włodzimierz), стр. – 99
- Бендасјук Сергеј Јурјевич (Бендасюк Семён Юрьевич), стр. – 99
- Берија Лаврентиј Павлович(Берия Лаврентий Павлович), стр. – 95
- Бојко Јуриј Анатољевич (Бойко Юрій Анатолійович), стр. – 180
- Болбоћан Петар Фјодорович(БолбочанПётр Фёдорович, рум. Volbocean, VolboceanuPetru), стр. – 93
- Вартоломеј I, стр. – 182
- Веклич Владимир Филипович (Веклич Владимир Филиппович), стр. – 33
- Виниченко Владимир Кирилович (Винниченко Володимир Кирилович), стр. – 57, 59, 61
- Витовт (Vytautas), стр. – 47
- Вовчок Марко (Вовчок Марко,Вилинская Мария Александровна), стр. – 98
- Волков Николај Николајевич(Волков Николай Николаевич) стр. – 134
- Горбачов Михаил Сергејевич(Горбачёв Михаил Сергеевич) стр. – 67, 181
- Грушевски Михајло Сергијович (Грушевський Михайло Сергійович) стр. – 42, 57, 58
- Дењикин Антон Иванович (Деникин Антон Иванович) стр. – 62
- Добкин Михаил Маркович (Добкін Михайло Маркович) стр. – 158
- Дорошенко Дмитро Иванович (Дорошенко Дмитро Иванович) стр. – 42, 57
- Духински Францишек Хенрик (Duchiński Franciszek Henryk) стр. – 55
- Ђаконов Василиј (Дьяконов Василий) стр. – 33

- Зеленски Володимир Олександрович(Зеленський Володимир Олександрович), стр. – 177, 178, 179, 180, 189, 193
- Ибраимов Вели(кримско-тат. İbraimovVeli, Вәли Ибраһимов), стр. – 94
- Јаворивски Владимир Александрович (Јворівський Володимир Олександрович), стр. – 100, 101
- Јагајло /Владислав II Јагелон/(Jogaila /Władysław II Jagiełło/), стр. – 47
- Јанукович Виктор Федорович (Јнукович Віктор Федорович), стр. – 12, 15, 16, 37, 40, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 87, 88, 89, 90, 103, 104, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 155, 156, 157, 161, 170, 180, 185, 186, 187, 191, 192, 194
- Јарош Дмитриј Анатољевич (Јрош Дмитро Анатолійович), стр. – 106, 127, 128, 131
- Јацењук Арсениј Петрович (Јценюк Арсеній Петрович), стр. – 81, 83, 106, 116, 117, 124, 125, 127, 130
- Јельцин Борис Николајевич (Ельцин Борис Николаевич), стр. – 70, 73, 75, 107
- Јефремов Сергеј Александрович (Єфремов Сергій Олександрович), стр. – 57
- Јушченко Виктор Андријович (Јущенко Віктор Андрійович), стр. – 12, 16, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 89, 90, 110, 112, 113, 116, 117, 121, 122, 123, 124, 143, 147, 171, 185, 186, 191, 194
- Касјанов Георгиј Володимирович(Касьянов Георгій Володимирович), стр. – 80
- Кличко Владимир Владимирович (Кличко Володимир Владимирович), стр. – 81, 84, 87, 116, 124, 125, 127
- Колесниченко Вадим Васильевич (Колесниченко Вадим Васильевич), стр. – 141
- Коломојски Игор Валерјевич (Коломойський Ігор Валерійович), стр. – 136, 137
- Кошћушко Тадеуш (KościuszkoTadeusz), стр. – 50
- Кравчук Леонид Макарович (Кравчук Леонід Макарович), стр. – 65, 70, 72, 79, 80, 96
- Кулиш Пантелејмон Александрович (Куліш Пантелеймон Олександрович), стр. – 98

- Кучма Леонид Данилович (Кучма Леонід Данилович), стр. – 72, 73, 74, 79, 80, 120, 145, 181
- Ларин Јуриј (Ларин Юрий, Михаил Александрович Лурье), стр. – 94
- Липински Вјачеслав Казимирович (В'ячеслав Казимирович Липинський), стр. – 56,57
- Литвин Владимир Михајлович (Литвин Володимир Михайлович), стр. – 79, 84, 86, 111, 121, 122, 123, 126
- Љашко Олег Валерјевич (Ляшко Олег Валерійович), стр. – 86, 106
- Махно Нестор Иванович (Махно Нестор Іванович), стр. – 62
- Мачек Владко (Маček Vladko), стр. – 232
- Медведев Дмитриј Анатољевич (Медведев Дмитрий Анатољевич), стр. – 80, 156
- Медведчук Виктор Володимирович (Медведчук Віктор Володимирович), стр. – 178, 180
- Меркел Ангела Доротеа (Merkel Angela Dorothea), стр. – 175
- Михальчук Костјантин Петрович (Михальчук Костянтин Петрович), стр. – 99
- Мороз Александар Александрович (Мороз Олександр Олександрович), стр. – 84, 113, 116, 117, 122
- Оланд Франсоа Жерар Жорж Никола (Hollande François Gérard Georges Nicolas), стр. – 175
- Петљюра Симон Васиљович (Петлюра Симон Васиљович /Семен Васиљович/), стр. – 61, 62
- Пилсудски Јузеф (Piłsudski Józef Klemens), стр. – 62
- Познански Борис Станиславович (Познанський Борис Станіславович), стр. – 99
- Порошенко Пјотр Алексејевич (Порошенко Петро Олексійович), стр. – 136, 137, 158, 165, 166, 180, 182, 187, 192
- Путин Владимир Владимирович (Путин Владимир Владимирович), стр. – 73, 76, 104, 107, 114, 143, 157, 159, 176, 179, 189
- Раковски Христијан Георгијевич (буг. Раковски Кръстьо Георгиев), стр. – 62
- Рибак Владимир Иванович (Рибак Володимир Іванович), стр. – 139, 140
- Рибаков Борис Александрович (Рыбаков Борис Александрович), стр. – 42
- Рилски Тадеј (Rylski Tadeusz), стр. – 99
- Сакашвили Михаил Николајевич (укр. Саакашвілі Міхеїл), стр. – 123, 124

- Сигисмунд II Август (Žygimantas Augustas), стр. – 48
- Симоненко Пјотр Николајевич (Симоненко Петро Миколайович), стр. – 78, 84, 140, 142, 158, 191, 199, 205
- Скоропадски Павло Петрович (Скоропадський Павло Петрович), стр. – 61, 62
- Скрипник, Николај Алексејевич (Скрипник Микола Олексійович), стр. – 98, 99
- Стрелков Игор (Игорь Иванович Стрелков/Гиркин Игорь Всеволодович), стр. – 136, 165
- Тигипко Сергеј Леонидович (Тігіпко Сергій Леонідович), стр. – 81, 83, 84, 122, 126
- Тимошенко Јуліја Володимирівна (Тимошенко Юлія Володимирівна), стр. – 71, 74, 76, 77, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 110, 111, 112, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 139, 140, 145, 158, 186, 191, 192, 199, 200, 205, 206
- Тјагнибок Олег Ярославович (Тягнибок Олег Ярославович), стр. – 84, 86, 106, 115, 116, 124, 125, 128, 131
- Трењин Дмитриј Витальевич (Тренин Дмитрий Витальевич), стр. – 112, 113
- Турчинов Александар Валентинович (Турчинов Олександр Валентинович), стр. – 106, 116, 117, 125, 129, 139, 142, 154
- Хантингтон Семјуел Филипс (Huntington Samuel Phillips), стр. – 65, 71, 144, 148, 185, 189
- Царјов Олег Анатољевич (Царёв Олег Анатољевич, Царьов Олег Анатољович), стр. – 141, 158, 180
- Цветковић Драгиша, стр. – 159
- Чацки Тадеуш (TadeuszCzacki), стр. – 53
- Чикаленко Јевген Харлампіјович (Чикаленко Євген Харлампіјович), стр. – 57
- ЏемільовМустафа Абдулџемиль (Semilev Mustafa Abdülcemil), стр. – 96, 97
- Шевченко Тарас Григорович (Шевченко Тарас Григорович), стр. – 53, 55, 98
- Шептицки Андреј, Роман (Шептицкий Андрей, Роман Марія Александр, укр. Шептицький Андрей, Роман Марія Александер), стр. – 55
- Шушкевич Станислав Станиславович(Шушкевич Станислав Станиславович), стр. – 70

Научне биографије аутора

др Драган Петровић

Др Драган Петровић, дипломирао је на четири факултета у оквиру државног Универзитета у Београду, на којима је претходно паралелно студирао и то: на Економском (1999), на Социологији (2000), на Историји (2000) и на Политичким наукама (2002). Завршио је Постдипломске студије на Географском факултету у Београду, на одсеку Економска географија и одбранио магистарску тезу «Развој и размештај индустрије Београда у XIX и XX веку» 2003. године. Завршио је Постдипломске студије на Факултету политичких наука у Београду, одсек Међународни односи и одбранио је магистарску тезу «Француско – југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964.» 2008. године. Докторирао је на Природно математичком факултету у Новом Саду, област Политичка географија 2007. године са темом дисертације «Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа» и на Филозофском факултету у Новом Саду, на Историји, област Историја Југославије 2015, са темом дисертације «Југословенска политичка јавност и СССР 1922-1941». Стално је запослен у Институту за међународну политику и привреду у Београду, као Научни саветник, где се поред целине међународних односа бави посебно Русијом и постсовјетским простором као примарном облашћу, а потом и Француском. Пре тога више година радио у Институту за политичке студије где се бавио политичким системом (домаћим и међународним), међународним политичким односима и политичком, економском и културном историјом.

Био је коаутор више од тридесет међународних научних зборника, потом око двадесет радова у националним зборницима, а објавио је и око шездесет научних и стручних радова у домаћим научним часописима. Аутор је и једанаест лексикографских енциклопедијских одредница. До сада је објавио тридесет пет књига у Србији, од чега тридесет и четири научне монографије и једну збирку стручних чланака (двадесет и две као самосталан аутор и тринаест као коаутор са по још једним или два аутора). То су: «Демократска модернизација у Србији», (2005) коаутор, издавач

Институт за политичке студије; «Савремени председнички системи», (2005) коаутор, издавач ИПС; «Заједничка држава Србије и Црне Горе», (2006), коаутор, издавач ИПС; «Културна политика француско – југословенских односа 1949-1959.», (2006.), издавач ИПС; «Историја индустрије Београда», развој и размештај индустрије Београда у XIX и XX веку, у две књиге (први том до 1941. и други до 2006.) у издању Српског географског друштва (2006); «Нови Устав и савремена Србија», (2007), издавач ИПС; «Демографска обележја савремене Русије». (2007.), издавач Српско географско друштво; «Промене политичког система Србије», (2007.), коаутор, издавач Хектор принт; «Русија на почетку XXI века» (2007.), издавачи Прометеј из Новог Сада и Институт за политичке студије из Београда; «Српске политичке странке», (2007.) издавач ИПС; «Савремени свет 2006-2008.», збирка стручних радова из међународних односа, издавач Нова српска политичка мисао, Београд (2008); «Српски народ и велике силе – културно историјски процеси», коаутор, чији је издавач Прометеј из Новог Сада у суиздаваштву са Институтом за политичке студије из Београда (2008.); «Геополитика постсовјетског простора» у издању Прометеја из Новог Сада и Института за међународну политику и привреду из Београда (2008); «Француско – југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964», у издаваштву Института за међународну политику и привреду (2009.); «Геополитика савремене Украјине», коаутор, у издаваштву Института за међународну политику и привреду (2009.); «Геополитика Закавказја» коаутор, издавач Институт за међународну политику и привреду ИМПП, (2010); «Председнички избори у Украјини 2010», издавач ИМПП (2010); «Српске политичке странке», друго допуњено и проширено издање, издавач Култура полиса (2010); «Дунавска стратегија од визије до остварења», коаутор, издавач ИМПП (2010); «Русија и Европа», издавач ИМПП (2010); «Интеграциони процеси на постсовјетском простору», издавачи Пешић и синови и Култура полиса (2010); «Ка мултиполарном светском поретку», издавачи Пешић и синови и Центар за развој међународне сарадње, (2010); «Француско-српски односи 1800-2010» у издаваштву ИМПП. (2011), „Француска на раскршћу“, издавачи ИМПП и Центар за развој међународне сарадње, (2011); „Стубови спољне политике Србије, ЕУ, САД, Русија, Кина“, коаутор, ИМПП, (2012); „Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)“, коаутор, Пешић и синови и Центар за развој међународне сарадње, (2012). «Геополитика Средоземља», ИМПП, (2012); «Геополитика Француске», ИМПП (2013); «Глобална монетарна криза и нови геополитички и финансијски односи у свету» коаутор, ИМПП, (2014), „Геополитика Балкана“, ИМПП, (2014). «Енергетска политика Русије», ИМПП, (2015); «Краљевина Југославија и СССР 1935-1941», ИМПП, (2017).

«Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и Совјетска Русија 1918-1929», ИМПП, (2018); «Краљевина Југославија и СССР 1929-1935», ИМПП, (2019); «Украјинска криза 2013-2019.», коаутор, ИМПП (2019).

Са професором Кицошевим аутор је књиге научне монографије *Romanian population in Vojvodina, within the Serb-Romanian relations*, у издању Scholars-press из Сарбрикена у Немачкој 2015. (на енглеском језику). Аутор је поглавља «Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения, у научној монографији *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, у издању Руске академије наука, Москва, 2013, као и поглавља (заједно са професором Рајком Буквићем) *EUROPEAN MIGRANT CRISIS (2014-2018) AND SERBIA*“ SHAPITRE 7, у оквиру књиге Editor Igor Janev, *Serbia: Current Political, Economic and Social Issues and Challenges*, у издању америчке академије наука (Академије наука САД) Nova Science Publishers, New York, March 2019.

Објавио је стручно-научну анализу односа на Балкану “La Serbia e i suoi rapporti nella regione il quadro storico e le relazioni con l'Italia,” у тематском броју Italia e Serbia, Passato, presente e futuro di un'amicizia, римског међународно-стручног часописа Геополитика за новембар 2013. Са др Рајком Буквићем је објавио научне чланке „Парниковый эффект и рыночные механизмы киотского протокола“ и (у коауторству са др Рајком Буквићем и др Иваном Пајовићем) „Растениеводство в Волго-Вятском регионе и в Придунавье Сербии: Сравнительный анализ и возможности сотрудничества“, у научном часопису Вестник државног Економско-инжењерског факултета у Њижњем Новгороду Русија, (Нижегородски државни инженерно-економический университет НГИЭИ, Вестник НГИЭИ), бројеви за октобар 2016 и јануар 2017, такође са др Буквићем и др Пајовићем научни чланак у међународном зборнику о перспективама светског поретка у XXI веку организованом у Москви Дипломатске академије Русије „Мир и Балканы в многополярности“ Трансформация международных отношений в XX веке вызовы и перспективы, Дипломатическая академия МИД Роосии, Москва, 2018, такође и 2019, на следећем научном скупу у Москви Дипломатическая академия МИД Роосии са истим коауторима Переход миропорядка к многополярности: причинно-следственные связи и промежуточные итоги процесса, и рад са међународног научног скупа у Мичуринску Русија „Актуелное состояние и проблемы сельского хозяйства Сербии», *Инновационные технологии в АПК*, Мичуринский државни аграрни университет, Мичуринск, 2018, као и више других радова у руским и румунским научним часописима и зборницима.

Научна монографија «Француско-српски односи 1800-2010» у издаваштву ИМПП.(2011), у међународној размени преузета је у више од десет угледних националних библиотека у свету, од Конгресне библиотеке у Вашингтону и Универзитетских у Питзбургу и Санкт-Петербургу и националних библиотека у Москви, Паризу, Бечу, Немачкој, и другим европским метрополама и културним центрима.

Ангажован је на изради велике енциклопедије српског народа пројекта САНУ, део привредна историја, где је члан редакције и аутор већег броја одредница. Подпредседник је Друштва за привредну историју Србије. Члан је редакције научног часописа у Русији Вестник Економског факултета у Нижњем Новгороду, државног Универзитета НГИЭУ, а сада је, или је раније био члан редакција (и научног савета) научних часописа „Међународни проблеми“, „Култура полиса“, „Међународна политика“ и RIA (излази на енглеском). Ангажован је и на два међународна научна пројекта (са Руском академијом наука и са Словачком при ЕУ). Говори француски језик, а користи се енглеским и руским.

Петровић је гостујући професор на државном Универзитету у Нижњем Новгороду, (Русија), на Инжењерско-економском универзитету (Нижегородский инженерно-экономический университет НГИЭУ), а држао је предавања по позиву и на московском МНЭПУ Универзитету. Држао је стручно научна предавања и учествовао у међународним стручно-научним скуповима у више европских земаља и био ангажован у настави на основним, специјалистичким и мастер студијама на више факултета у Београду.

Проф. др Рајко Буквић

Рајко (Милан) БУКВИЋ (Пландиште, 1953). Магистар статистичких и доктор економских наука, редовни професор универзитета, научни саветник, почасни професор универзитета (Књагињино, Русија). Осмогодишњу школу и гимназију завршио у Вршцу. На Економском факултету Универзитета у Београду дипломирао 1976. (смер Економске статистике и кибернетике), магистрирао 1986. (магистарски рад Примена метода теорије класификације у анализи развоја југословенских република и аутономних покрајина, ментор Бранислав Ивановић), и докторирао 1997. (дисертација Регионални аспект примарне расподеле у југословенској привреди, ментор Драгутин Марсенић).

Изабран 2000. у звање виши научни сарадник, 2005. у звање научни саветник. За редовног професора биран два пута: 2005. за научну област Анализа пословања, Економика пољопривреде и Аграрна политика, финансије и инвестиције, и 2008. за научну област Економија.

Радио на високошколским установама, у научноистраживачким организацијама, у привреди и у државној управи. Помоћник директора од 1997. и заменик директора Републичког завода за развој од 2001. Вршилац дужности директора Института за економику пољопривреде у Београду (2003–2005).

По позиву одржао курсеве предавања на Мордовском државном универзитету им. Н. П. Огарјова из Саранска, марта 2013. (тема: Рынок и конкуренция), на Нижегородском државном инжењерско-економском универзитету у Књагињину, Русија, априла 2014. (Микроэкономика), маја 2015. (Конкурентоспособность организации и пути её повышения), септембра 2015. (Конкурентоспособность организации, пути её развития в современных условиях хозяйствования), октобра 2016. (Конкуренция и конкурентная политика). У 2014. изабран за професора на Уралском државном шумско-техничком универзитету у Јекатеринбургу, на катедри Економика шумарства. Од 25. априла 2016. почасни професор Нижегородског државног инжењерско-економског универзитета у Књагињину.

Учествовао у изради више од 100 научних и стручних пројеката, у већем броју института и других научноистраживачких организација. Радио на пројектима Министарства науке: Развој и структурне промене аграрне привреде и руралних подручја, 2002–2005; Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Републике Србије у Европску унију, 2006–2010; Моделирање развоја и интеграције Србије у светске токове у светлу економских, друштвених и политичких гигања, 2011–2012; Географија Србије, од 2012. У 2005. руководилац пројекта Развој и структурне промене аграрне привреде и руралних подручја, рађеног за Министарство науке и заштите животне средине.

Главни и одговорни уредник зборника Компатибилност аграрне политике Србије и Црне Горе и Заједничке аграрне политике Европске уније, Бг 2003. Коуредник зборника Пољопривреда у транзицији – компаративна искуства и перспективе, Бг 2004. и Развој и структурне промене аграрне привреде и руралних подручја, Бг 2005.

Ангажован у раду на Српској енциклопедији, од 2006. члан Стручне редакције за трговину, туризам и угоститељство (сада редакција за економију). Стални члан сарадник Матице српске. Један од оснивача и члан Друштва за привредну историју. Члан World Economics Association – WEA.

У Одбор за економске науке САНУ изабран 2009. У активностима САНУ учествује од почетка 1990-их. Аутор једне од 13 студија на пројекту Услови, мере и инструменти за остваривање политике развоја становништва Србије у организацији Одбора за становништво САНУ у 1996: Просторни и етнички аспекти популационе политике (синтеза монографских истраживања). Учесник скупова Трансформација својинских односа – теоријски и емпиријски аспекти, у организацији САНУ и Центра за економска истраживања Института друштвених наука, 1991; Срби на Косову и у Метохији, у Косовској Митровици 2005, Могуће стратегије развоја Србије, у организацији ОЕН ОДН САНУ и Ректората УБГ, 2013. Учесник округлог стола Порекло и исход криза, који су организовали ОЕН ОДН САНУ и Друштво за привредну историју, Београд, 2010. Руководилац српског дела пројекта конституисаног на основу споразума о сарадњи САНУ и МАНУ Економски раст и развој у Македонији и Србији у посткризном периоду.

Главни и одговорни уредник часописа *Ekonomika preduzetništva* (2002–2003), *Месечне агроекономске анализе* (2004), *Зборник Матице српске за друштвене науке* (од 2017. године). Члан уредништва или редакторског савета више часописа у земљи и иностранству (*Ekonomika*, *The*

Environment, Интеграция образования, Российский научный мир, Агроекономика).

Добио 2005. награду Министарства науке за научноистраживачке резултате. 2012. Меморијалну медаљу «300 лет Михаилу Васильевичу Ломоносову». 2013. медаљу «10 лет НГИЭИ». 2015. медаљу «200 лет М.Ю. Лермонтову».

Објавио (сам или у коауторству) 32 књиге – монографије, уџбеници, 130 радова у часописима, 12 поглавља у књигама, 94 рада у тематским зборницима и зборницима с научних скупова, 17 енциклопедијских одредница, 78 радова у популарним часописима, недељницима и на интернет сајтовима, 6 радова објављена у изводу (апстракт), 34 приказа и осврта, 28 превода (27 с руског и 1 с немачког). Важније књиге: *Privredni razvoj Kosova i Metohije*, Бг 1991 (коаутор и коредатор); *Development and Crime. An Exploratory Study in Yugoslavia*, Rome 1992 (коаутор); *Основе програма и политике развоја села, пољопривреде и прехранбене индустрије Србије – аграрни програм Србије*, Бг 1995 (коаутор); *Просторни и етнички аспекти популационе политике (синтеза)*, Бг 1996; *Антимонополска политика у СР Југославији – Анализа постојећих тржишних структура и антимонополских институција*, Бг 2002 (коаутор); *Competition Policy in FR Yugoslavia – Existing Market Structures and Competition Institutions*, Бг 2002 (коаутор); *Нова антимонополска политика: предлог решења*, Бг 2003 (коаутор); *New Competition Policy: A Policy Paper*, Бг 2003 (коаутор); *Унапређење корпоративног управљања*, Бг 2003 (коаутор); *Revitalizacija i unapređenje proizvodnje sveća*, Бг 2005 (коаутор); *Принципи и планирање инвестиција*, Бг 2009; *Тржиште и конкуренција*, Бг 2012; *Стратегическое управление: исследование внешней среды организаций*, Дзержинск, 2013 (коаутор); *Управление инновациями в условиях системных преобразований в экономике предприятий*, Н. Новгород, 2014. (коаутор); *Рынок: конкуренция и монополия*, Княгинино, 2015; *Экологическое образование для устойчивого развития: традиции и инновации*, Н. Новгород 2015 (коаутор); *Корпоративно управљање као део пословне стратегије компанија*, Бг 2017 (коаутор); *Сто година пољопривреде Србије 1918–2018*, Бг 2018.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(477)"2013/2019"
323(477)"2013/2019"

ПЕТРОВИЋ, Драган, 1964-

Украјинска криза : 2013-2019. / Драган Петровић, Рајко Буквић. - Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2019 (Београд : Донат граф). - 230 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 150. - Научне биографије аутора: стр. 223-229. - Summary; Резюме; Підсумок. - Напомене и библиографске рефернце уз текст. - Библиографија: стр. 209-217. - Регистар.

ISBN 978-86-7067-272-7

1. Буквић, Рајко, 1953- [аутор]

а) Међународни односи -- Украјина -- 2013-2019
б) Украјина -- Политичке прилике -- 2013-2019

COBISS.SR-ID 281043980

ISBN 978-86-7067-272-7